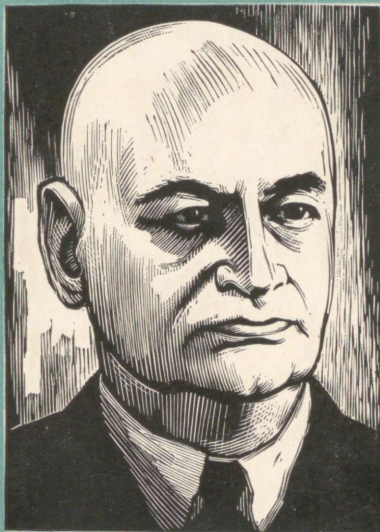

EESTI KIRJAMEHI

AUGUST
ALLE

Kes ei tunneks A. Alle «Eesti pastoraali» — sügavalt elamuslikku luuletust, millega koolilugemike kaudu on üles kasvanud arvukad põlvkonnad! Kuid mitte üksnes selle klassikaväärse teosega pole A. Alle läinud meie kirjanduslukku. Silmapaistva satii-rikuna, epigrammimestri ja publitsistina kuulub ta sarkastilise sõnaga looming ainulaadsemate nähtuste hulka meie kirjanduses. Pekstes ja paljastades, irvitades ja karistades on tema sulg tabanud oma ajajärgu elunähtusi, valitsevat ülekohut ja silmakirjalikkust põhimõttel, mida kirjanik ise sõnastas järgnevalt:

*Mina, Jaani ja Malle
poeg August Alle,
mollusk maakera kamaral,
ent julma aja väraval
olen karistai, kes tulisulega
märgib üles te nurjatud teod,
rahaahned rasvased peod.*

Tolle karistaja eluteest, tema tegevusest poeedina, följetonistina ja kirjandusliku võitlejana jutustab kokkuvõtvalt käesolev raamat.

Leo Normetile
see kaawat isert
v. haseit mehest
mouendol samuti
v. haseit mehell. *)

R. Paave

14. x 1960. a.

*) Vihka pole mitte
sunnatud Leo vastu. Pp.

RALF PARVE

AUGUST ALLE

RALF PARVE

AUGUST ALLE

ESTI: NIKELI NIKJASTUS

TAMINN 1918

A-22476

RALF PARVE

AUGUST ALLE

KOKKUVÕTE ELUST
JA TEGEVUSEST

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

TALLINN 1960

TARTU ÜLKOOL

ÜMBRISPABER:

E. Kollom (puugravüür) ja R. Pangsepp (kujundus)

AUGUST ALLE

KOKKUVÕTE ERIIST
JA TEGEVUSEST

EESTI RAHVA KIRJASTUS
TALVINE 1929

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

1918. aasta hilissügisel ilmus Tartu kirjanduslikesse ringkondadesse rütsakas, olemuselt väga tagasihoidlik ja vagur näpitsprillidega kaamepalgeline 28-aastane mees. Ta kandis üliõpilasmütsi ja tresspunumiga mantlit. Nimepidi tunti teda küll juba varem luuletuste põhjal paarist «Noor-Eesti» albumist ja mitmete perioodiliste väljaannete veergudelt, kuid kirjanikest enestest oli seni toda August Alle nimelist autorit isiklikult kohanud üksnes F. Tuglas, kui ta aastat viis tagasi peatus läbisõidul lühikest aega Vilnos.

Nüüd otsis kodumaale saabunud poeet «Vernerit» kohviku tagatoast üles oma ainsa kirjanikust tuttava ning leidis viimase kaudu tee literaatide seltskonda. Ent vaevalt võis keegi küll tol korral ette aimata, et uustulnukast kujuneb peatselt eesti kirjanduse *enfant terrible*, kelle hoolimatult järsk ja ausalt tüse sõna nii kirjas kui ka kõnes hakkab ebameeldivalt nuhtlema kõike silmakirjalikku, ülekohtust ning saagiahnet, mis eesti kodanuse võimulepääsemisega pinnale ujus.

Elust eemale, kuhugi ulmade üksinduse saartele pageva noore poeedi värsid ei lasknud seni veel kuigi piisavalt mõista tema talendi omapära ega loomingulist karakterit. Aastapäevad tagasi teatud sensatsioonilainetusega ilmunud «Siuru»-rühma esimeses albumis avaldatud Alle neli epigrammilise laadiga, mõneti tahumatut värsikildu viitasid ainult aimata laskvalt autori temperamendile, mis teda hiljem isepalgeliselt esile tõstis eesti kirjanike demokraatlikus leeris.

A. Alle kui progressiivse kirjaniku, eriti satiirilise luule ja kirjandusliku följetoni meistri olulisemad väärtused

avalduisid kõige eredamalt kodanliku Eesti rusuvais tingimustes, kus ta äärmiselt individuaalse loomingulise käekirjaga tööd nahutasid arutihti halastamatu valjusega võimurite ülbust, ahnust ja nõmedust, nende müüdavust ja karjerismi, reaktsioonilise kultuuri tühisust ja mandumist, hurraapatriotismi ja fassaaditsemist. Teisest küljest väljendasid paljud Alle luuletused loova üksikisiku traagikat ja lämbumistunnet kodanliku ühiskonna ahistasavas miljöös, olles sellistena sügava inimliku tähendusega dokumentideks ajajärgust, kus elas ja viskles väljapääsu otsides nende looja.

Kõigi oma parimate võimetega kirjanduses ja kirjanduslikus võitluses seisab A. Alle väarikana selliste talle kaasaegseiks olnud silmapaistvate eesrindlike sõnameistrite rivis, nagu J. Barbarus, J. Kärner, J. Semper ja mitmed teised.

«Tema ei kutsu mitte sentimentaalsele kurtmisele,» kirjutab Allest J. Kärner, «vaid lööb oma küünilise sarkasmi vitsaga suuri ning väikesi jumalaid ja isandaid, kes talle ette puutuvad.» Neid seisukohti on jaganud ka enamus teisi demokraatlikke luulemeistreid. J. Barbarusele meeldis väga «Alle omapärane spontaansus», sügavalt austas «Alle elujulget, ühiskondlikult löögijõulist ning teravalt trotslikku luulet» J. Sütiste. F. Tuglas on näinud temas autorit, kes reageerib oma värssides «kõigele kirgliku hooga». H. Raudsepp kirjutab omakorda, et «Alle ei revolteeri mitte ainult kodanliku korrupsiooni ja teda ümbritseva väikekodanluse nõmeduse vastu, temal on oma klaariv sõna öelda ka kirjanduslike voolude ja tüüpide kohta, kui need reaalse pinna kaotavad jalge alt». Ning R. Sirge, käsitledes Alle antifašistlikku loomingut, tähendab, et see on «just nagu suur valukoda, kust helgib vastu valgus ja hergab fašismivastane kõrgtemperatuur».

Kui käesoleva raamatu eelseisvad leheküljed suudavad veidigi avada seda väärtuslikku, mida sisaldab August Alle elu- ja loominguline tee, loeb autor oma ülesande kõnesoleva kirjamehe mälestuse jäädvustamisel osaliselt täide-
tuks.

LAPSE- JA NOORUKIPÕLV

Puuduvad täpsemad andmed, kas August Alle talupoegadest eelkäijad olid kõvad alepõletajad, tublid uudismaade ülesharijad ja sellest tuletati talurahva vabastamisel antud perekonnanimi Ale, mis tookordse kirjaviisi järgi märgiti kahe l-iga, kuid nagu omas kanget iseloomu, sitkust ja vastupidavust luuletajateee valinud August Alle, nii paistsid selle poolest silma ka tema isapoolsed esivanemad.

Juba Augusti vanaisa Aadu Alle olevat olnud kirjaniku õe Marta Braffi sõnade järgi kange mees, kes pettuse läbi laostunud kõrtsi- ja postijaama-pidajana rändas Kaukaasiasse ning rajas seal endale visa töömurdmisega uue elupaiga. Samasugune sitke töömees olnud ka kuueteistaastasena koos vanematega Suhhum-Kalesse siirdunud August Alle isa Jaan (1864—1921). Viimane pöördus 1886. aastal tagasi Viljandimaale, kus sai töökoha Viiratsi mõisa. Aasta hiljem abiellus kahekümne kolme aastane mees endast aasta võrra noorema Mall (Melania) Meltsiga (1865—1936), kes pärines samuti Viljandimaalt talupoja perekonnast.

Noorpaar asus elama Viljandi linna, kus loodeti leida soodsamaid teenistusvõimalusi. Jaan Alle hakkas tegutsema kivilõhkujana, võttes ajuti suuremate tööde puhul endale ka abilisi. Samal ajal käis ema linna ümbruses juhuslikel põllutöödel.

31. augustil 1890. aastal sündis neile poeg, kellele pandi nimeks August, ning seitse aastat hiljem tütar Marta.

Kirjaniku lapsepõlv ei möödunud eriti helgeis tingimustes. «Ei või just öelda,» märkis A. Alle ühes oma

Kirjaniku ema Mall
Alle.

elulookirjelduses*, «et meie pere oleks õnnelikult ja jõukalt elanud.» Võrdlemisi karmiloomuline isa kohtles lapsi valjusega ja tal «oli kalduvus ülemääraseks vägijookide tarvitamiseks». Jaan Allet viisid ta töötasad mitmele poole üle maa — küll mõisapõlde kividest puhastama ja ehituste tarvis raudkive lõhkuma, küll teid ja sildu ehitama. Tihtigi unustas ta oma laia, hoolimatu natuuri juures kohustused perekonna ees ja see kannatas ainelise kitsikuse all.

Seitsme-kaheksa aastasena tuli August Allel hakata külades karjasena teenima. Raske karjapoisipõli, millest kirjanik nii mõneski luuletuses on hiljem jutustanud, sea-

* Käesolevas töös kasutatud dokumentaalsed materjalid pärinevad Eesti NSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi, Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riikliku Keskarhiivi, Eesti NSV Riikliku Ajaloo Keskarhiivi, Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiivi ja Riikliku Saraatovi Oblasti Arhiivi fondidest.

dis poisikese juba maast madalast sülitse karmi eluga. Kolm talve õppis ta Viljandi apostliku õigeusu kihelkonnakoolis, kuuludes parimate õpilaste hulka ning paistes eriti silma oma kirjatööde ja joonistustega. Kuid hallparuni julma kohtlemise tagajärjel ei õnnestunud tal kooli lõpetada: peremees laskis poisikesel esimeste talveilmadeni palja jalu karjas käia, mistõttu ta pidi 1900/1901. õppeaastal koolist eemale jääma, et ravida kodus külma võetud jalgu.

1902. aasta sügisel kolis perekond Narva. Et siin tegutses tollal mitu raamatukogu, algab Narvas Alle pidevam sõprus raamatutega, kuigi huvi kirjasõna vastu oli ka varem olemas. Õppinud juba viieaastaselt tähed selgeks, on kirjanik ise ühes artiklis möödaminnes tähendanud:

«Olin vast kuue- või seitsmeaastane, kui suvehommikutel tassisin aeda suure raske puukaantega piibli, mille Kuningate raamatu sõjalugusid lugesin vaheldumisi kadunud «Valguse» lisa «Hiina pääpaganate kohutavate saladustega» ja unistasin, väike pää käsipõsakile vajunud, vägitegudest minevikus, Moabi ja Amaleki kuningate sõjavankritest, meremehe ulaelust, tundmatuist maadest ja rahvastest...» («Kratt», 31. I 1925.)

Nüüd, Narvas, hakkas see lugemisharrastus võtma pidevamat ja teadlikumat ilmet, poisi kätte sattusid E. Bornhöhe ja A. Saali ajaloolised jutustused, samuti E. Vilde ja Juhan Liivi tööd, milledele peatselt lisandusid J. Verne ja T. M. Reid.

Esimese peavarju leidis pere Narvast paar versta Tallinna pool asuvas Paemurru agulis. Väikeses kahe üürikorteriga majas oli nende päralt tahumata palkidest tuba. Puudus mööbel, söödi pakk-kasti peal, kuni isa pisut raha teenis, pindusid ostis ning neist enda ja ema jaoks voodi, paar taburetti ja laua meisterdas. Lastel aga tuli põrandal magada. Palju parem polnud ka teine korter Narvas Sõjavälja ääres.

Narvas jätkas isa põhiliselt kivilõhkuia ametit, ema käis Rebniku mõisas lüpsmas ja põllutööl ning seal samas jätkus ka poja karjasepõlv. Rebnikul veedetud päevisse kuuluvad ühtlasi August Alle esimesed laulutegemise-katsed. Ühe intsidendi puhul, kus naabripoiss ei tervitanud mõisaprouat ja sai selle eest tavelda, sepitses kaheteist-aastane karjus pika laulu. Kirjaniku

õe mälestuste põhjal on võimalik taastada neist salmidest ainult järgnevad read:

Sa, kubjas, võta rooska seda «vanameest» —
ta tuli mulle vastu kui seenekuningas,
ei enne tõstnud mütsi, kui ligi komberdas.
Sa, kubjas, rooska nõnda, et karjub valu käes,
siis teab, et versta tagant au annab saksale.

Kuna August oli varakult kogukas, tugeva kondiga poiss, otsustas isa temast tingimata kivilõhkuja teha. Poja kinnitused, et ta tahaks koolis edasi õppida, leidsid kangekaelse kivilõhkuja poolt ainult karmi vastuseisu. Mõnda aega töötabki tulevane kirjanik isa abilisena, kuid 1905. aasta septembris läheb ta ketruspoisiks Kreenholmi Manufaktuuri, et olla vähem sõltuv isast ning siiski töö kõrvalt jätkata hariduse omandamist.

Viieteist-aastane Alle sattus vabrikusse revolutsiooni eelöhtul. Peterburi verised sündmused ja Tallinna üldstreik panid 1905. aasta jaanuaris liikvele ka Narva tööliskonna. Olid toimunud juba rahutused nii Kreenholmis kui ka Linavabrikus, ent just nüüd omandasid sündmused eriti terava ilme: 23. oktoobril toimus tööliste demonstratsioon, millest võttis osa enam kui kümme tuhat inimest, kaks päeva hiljem algas linna ettevõtete visa streik, mis kestis 7. novembrini. Ja kuigi töölisel saavutasid oma nõudmiste osalise täitmise vabrikantide poolt, jätkusid poliitilised meelevaldused ka järgnevail kuudel, nii et tsaarivalitsus saatis Narva karistussalgad. Kogu aeg toimus revolutsiooniliste tööliste arreteerimisi. Streigi liikumine, mis pisut vaibus 1906. aasta algul, puhkes kevadel uuesti ning kohale kutsutud sõjavägi ei suutnud murda kreenholmlaste ja teiste ettevõtete tööliste visa vastupanu.

Milline oli olukord linnas, seda iseloomustas kohalik ajaleht «Kaja» järgmiselt:

«Elu näib hoopis suikuvat. Kes enne «palutska»-laupäeval või pühapäeval Joavabriku turul käis, see pani kohe tähele, kuisugust elu ja liikuvust siin peal märgata oli. Nüüd pole seda sugugi näha. Kaupmehed istuvad oma kraamikoormate juures, ajavad juttu ja haigutavad. Ostjaid ei ole. Raha ei ole.»

Kreenholmi vabrikuvalitsus tõstis vabrikuraha vastu antava leiva hinda ja püüdis muude vahenditega streiki-jaile survet avaldada, kuulutades viimaks välja lokaudi,

millega heideti tänavale kuni viis tuhat töolist. Kui viimaks 1906. aasta augusti lõpul alustati uuesti tööliste töölevõtmist, jäeti paljud värvavate taha.

On küll vaevalt usutatav, et alles karjusepõlve minetanud viieteist-aastane Alle võttis tööliste väljaastumistest teadlikult ja aktiivselt osa, liiatigi kus ta töö kõrval jätkas õpinguid Jaanilinna õhtukoolis. Kuid vahetult pealt nähtud tööliklassi võitlus pidi temasse vaieldamatult jätma sügavad muljed ja elamused.

Alle hariduseomandamine toimus äärmiselt raskeis tingimustes. Kell 5 hommikul tuli tõusta, et õigeaks ajaks vabrikusse jõuda, koju sai aga alles kell 7 õhtul; tund hiljem algas õppus õhtukoolis, mis kestis südaööni. Magamiseks jäi väga vähe aega, sest hommikul tuli jälle õigeaegselt vabrikus olla...

Ketruspoisi töö Kreenholmis oli ränk. Oma suure kogu tõttu ei mahtunud nooruk kuigi lähedalt masinate vahele ja alla ronima, mistõttu, nagu meenutas kirjaniku õde, olid Augusti põlved ja küünarnukid alalõpmata verised. Sealjuures oli töötasu sedavõrd tühine, et ketruspoiss ei jõudnud endale õigeid saapaidki osta, vaid kandis presentjalatseid paljastel jalgadel. Ja seetõttu, nagu märgib kirjanik oma elulookirjelduses, otsustas ta viimaks Kreenholmist lahkuda — «kuna töötingimused olid kurnavad, tasu aga alla löödud».

Nüüd asus ta enam kui kaheks ja pooleks aastaks uuesti tööle isa abilisena kiviraiumisel. Isa poolt aeg-ajalt maksetav juhuslik ja kasin tasu kulus viimseini õhtukoolis käimiseks ja eratundide võtmiseks.

Pole võimalik andmete puudumisel kindlaks teha, kas kuulub just August Allele 1907. aastal «Kodumaa» ja «Maa» Jutu-lisa 26. ja 27. numbris ilmunud sentimentaalne jutt «Vanad ja noored»*, kuid õe andmeil tegeleb nooruk igatahes juba noil päevil ilukirjandusliku tõlketööga ajalehtedele.

Ilmselt seetõttu, et ennast mitte sõltuvaks teha isa rahakotist, läheb nooruk siis jällegi ülalpidamist teenima

* Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumis on see bibliografeeritud August Alle nimele, kuid lugu võib pidada pigem ühe Alle sugulase, Järvamaal Ageri külas kooliõpetajana tegutsenud Ado Alle tööks, kes avaldas samuti kirjanduslikke kalduvusi, andes ms. 1914. a. välja ka brošüüri «Kurbmäng perekondlikel alusel».

võõraste juurde. Ta käib Narva lähedal taludes heina-
tööl, on restorani uksehoidjaks jne., saadud tasu kasutab
aga püstitatud eesmärgi — hariduse omandamiseks. Alle
kavatsuseks, nagu ta oma elulookirjelduses mainib, oli
valmistuda «gümnaasiumi VI kl. ehk kodukooliõpetaja
eksamiks», kuid tuttavad soovitasid tal enne ära teha IV
klassi eksamid, millist nõu ka noormees kuulda võttis,
sooritades Narva meesgümnaasiumi juures 1909. a. aprill-
is eksternina «katsed apteekri õpilase ametiks (IV kl.)».

Seega oli üks etapp August Alle haridusteest läbi ning
lõppes ühtlasi ka tema sõltuvus isakodust. 19. elu-
aasta künnisele jõudev nooruk hakkas ringi vaatama,
kuidas alustada ja korraldada iseseisvat elu.

NOORUS VÕÖRSIL JA LUULETAJATEE ALGUS

1909. aasta kevadel jätab Alle hüvasti vanematekoduga
ja siirdub võõrsile, et alustada elu omal käel. Saanud
koha Umani staniitsasse (praeguses Kubani oblastis), asub
ta 18 rublaga taskus teele. Kuid enne siirdumist siht-
paika tahab isakodu umbseist oludest pääsenud noo-
ruk kas või osaliseltki kustutada seda reisiha, mis temas
küedes lapse-aastaist alates. Alle sõidab läbi paljud maali-
lised paigad Lõuna-Venemaal, peatub mõnda aega Kiie-
vis, teeb tutvust Odessa sadamalinna kireva eluga.

Kaasasolev tagasihoidlik rahasumma kulub aga õige kii-
rest ja Alle sõidab oma sihtkohta, kasakatelinna Umani,
kus hakkab tööle Vitušinski apteegis. Arvatavasti ei ra-
hulda see koht teda, kuna noormees juba 1910. aasta ja-
nuaris siirdub samasugusele ametikohale Simbirskisse
(praegune Uljanovsk), eestlasest proviisori K. Tähe mus-
terapteeki.

Ent siingi ei läbe kahekümnendasse eluaastasse jõud-
nud Alle kuigi kaua püsida, sest ta eesmärgiks polnud
«kunagi proviisoriks või apteegiomanikuks saamine» —
nagu kirjanik oma autobiograafias kinnitab — «vaid kõr-
gema hariduse saavutamine». Ja niipea, kui tal avanes
tutvuse tõttu võimalus asuda kodukooliõpetaja kohale Vil-
nos, jättis ta «kahetsuseta maha... vähepaeluva «ladina
köögi» ning sõitis Poolamaale.

Vilnosse saabus Alle 1910. aasta septembris. Puuduvad

Noor August Alle.

andmed, kus ja millises ulatuses tegutses ta esiotsa koduõpetajana. Igatahes on noormees 1911. aasta suvel tagasi Narvas ning töötab mõned kuud siin proviisori abilisena, sõites alles hilissügisel Peterburi kaudu uuesti Vilnosse, kuhu jääb nüüd juba püsima ligemale neljaks aastaks.

On teada, et Allel pole siin esiotsa kuigi kerged päevad. Koju saadetud harvadest kirjadest, kus ta küll väldib igasugust halisemist, vilksatavad õe kinnitust mööda aeg-ajalt ometi viited alatoitlusele, kütmata korterile jne. Nagu mäletab F. Tuglas, elas A. Alle tookord äärmiselt kehvast ja räpases linnaosas. Peavarjuks kasutatav tuba oli sirmide abil tükeldatud mitmeks osaks ning ühe taolise katiku taga asus ka noormehe magamispaik ja kogu elamine.

Alle peab end ülal juhuslikest töödelt, õpib maali kunsti, tegeleb spordiga, viibib vahepeal ühes katoliiklikus internaadis ning, puutudes seal kokku silmapaistvate latinistidega, saab õige korraliku koolituse ladina keeles ja

antiikajaloos. Mitut puhku külastab ta sel perioodil ka suurlinna Varssavit.

Olles kindel, et tal jätkub piisavalt teadmisi, astub Alle 1913. aasta augustis Peterburi õpperingkonna küpsuseksameile, et taotleda gümnaasiumi lõputunnistust. Kuid ignoreerides eksamiprogrammi, mis nägi trigonomeetrias ette üksnes kirjalike ülesannete lahendamist, hakkasid õpperingkonna vastava komisjoni liikmed eksamineeritavaid suuliselt pinnima ja kukutasid niiviisi läbi enamiku küpsuseksameile ilmunuist, sealhulgas ka Alle.

Ei võimaldu täpselt piiritleda, mis ajal saab noormees Vilnos kodukooliõpetaja koha pan Strahli (Stralli) perekonda, kuid viimasega on tema elu ja varasem looming mõnetigi seotud*. Vilno arhitektuurilised mälestised ja vaatamisväärsused, samuti kiindumus oma leivaisa tütrese Reginasse saavad tõukejõuks nii mitmelegi Alle varasemale luuletusele.

Alle esimene trükivärvi näinud värsikatsetus «Lumehelbed», mis ilmus kirjanduslikus väljaandes «Oma maa» I, on dateeritud 16. septembril 1911. Samale väljaandele läkitab noormees veel paar luuletust («Tuled», «Elagu Eesti!»), mis aga ei leia avaldamist. 1912. aastal toob «Noor-Eesti» IV album ära tema luuletuse «Siis, kui vee-reb päike». Nii see kui ka hilisemad Strahli perekonnas sündinud värsid kannavad endis mitmeti «Noor-Eesti» väljaannete estetismi, aga ilmselt ka vene sümbolistidelt ammutatud eeskujude jälgi.

Neil aegadel on Alle tutvunud vene klassikalise kirjandusega, lugenud enda tunnistust mööda Puškinit, Lermontovi, Nekrassovit ning, õppinud ära poola keele, ka poola sõnameistreid Mickiewiczit, Slowackit, Krasinskit jt. Hiljem jõudis ta Dostojevski, Strindbergi ja Oscar Wilde'ini, veel mõni aeg hiljem sattus aga vene sümbolistide mõjupiiri. «Vene sümbolistide suurmeistrid nagu Brjussov, Blok, Balmont etc.» ütleb Alle ise «Lillas elevandis», «on algusen kahtlemata sügavalt riivand eesti noorema põlve lüürikute alles ilma-vaateks kujunevat elu- ja kunstisuhtumist... Ka ennast ei loe ma sen suhten erandiks.»

* Vt. käesoleva raamatu autori kirjutust «Varane Alle». «Keel ja Kirjandus» nr. 8, 1958, lk. 449 jj.

Alle, kes tol perioodil on kahtlemata enam vene kui eesti luule lähedal, näib oma esimesi luulevagusid veel õige ebateadlikult ajavat. Rohkem tundub siin otsinguid kui leidmisi. Ent kõrvuti oma luuleande arendamisega pühendab noormees palju tähelepanu üldhariduslike teadmiste hankimisele. Ja õpingud kannavad viimaks vilja: 1915. aasta aprillis sooritab Alle Orjolis troonipärija Aleksei nimelise poeglaste gümnaasiumi juures küpsuseksamid. Siingi on nõudmised väga ranged, kuna seitsmeteistkümnest eksternina diplomit taotlevast noorukist pääseb läbi ainult kaks. Üks neist on August Alle.

Nüüd võis noormees hakata mõtlema kõrgema hariduse omandamisele. Lühikest aega viibib ta veel Vilnos, kuid siis muutub linnale ähvardavaks otsene sõjaoh: Saksa väed, kes juba aprilli keskpaigas vallutasid Kovno (Kaunase) kubermangu ja seejärel Šavli (Šiauliai) maakonna, asusid juuli algul uuele edasitungile kavatsusega tiivata Vilnot põhja poolt. Linn oli tulvil sõjaväge ja sõjavange, aineiline olukord muutus siin üha raskemaks. Juuli teisel poolel lahkub Alle Vilnost, et astuda Saraatovi ülikooli. Selle kohta kirjutab ta oma autobiograafias:

«Mu valik langes Saraatovi ülikoolile osalt sellepärast, et sinna evakueerus juba varem perekond Strahl, kus ma kaua aega olin kodukooliõpetajaks.»

Kuid ilmselt oli siin ka teisi põhjusi. Sõjaaegse vajaduse tõttu valmistas ülikool arste ette kiirendatud korras. Nelja aastaga võis siin omandada arstikutse. Ja arstiteaduskonna üliõpilasena polnud tõenäoliselt karta mobiliseerimist ja rindele saatmist («Rahva Hää!», 30. VIII 1940).

31. juulil esitab Alle Saraatovi ülikooli astumiseks vastava avalduse, mis kannab rektor P. Zabolotnovi allkirjaga märkust: «Arvatud üliõpilaste hulka 4. augustil 1915. a.»

Saraatovi ülikool, loodud 1909. aastal üheainsa fakulteedi, arstiteaduskonnaga, oli võrdlemisi hea kuulsusega. Siin töötas tugev professorite kollektiiv, kes muide pärast Oktoobrirevolutsiooni etendas silmapaistvat osa nõukogude arstiteaduse arendamisel. Alle studiumi ajal tegutsesid ülikoolis õppejõududena sellised laialt tuntud meedikud nagu A. Bogomolets, S. Mirotvortsev, V. Skvortsov, S. Spassokukotski, M. Tsõtovitš ja rida teisi.

Siin, üle poolteise saja tuhande elanikuga tööstus- ja kaubanduslinnas, möödusid Alle järgnevad õpingute-aastad. Puuduvad üksikasjalisemad andmed tema elu ja tegevuse kohta Saraatovis. On teada, et ta elas algul Nižnjaja tänavas nr. 46, et ta hankis endale ülalpidamist eratundide andmisega ja ladina keele õpetajana Znamenski täiskasvanuile määratud gümnaasiumikursustel, käis hoolikalt loenguil, õiendas arvestusi ja eksameid. Esimesel semestril saab ta ühtlasi «Bergmanni abiraha» summadest 70 rubla laenu. 1915. aasta suvel viibib ta, nagu mäletab H. Kruus, lühemat aega kodumaal, külastades muuhulgas Tartut.

Kas Alle Saraatovi üliõpilaste ühisüritustest osa võttis, on teadmata. Ajal, millal ta ülikooli astus, ilmutasid seal teatavat ühiskondlikku aktiivsust Kiievist pärinevad üliõpilased, üritades koguni päevalehe «Studentšeskaja Žizn» väljaandmist, mis aga kuberneriga poolt kohe ära keelati. 1915. aastal tegutses Saraatovis bolševike komitee, andes välja tookordset Venemaa ainsat legaalselt bolševistlikku ajalehte «Naša gazeta», mille toimetajaks oli elukutseline revolutsionäär, parteiline literaat Mihhail Olminski, üks «Zvezda» ja «Pravda» aktiivseid kaastöölisi. 1915. aasta lõpul toimus Saraatovis rida streike ja meelevaldusi, 1916. aastal mitmeid sõjavastaseid demonstratsioone. Terav poliitilise võitluse õhkkond tekkis siin 1917. aasta Veebruarirevolutsiooni päevil. 1. märtsil loodi Saraatovis tööliste saadikute nõukogu, aprillis ilmus bolševistlik ajaleht «Sotsiaaldemokraat», 19. aprillist kuni 2. märtsini toimus bolševike organisatsiooni esimene ülelinnaline konverents. Oktoobri viimaseil päevil, pärast kontrevolutsioonilise ohvitserkonna, menševike, kroonuametnike ja tagurlikult meelestatud üliõpilaste mässulise vastupanu murdmist läks võim linnas nõukogude kätte.

Kui mitte otseselt, siis kaudselt pidid need sündmused ja poliitilised võitlused oma mõju avaldama arstiteaduskonna üliõpilase August Alle edasisele kujunemisele. Bolševike poolt imperialistliku sõja vastu suunatud võitluse mõju, mis üha sügavamalt juurdus Saraatovi elanike laiades hulkades, võib tõenäoliselt olla tõukejõuks Alle luuletuse «Anno Domini MDCCCXIV» sünnile, mis ilmus ajakirja «Vaba Sõna» 1915. aasta viimases numbris.

Ent Alle põhiline tähelepanu on Saraatovi päevil pühendatud siiski õpinguile ülikoolis. Selle kõrval jätkab ta katsetusi luule alal ning saadab oma värssse juba pidevamalt kodumaale, kus need ilmuvad mitmeis ajakirjades ja ajalehtedes. Algaja poeedi aineringi moodustavad tol korral peamiselt kitsalt subjektiivsed teemad, pildikesed antiikajaloost, elukauged unelused.

Nii leiab tema luuletus «Põud» 1915. aastal avaldamist «Noor-Eesti» V albumis. Kuna aga kõnesolev väljaanne jõuab lugejateni juba suvel, siis on luuletus kirjutatud enne Saraatovisse asumist. Ka oma estetistliku maneeeri ja kujundite poolest vastab see enam neile meeleoludele, mis olid noorele luuletajale omased Vilno-perioodil. «Päevalehe» retsensent, hinnates «Noor-Eesti» kõnesolevas albumis esinevaid noorpoete, kinnitab, et talle «näib, nagu oleks need ainult mitu nime ühe noore parnasslase, Suitsu ja Ridala epigooni äratähendamiseks», sealjuures — «tüüpilise näituse [=näite] sõnadetegemise haigusest pakub August Alle». Noorte poetide, sealhulgas ka Alle mõistuslikkust, konstruitust ja seisakut nendivad samuti Ed. Hubel «Eesti kirjanduses» ja J. L. [=Lintrop] «Tallinna Kajas».

Sama aasta 12. septembril toob «Postimehe» kaasaanne «Virmalised» oma veergudel ära kaks Alle sonetti — «Sügisel» ja «Muistne kalm», kus on tunda juba karge- mat, kodumaist hingust ja autori vabanemist kunstlikust ilulemisest. Päris kujukalt realistlik on sügis-sonetis antud pilt, mis algab nõnda:

Kuldkollas kask, haab verivärvis,
külm, helge nii kui sula malm
lääb looja päike terasveestes järvis.
Tuul ainus sügiserapsoodi salm.

Järsk vuhin... heitun, linnukarja
ju eemal künkal leiab silm,
kus kannab pihlapuu korallitarja —
ja jälle hääletu on sügisilm.

Edasi ilmub juba eespool mainitud sõjavastane luuletus «Anno Domini MDCCCCXIV». Kuigi luuletus ei tõuse kõrgemale üldisest patsifistlikust poeesiast, annab see siiski rea üsnagi jõulisi, karmilt süüdistavaid üksikpilte sõja metsikusest, olles samal ajal läbi põimitud sarkas- mist, mis Alle hilisemas loomingus kujunes tema eripalge üheks oluliseks komponendiks.

Tollal ilmutab ta ka mõned poola poetide (M. Konopnicka, J. Slowacki) värsside tõlkekatsetused. Järgmisel, 1916. aastal kirjutatud Alle luuletused omandavad märgatavalt kunstilisema näo, neis on sõnastuslikku lihtsust ja siirast värskust. Üksteise järel ilmuvad «Postimehes» «Legend» ja «Kevadel», «Sügise tulek» ning «Argonautid», kuni varasema perioodi kõige silmapaistvama saavutuse «Eesti pastoraalini», mis leiab avaldamist Narva ajalehes «Uusleht» 8. augustil 1916. aastal.

Kuigi Allel ilmub veel teisigi luuletusi samal aastal, jääb «Eesti pastoraal» ometigi tähiseks ja tipuks poeedi käsiteldavast loomisjärgust. Ja mitte ainult sellest: «Eesti pastoraal» võidab endale peagi koha kogu eesti luule põhivaras, seistes seal väarikana kõrvuti taoliste šedöövritega, nagu Koidula mugandatud «Kodu» («Meil aiaäärne tänavas»), Juhan Liivi «Sügis» («Igav liiv ja tühi väli»), Enno «Võiks otsast alata» («Vokk vuriseb, vuriseb, otsata pikk...»), Suitsu «Kerko-kell» jne. Trükituna korduvalt koolilugemikes, saab «Eesti pastoraal» oma karjalapse rasket põlve kujutava karmi realismiga endale kestva elu — üha uued ja uued põlvkonnad kuni tänapäevani hakkavad üles kasvama Alle luuletuse üldtuntud stroofidega:

Vihma küll valab ju pilvede viinas,
taevas kui maa sügisudude tinas.
Pilvi rebides vilistab tuul,
kari on väljas veel mihklikuul.

Karjalaps vaeneke kuhja all kükib,
kaelani märg, külm kallale tükib.
Tuule ja vihma käes elajad norgus,
karjakrantsilgi saba on sorgus...

Eesti luules leidub vähe niisuguseid töörahva laste rasket põlve kujutavaid värssse, nagu on seda Alle üldtuntud luuletus, millel ei puudu muide ka poeedile omane satiiiriline alatoon. On ju pastoraalid alati kujutanud üksnes lembeid idülle karjuste elust, siin aga antakse karmtõsine pilt karjalapse argipäevast, mida autor ise kunagi koges mulgi hallparuni või Repniku mõisa lojuseid hoides.

Olgu siinjuures ühtlasi märgitud, et «Eesti pastoraal» kuulub Alle tõlgitavamate luuletuste hulka. Nii on seda vene keeles avaldatud korduvalt I. Severjanini ja V. Šefneri, läti keeles kahel korral E. Zalite, leedu keeles

Eesti pastoraal

Vihma küll valab ja pilvede viinas
taevas kui maa sügisudude tinas,
Pilvi rebiodes vilistab tuul,
Kari on väljas veel Mikklikuul.

Karjalaps vaeneke kutja all küüb
kaelani märg, külma kallale tüüb.
Suuile ja vihma käis elajad norgus,
karjakantsilgi saba on sorgus.

Tarvis on koolega kutjasid vahti,
peremehe hääl ei anna mahti:
„Sihändool karjasel vaja om malle,
kutja om pusatu — massa veel palva!”

Tuleks kord öhtu, poeks algule tarre,
vätid ja pastlad riputaks parrel;
peagi nüia saaks sojendud suppi,
võelu pastlale numurs hää jupi.

Öhtu nii veniks... käis uinaku tünd.
Varakul peremes pelitab und:
„Latsi, maast valla — rii tuleb maha,
töistre perest nii jääme taha!”

A. Alle käekirja näide.

A. Žukauskase, soome keeles Y. Jylhä ja esperanto keeles H. Dreseni tõlkes.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ajaloolised päevad elab Alle üle Saraatovis. Enne seda viibib ta lühikest aega Petrogradis, olles tunnistajaks kodanlik-

demokraatlikule Veebruarirevolutsioonile järgnenud sündmustele, millest ta hilisemas loomingus leidub mitmeid isiklikult kogetud pilte ja meeolusid. Põhiliseks ülesandeks näib aga talle jäävat ka neil ajaloo tormistel päevadel kõrgema hariduse taotlemine.

Alle õpingud ülikoolis edenevad võrdlemisi jõudsasti. Ta sooritab rohkesti eksameid ja arvestusi, teiste hulgas ka professorite Bogomoletsi ja Skvortsovi juures, nagu seda tõendab vastav arvestusraamat.

«Õppisin väga tõsiselt,» märgib Alle ise oma elulookirjelduses, «mistõttu sügiseks 1918. a. ma tegin ära kõik eksamid ja arvestused. Jäi üle töö kliinikus ja riikl. eks. sooritamine 1919. a. kevadel.»

Kuid see kavatsus jäi teostamata. Juba varem linna ähvardanud ataman Dutovi kontrrevolutsioonilised jõud olid 1918. aasta 3. juulil vallutanud Orenburgi, kehtestanud seal sõjaväelise terrori ja tegid ettevalmistusi uuesti Saraatovi peale suundumiseks. 20. augustil tungisid Nikolajevskisse Volgat pidi alla liikuvad tšehhide üksused, kelledele oli samuti avanenud tee Saraatovisse. Päev pärast seda võtab Alle, kes vahepeal oli töötanud poola sõjapõgenike komitee velskrina ning võidelnud ümbruskonnas puhkenud düsenteeria ja koolera vastu («Tõe Hää!» 15. XI 1930), arstiteaduskonna dekaanilt välja tõendi oma õpingute kohta kuue semestri kestel. Viivitanud veel mõni aeg, teeb ta viimaks otsuse lahkuda linnast, kus elu muutus üha raskemaks, valitses nappus toiduainetest ja, nagu luuletaja hiljem neid päevi iseloomustas:

Kuskil ketras kuuliprits
paar kuulilinti.
Säratas ja kustus taeva all kartetš
öö musta tinti:
lõi linna kodusõja raudne vits.

(«Nocturne 1918»)

Alle lahkub Saraatovist septembri algul, peatub nädalapäevad Moskvas, sõidab siis Pihkva suunas kuni Karamõševoni, kus satub saksa okupantide poolt rajatud sõjapõgenike laagrisse. Pärast mõneajalist istumist siinse traataia taga pääseb ta laevaga üle Peipsi ja mööda Emajõe Tartusse («Tõe Hää!», 15. ja 16. XI 1930).

Eelnenud perioodi kokkuvõttena võib väita, et Vilno ja Saraatov tähistavad Alle luuletajateel esimesi ja mitmeti

alles poolteadlikult astunud samme. Rohkem kui tähelepanuäratavaid võite on siin mitmesuunalisi ja huupi toimuvaids otsinguid, mis veel harva viivad silmapaistvate saavutusteni, nagu näiteks «Eesti pastoraal». J. Kärneri sõnu Alle varasemate katsetuste kohta kasutades võib öelda, et talle «on alles omane «Noor-Eesti» romantikute stiilipahe: udusus ja umbkaudsus». Luuletaja võtab eeskätt vastu uusi muljeid, ammutab elukogemusi, avardab silmaringi, omandab haridust.

BOHEEMI MESINÄDALAIST KLASSISÕJANI

Tartusse koondunud nooremate kirjanike hulka ilmub Alle säärase kaamepalgelise pensneedega noorhärana, nagu me seda mainisime käesoleva raamatu algul. Ta kaaskonna moodustavad peamiselt «Siuru» rühma liikmed, kes suure reklaami ja väikekodanlaste epateerimisega olid saavutanud üleöö kõmulise kuulsuse. Nende väljakutsuv käitumine, avalikud mürgeldused — nn. «simmanid» ja «ehalkäigud» — kujutasid eesti boheemkonna mesinädalate perioodi oma muretuse, argipäevast eemalepürgimise ja elunautimisega. Rühmitusel puudusid ühtsed ideoloogilised veended nii poliitika kui ka kunstiliste tõekspidamiste suhtes. Ilmselt matkiti siin mitmeti Maailmasõja päevil esile kerkinud vene boheemlasrühmakesi ning kujutleti endid mingite ultrarevolutsiooniliste vaimusuurustena, kellele kõik on lubatud.

Irriteerides enda arust kodanlust, võtsid mitmed siurulased isiklikus elus omaks lodevad elukombed, mille poolest paistsid eriti silma A. Gailit ja H. Visnapuu. Nagu võib lugeda ühest paguluses ilmunud põhiliselt reaktsioonilisest memuaariraamatust, löid viimased ühtlasi «suhtlemises üldsusega oma zhargooni: nemad ise olid s a n t l a a g r i d, iga siurulane pidi olema santlaager — seltskonna tähtsused aga said nimeks: prokurörid».

Niisugusesse «santlaagrite» ringi sattus ka äsja alles ülikooli auditoriumide pinke nühkinud Alle. Kuigi teda ei võeta ametlikult vastu siurulaste rühma, teeb ta vaimustatult kaasa enamuse siurulaste algatusi ja aktsioone. Ühel järjekordsel kõrtsikaklusel sooritab ka Alle oma «santlaagri»-eksami («Rahvaleht», 16. II 1940). Kui boheemlased kättemaksuks neid tõganud kupletisti «Com-

merzi» restoranis mädamunade ja keedetud kaalikatega üle külvasid, paistis senine vagur *stud. med.* ootamatult silma oma erilise raevu ja temperamendiga.

Tartust, kuhu siurulased olid tollal koondunud, püüti kujundada midagi boheemkonna keskuse taolist. Osa siurulasi oli hõivanud «Postimehe» toimetuse ja taotles seal tooni anda; 1918. aasta algusest tegutses Tartus «Pallase» kunstühing; revolutsioonikeerises rikastunud, boheemlike kalduvustega C. Sarap oli siin asutanud «Odamehhe» kirjastuse, andes välja eeskätt siurulaste töid. Kõik see tekitas vaikse Tartu elus teatud vaimseid lainetusi, mis aga H. Raudsepa sõnu kasutades ei avaldunud kirjanduses mitte rohkemas, kui üksnes elunäljutatud noorurite katseis ennast välja elada vaimse puberteedi piinadest.

Rühmitus, kes oli täiesti kinnisilmi endast mööda lasknud maailma-ajaloolise Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni sündmused, jäänud kõrvaltvaatajaks nõukogude võimu kehtestamisel Eestis, ei võtnud eelpool mainitud raamatu järgi ka Saksa keisrivägede «okupatsiooniperioodi eriti tõsiselt».

«Siuru» esimeses numbris 1917. aastal olid «Noor-Eesti» seismajäänud materjalidest avaldamist leidnud ka neli Alle luuletust: alalhoidliku Eesti Kirjanduse Seltsi pastoreist kirjanduslikke «kohimehi» pilkav «Ruunatud Pegasus», iroonilise alatooniga «Apis» ning kaks epigrammi («Epitaafia», «Impromptu»). Tuleb tähendada, et need satiirilise põhitooniga värsid erinesid õige märgatavalt «Siuru» esikalbumis ilmunud muudest luuletustest, kus domineeris rõhutatud sensuaalsus (Under, Visnapuu, õsalt Semper), estetism ja subjektivism (R. Reiman, Valdes, Oks), ajakauge rahvalaulu-imitatsioon või murdekeelne stilisatsioon (Ridala jt.). Ka «Siuru» II album oli müügile jõudnud enne Alle naasmist kodumaale. Selleski oli avaldatud temalt kolm luuletust: iuba varem ajakirjanduses ilmunud «Legend», antiikaineline «Kleopatra» ja enda sisekahtlusi väliendav «Hamleti vari».

Nüüd andis «Odamehhe» kirjastus lühikest aega enne klassisõja puhkemist välja Alle luuletuste esikkogu «Üksinduse saartele». See 80-leheküljeline kollakal koredal paberil värsipõimik, mille püramiidide, sfinksi ja palmipuudega orneeritud kaas pärines noorelt kunstnikult B. Tomasbergilt, sisaldas põhilise osa Alle varasemaist Vilnos ja Saraatovis kirjutatud luuletustest.

Kuna neist oli juttu juba eespool, siis puudub vajadus pühendada tähelepanu värsikogu üksikasjalisele vaatlusele. Rohkem võiksid huvi pakkuda need hinnangud, mis kriitika andis esikkoguga debüteerinud poeedile.

Arvustused ei ilmu mitte kohe. Esimesena asub seda alles 1919. aasta mais «Tallinna Teataja» veergudel hindama H. Raudsepp. Nimetades poeti «Siuru» albumite teisejärguliseks kaastööliseks, kellel ei puudu küll eruditsioon, väidab kriitik, et oma müütidest ja ajaloost ammutatud ainetega on «Üksinduse saartele» siiski «kuiv ja igav raamat, ta stiililisest korrektsusest hoolimata». Mitmeti enam tunnustab Alle tüsedat, satiirilist talenti 1919. augustis ajakirja «Odamees» lehekülgedel A. Adson, kuid hilisem kodumaareetja suhtub sealjuures põlgusega värsikogu tugevamasse luuletusse «Eesti pastoraal», millel tema arust «pigemini kogust ära oleks võinud jääda», kuna see sobivat üksnes rahvariideis deklameerimiseks näitelavalt, mitte aga korralikku luuleraamatusse. Sama aasta oktoobris toimunud Eesti Kirjanduse Seltsi koosolekul peetud kõnes, mis järgmise aasta kevadel ka «Eesti Kirjanduses» trükitakse, avaldab teose kohta kõige positiivsemaid seisukohti A. Jürgenstein, rõhutades, et Alle erinevalt teistest debütantidest «puudub kõik lilleline ja suhkrumagus», ta Heinele omase nukelise ja hooletu vormi tagant paistab silma «haritud ja hästidistsiplineeritud intelligents, ajalooline loogiline mõtlemisviis, mis meil mitte sagedasti ei esine». Alles 1920. a. jaanuaris võtab «Üksinduse saartele» kohta «Päevalehes» sõna valge-soome palgasõdurite verejanuline kannupoiss K. A. Hindrey, väites, et Alle värsid on «tserebraalne luule, mis, loe teda kui palju tahad ja katsu end sugereerida või sugereerida lasta, ikkagi külmaks jätab».

Kahtlemata ei kujutanud «Üksinduse saartele» endast mingit tähtteost eesti luules. See oli noore autori seitsme eelneva aasta otsingute peegliks, vaimse murdeea väga erinevais suundades eeskujude järele kahmavaks ning ebamääraste tunnete väljaelamise raamatuks. Meil on põhjust ühineda O. Urgartiga, kes Alle 60. sünnipäeva puhul kirjutas «Üksinduse saartele» kohta:

«Autori tõeline pale hakkab siin selguma ainult mõningais realistlikes detailides, mis luuletuste üldlaadi seisukohast tunduvad võõrkehadena, kuid on samal ajal pea-

aegu ainsaks tõeliselt elustavaiks laikudeks kogu luuletuskogus.»

Puudutades Alle esikteosele osaks saanud hinnanguid, oleme ajast ette tõtanud. Kodusõja puhkedes siirdub Alle koos mitmete teiste kirja- ja kunstiinimestega Tallinna. F. Tuglas on tähendanud artiklis «Uus vaenuväli», et «sõda ei tahtnud mitte keegi meist, kõik olid sellest küllastatud Maailmasõja järel». Kuid ometi leidus neidki, eesotsas Gailitiga, kes klassisõja puhkedes andusid oma sulega kodanluse ideoloogilisele teenimisele. Mis puutub aga Tuglasesse endasse, Semperisse, Tassasse, Allesse ja veel mõnesse teise, siis nende kohta kehtivad Tuglase väited tõepoolest. Mitmesuguste kombinatsioonide varal ja lakkamatult samme astudes sõjaväevõimude ees õnnestub neil pääseda mobiliseerimisest. Koos Semperi ja Tassaga töötab Alle algul mõnda aega Tallinna toitlusvalitsuses, seejärel rahvahariduse ministeeriumis keskkoolide osakonna, hiljem kunsti- ja muinsusosakonna asjaajajana ning 1919. a. suvel lühikest aega «Sotsiaaldemokraadi» kirjandusosa toimetajana, pidades samal ajal loenguid kirjanduse üle Tallinna Rahvaülikoolis. Tallinnas elab Alle tollal Valdeku teel, Aamisepa majas krt. 3.

1919. a. sügissuvel uuesti Tartusse siirdunud, tegutseb Alle mõnda aega Lõuna-Eesti kunstikaitse toimkonnas, mille ülesandeks oli sõjakeerises omaniketa jäänud kunstivarade arvelevõtmine, samuti C. Sarapi väljaandel ja vastutaval toimetamisel ilmunud nädalalehe «Odamees» toimetuses ning lektorina «Pallase» kunstikoolis.

Klassisõja päevil ei saa Allest mingit aktiivset hurraapatriootlikku autorit. Ehk küll ta kirjutistes ajuti ilmnevad kodanlik-natsionalistliku propaganda kaused mõjud, pole need jooned tema loomingu põhiolemuseks. Kogu klassisõja vältel kirjutab ta ainult ühe otseselt võitlusele kutsuva pala, selle aga siis, kui rahva laiade hulka raev kontsentreerus pealetungiva landesveeri vastu. Neil päevil avaldab Alle «Sotsiaaldemokraadis» kaheksarealise luuletuse «Tund on tulnud» (dateeritud 21. VI 1919), kus ta kuulutab:

Aeg on eesti pehme süda heita rappa,
olgu ta kui teras, ränikivist!
Armuta kõik tuleb maha lüüa, tappa,
kes on parunite pagaliste rivist!

Jätkub kõieks takku, võllasambaks puid,
et võiks üles puua tuhatpäine Patkul!
Jätkub Eestis käsivarsi truid,
käänjaid kahekorra kaela mustal katkul!

Kahtlemata avaldub neis ridades see rahvahulkades üldiselt vallandunud spontaanne võitlusvaim, millega mindi tol korral saksa revanšistlik-imperialistlike vägede vastu.

1920. a. märtsis-aprillis viibis Alle ETA esindajana Varssavis ja Vilnos. H. Kruusi andmeil oli kirjanik ühtlasi tol korral kontaktis Nõukogude saatkonnaga Tallinnas. Poolast pöördus ta tagasi pettunult panide võimuse ning isikliku kibestumisega, kuna Regina Strahl oli vahepeal abiellunud...

KOLMEKÜMNENDA LÄVELE JÕUDES...

«Kolmekümnenda lävele jõudes / loobusin poosi koturnidest,» kirjutab Alle 1920. aasta novembris «Postimehes» avaldatud luuletuses «Kolmekümnenda lävel». Murranguprotsess, mis toimus kirjaniku loomingus nii maailmavaateliselt kui ka kunstiliste tõekspidamiste osas, algas tegelikult aga juba varem.

Sellal kui Gailit, Visnapuu jt. pühendusid ühelt poolt kodanluse ideelisele teenimisele ning püüdsid teisest küljest jätkata kirjanduslikku «santlaagerdamist», hakkasid paljud kirjanikud mõistma selgemini oma tõelist kohustust rahva ees ning senise elukauge kirjanduse loomise mõttetust. 1919. aastal avaldatud artiklis «Aja pale» märkis F. Tuglas, et «praegusest eesti kirjandusest ei kosta aja hää, ta ei peegelda midagi peale iseene, ta elab ja sureb iseendas».

31. mail 1919. a. toimival järjekordsel siurulaste nn. «mürgliõhtul» Tallinna Draamateatris esitab Alle Gailitit parodeeriva «Lilla elevandi» ning estoonlaste poolt kantakse ette tema allegooriline müüt «Targad neitsid», kus boheemkonna senised sihitud askeldused ja poseerivad eneseupitamised tühiseiks kuulutatakse. Nii mõnegi siurulase juures kutsub see esile meelepaha, ent Kärneri väidete kohaselt on nimetatud õhtul just Alle see, «kellele saatusest on määratud paisutada «Siuru» äärmine kalduvus naeruväärsuseni ja lõhkemiseni».

Et Allet varasem kunstikreedo ei rahuldanud, seda tunnistab ta ise tagantjärele poola kirjandusele pühendatud ülevaates 1923. a. «Loomingu» juuninumbris, väites «Siuru» puhul, et tolle «lüürilisel mäsul ja opositsioonil» polnud «põhjapanevat tähtsust ega ulatust». 1919. a. varakevadel ilmub küll veel «Siuru» kolmas album, kuid see ei saavuta enam kuigi nimetamisväärselt levikut. Ka Allelt leidub seal historilis-folkloristliku «Arhailise poemi» katkend ja tõlkeproov poola kirjaniku Z. Krasinski näidendist «Irydion», kuid tema enda arengu seisukohalt ei evi need olulist tähen dust.

1919. aasta aprillis F. Tuglase toimetusel ilmuma hakanud märksa asjalikuma ja elu poole pöörduva ajakirja «Odamees» esimeses numbris tuuakse ära Alle sõnavõtt «J'accuse», kus avaldub autori terav hoiak klassisõja ja võimule rühkiva kodanliku kliki vastu. Selles sõnavõtus, mille pealkiri oli ammutatud Zola omaaegselt süüdistuskirjalt seoses Dreyfusi protsessiga, heidab Alle eesti kodanlikele võimumeestele näkku valju süüdistuse oma luuletuste esikkogu illustreerija, sunniviisiliselt valgete armeesse mobiliseeritud B. Tomasbergi langemise puhul rindel.

Selle lootustandva noore kunstniku vägivaldne hukutamine, mis äratas üldist meelepaha, nii et muide ka A. Laikmaa seda ajakirjanduses avalikult hukka mõistab, viib Alle järsult «ühapäevase isamaapästmise ja riigitarga majapidamissüsteemi vastu», nagu ta lausub oma sõnavõtus. Nimetades taolisi «isamaapästjaid» variserideks, kirjutab Alle:

«Kuid meie meelest on säärane isamaa, mis tuleb üle nende meeste huulte, tühipaljas sõnakõlks, kahe umbhääliku ja nelja hääliku lihtne kombinatsioon. Meie isamaa on alles tulevikus, on alles loodav: ta tuleb kui kevad suurvee kohisemisega, mis vanad pehkend tõkked ümber lükkab...»

Kuigi autorile on selle tuleviku ideaaliks eeskätt «kirjanduse ja kunsti saavutuste kompleks» ning ta ei mõista, et mitte vaimu vastandamine võimule, vaid ainuüksi klassiühiskonna likvideerimine võib rajada ülekohtust vaba ja tõeliselt õnneliku ühiskonna, on kõnesolev sõnavõtt nagu sissejuhatuseks neile Alle arvukaile esinemistele, mis nüüd peatselt järgnevad küll publitsistika, küll

luuletuste näol ja kroonuvõimkonna suhtes n.ö. takka üles löövad.

Siirdunud taas Tartusse, saab Allest tegevtoimetaja nädalalehele «Odamees», mis senise samanimelise ajakirja asemel ilmumist jätkab. Selle nädalalehe toimetamisel ilmnevad veel kujukalt Alle ideoloogilised vastuolud ja kõikumised. Muidugi tuli tal siin igati arvestada ka väljaandja nõudeid, kuid vaatamata mõningasele rahvuslikule piiratusele leidub tema enda «Odamehes» avaldatud vesteis, kirjutustes ja pealkirja all «Barbuhhti» ilmunud ringvaatelistes materjalides ometi teravaid torkeid kodanliku võimu fassaaditsemise ja kultuurpoliitika, riigiaparaadi kultuurivaenulikkuse aadressil. 1919. aasta 6.—7. septembril haridusministeeriumi poolt kokku kutsutud kirjanike kongressil tuleb Alle kõigutatud usk eesti kodanlusesse juba õige kujukalt nähtavale. Oma kirjutises «Taidijaskonna mainitud suhted» ironiseerib ta üsna sapiselt selle tühise rahasumma üle, mis vastne klikivõim oli määranud kirjanikele toetuseks. Ta tähendab, et kirjanikud juba nii kergesti «riikliku läätseleeme eest oma eelsündimise õigust maha ei müü ja saiaraha eest lõime vaid poisikesepõlves patsi». Kirjanikud lükkasid kongressil tagasi kroonu poolt pakutud toetusraha ning selle sammu teokssaamisel etendas õige olulist osa ka Alle, kelle puhul «Päevalehes» märgitakse, et temas avalduvat miitingukõneleja ja satiirik ning lisatakse: «Huumor puudub — iseloom sapine.»

Juba eelmaintud kongressil tegi muide J. Semper ühtlasi ettepaneku liituda kirjandusliku internatsionaalliga «Clarté» ja viimasele saadeti kongressist osavõtjate poolt tervitus. Ühinemisest «Clarté'ga» ei saanud küll asja, kuid fakt ise tõendab seda, et kirjanikkonnas hakkasid idanema mitmeti selgemad huvid sotsiaalsete probleemide vastu. Juba «Siuru» kolmandas albumis oli J. Semper avaldanud «kunst kunsti pärast» vastu sihitud luuletuse «Julmal ajal», kus ta kutsus üles kuulama «teisi laule, hulle vingumisi / aja lingudest», milliseid ridu on kõrvuti G. Suitsu poolt luulesse toodud uute motiividega peetud teedrajavaiks peatselt maad võtnud nn. «ajalauludele». Niisuguste laulude loojaiks saavad eelmiste kõrval J. Kärner, J. Barbarus, paiguti ka M. Under jt.

Alle, kes küll mõnes «Odamehe» kirjutises oli avaldanud kriitilisi seisukohti ajajärgu väärnähte suhtes, ei

lülita samu toone oma luuleloomingsusse. Nii «Siuru» viimases albumis kui ka 1919. aasta novembris F. Tuglase toimetusel ilmuma hakanud ajakirjas «Ilo» liigub ta oma värssides kauges mineviku-maailmas. Kuid 5. detsembril 1919. a. «Päevalehes» ära toodud kirjutuses «Soolaputka melanhoolia» hakkab Alleski avalduma vastumeelsuse-tunne ideelageda, «elutühisuse traagikat» põdeva boheemi vastu. Ta loob senistest «santlaagritest» järgmise pildi:

«Olime meretõbeni tüdinend üksteise seljan väljarat-sutamistest ja turnimisest, mahategemisest ja rüselemi-sest, Siuru-koolnu puusärgi kaane kinni naelutamisest. Eleusise* ja Nukra peni** rühmade ja ühingute raja-misest — olime kõigest sellest tüdinend jälkusetundeni iseene vastu!»

«Ajalaulude» järsud meeoleolud tungivad Alle luule-loomingsusse 1920. aasta veebruaris, kui ajakirja «Ilo» neljandas numbris ilmub temalt kolm luuletust: «Proloog», «Mäss» ja «Meeleheit». Esimene luuletus algab palju-tähendavate sõnadega — «Aeg sarnane kui õllepruulija suur ja karvane, / toob lisaks humalaid mu sapidõrde» — ning kujuneb tõepoolest proloogiks poeedi edasisele nõrdimusehumalate käärimisele ta luule sapidõrres. Kibestumine ja pettumine kodanliku Eesti tegelikkuses, äratundmisele jõudmine võimuleroninud poliitiliste avantüristide ja saagitsevate spekulantide tõelise olemuse suhtes sisendab kirjanikku veendumust, et aeg on «verikirjal tulega / uut eluhümni kirjuta ja vana katta, matta!», sest:

Aeg sarnane, et näljapiits a'ab tänavale massi,
kus kuuliprits vaid ragistab luid-konte,
kus verre uputakse mässu tulilonte...

Ja:

... aeg sarnane. et kogu ilm kui püssirohukelder,
mis iga silmapilk võib plahvata,
ja ühiskonnahoone kokku prahvata

Mitte juhuslikult ei meenu talle samaaegselt luuletuses «Mäss» pildid omaaegsest revolutsioonilisest Petrogra-

* Nn. «kahe mehe rühm», mille 1919. aasta sügisel moodustasid A. Alle ise ja A. Tassa.

** Nn. «ühe mehe rühm», mille moodustas samal aastal H. Visnapuu.

A. Alle 1920. a.

dist, ehk küll tolle poetilise triptühhoni viimases luuletuses need resigneeruvad mingiks ajastut üldistada püüdvaks meeleheite-väljenduseks.

Järgnevais «Ilo» numbris leiavad ühtlasi avaldamist paljud Alle epigrammid, millede teravik on sihitud eeskätt kirjanduslike moenarruste, estetismi, futurismi, kodanluse pseudorahvuslike kultuuritaotluste ja kaas-kirjanike loominguliste nõrkuste pihta. «Ilo» 7. numbris 1920. a. mais võtab Alle oma kirjutises «Koketeriist issandaga ja mõnest muust» vaatluse alla saksa ekspressionistidest mõjutatud poeedid eesotsas H. Visnapuuga. Allele jääb, nagu ta väidab, ekspressionismi «inimarmas-tuse makulatuuri virnast» ja abstraktseist loosungeist «natuke teatraalne järeлмаик», talle kangastub ekspressionistide religioossusest mingi vaimulike laulude kollekt-sioon oma «issanda poole appihüüdmiste, ahastuse ja käsivarteringutamise *valeurs*'iga».

Alle enda arengu seisukohalt pakub aga huvi kõnesoleva artikli algus. Siin vaatab kirjanik tagasi Maailmasõja agooniale, sellele järgnenud ühiskondlikule maavärisemisele ja eesti kultuurielu sihituile vintsklemistele, jõudes võimule pääsnud kodanluse suhtes otsuseni, et igasuguseid ainelisi ja vaimseid spekulatsioone sooritav, riigipiruka pärast heitlev tõusikseltskond «meile juba orgaaniliselt võõraks ja vastuvõtmatuks jääb».

Eelnevat arvestades on täiesti mõistetav, kui kolmekümnenda eluaasta läveni jõudnud kirjanik «Ilo» septembrinumbris oma sõnavõtuga «Klouni kuljused» jõuab klikiriigi kultuurielule vaenuliku poliitika eitamiseni ning nõuab sedasama, mida kirjanike kongressil 30. mail: «Haridusministeeriumi kunstiosakonna ukсед tuleb kuue-tolliste naeltega kinni taguda!»

RAHAAHNETE KARISTAJA

1921. aasta märtsis astus kirjastuse «Varrak» väljaandel kuukiri «Murrang» oma esiknumbriga avalikkuse ette. Selle ümber olid koondunud A. Alle, J. Barbarus, B. Linde, J. Semper, G. Suits ja mõned teised. Hiljem astusid «Murrangu» kaastöölise perre veel J. Kärner, M. Metsanurk, A. H. Tammsaare, F. Tuglas, M. Under, samuti noor J. Sütiste jt. Ajakirja esimese numbri koostamist alustas J. Semper, kuid siirdunud siis õppima Saksamaale, jätkas tema tööd A. Alle.

Oma avaartiklis rõhutas «Murrang», et kirjandus-kunstiliste töökspidamiste suhtes tahab ajakiri jätta autoritele võimalikult avarad piirid, kuna poliitilise platvormi osas kuulutati, et see alaku «vähemalt sotsialismi programmiinimumi nõuete enese kohta maksvakstunnistamisest, ulatudes kuni ideelise kommunismi avaldusteni». Paremtalt poolt piiritleti ajakirja positsioon «tööerakonna pahema tiivaga».

Nõnda siis kuulutas ajakiri uut radikaalset suunda varasemate väljaannetega võrreldes ning väljendas tahet võidelda «toore kaukavõimu, tagurluse ja närususe vastu». Ajakirjas leidsid tõepoolest avaldamist õige teravad materjalid valitseva kodanluse aadressil, kuid arusaadavalt ilmnnes peagi, et uus väljaanne «kommunistidest niisama kaugel on kui maa taevast» («Kommunist» 20. V 1921).

Alle on selle lühiajaliselt ilmunud ajakirja agaraks kaastööliseks ning viimaste kaksiknumbrite 3/4 ja 5/6 tegevtoimetajaks. «Murrangus» näevad kõigepealt ilmalgust kolm Alle luuletust, kus ta läheb rinnutsi kokku eesti kodanlusega. Need on «Eesti päev», «Publikumile» ja «Karistai». Esimeses, mis on varustatud G. Suitsult võetud motoga («Millest aga unistame, surmalapsed? / Paremast teistele elupäevast. / Eesti päevast.»), lausub poeet:

Ma vaatlen erakondade solgivedu
rüigihuvide hobustel,
ma vaatlen rahvajuhtide malgavõitlust
pääministri auto ja (au)järje pärast
ja mõtlen:
ah, see on siis iseseisev ja rippumatu,
vaba Eesti!

Alle jõuab kõnesolevas luuletuses kodanliku riigi eitamiseni, mõistes, et siin on hea elada vaid «onupojarottidel, / karjeristidel, ilalakkujail, / aate ja vaate rendilepakkujail», kuid mis puutub kunsti- ja kirjandus-inimestesse, siis nende loomingut ootab üksnes haud. Luuletus «Publikumile» on reageering 1919. aasta novembris toimunud intsidendile «Vanemuise» teatris, kus boheemlased ühe keskpärase soome tantsupaari esinemisel julgesid oma rahulolematust vilega kviteerida ning «höimutunnetest» ülevahutavate väikekodanlaste ja ohvitseride poolt selle eest läbi peksti. Luuletus lõpeb ähvardusega poetada veel kord mürgipulbrit tolle endaga rahuloleva väikekodanluse kohvitassi.

Kolmandat luuletust «Karistai» võib õigusega pidada vaadeldava ajajärgu kui ka Alle kogu edaspidise loomingu kreedoks. Ta kuulutab siin täiel hääl:

Mina, Jaani ja Malle
poeg August Alle,
mollusk maakera kamaral,
ent julma aja väraval
olen karistai, kes tulisulega
märgib üles te nurjatud teod,
rahaahned rasvased peod!

See on lihtsate tööinimeste poja sõjakuulutus «Briti lõvi» armust püsivale eesti kodanlusele — neile spekulleerivaile «elussurnuile», kelle vägivalla all rahvas vaevleb. Mõistes, et pöördumine kodanluse poole on üksnes

tulisõnade pildumine «südamete solgivette», ei looda luuletaja olukorra parandamist valitsevalt klassilt, — ta seisab töörahva poolel ja soovib, et tema värss leegiks lummetuisanud vennaskalmu kohal «kui punane lipp». Poet hüüab tööliklassi verivaenlastele:

Käib minugi viha
te pääle kui raudne vits
ja luuni lööb kodanlist liha!

Need luuletused leiavad tähelepanu ja elavat vastukaja ka Nõukogudemaal viibivais eesti kirjanduslikes ringkondades. Nii hindab R. V. [=Vasmi] Petrogradis ilmunud «Noorte Kommunaaride» nr. 11/12 1921. a. veergudel «Murrangu» esiknumbris avaldatud Alle värss märksa positiivsemalt kui mõnede teiste poetide omi. Seda põhjusel, et temas «tundub siiski veel nooruse kirge ja temperamenti», et Alle rabab «kodanluse hullunud massi sõnaroosaga, näeb ette kodanluse hukustumiski, kui ta laulab:

Veeretakse veriruske kalju
veel kord elusurnu* havva ette.
Elusurnuil pole ülestõusmist».

1922. aastal trükitakse Petrogradis avaldatud eestikeelses koguteoses «Ilulugemised I» veelkordselt «Eesti päev», samuti varem «Ilos» ilmunud luuletus «Mäss». Sel puhul märgib Dixi [=K. Treufeldt] 8. veebruaril «Edasi» veergudel:

«Kuigi suurem enamus kirjanikkudest valges Eestis kodanlusele ja ta «demokraatiale» kiidulaulu laulab, kuldvasika altariil oma «loomingut» ohverdades, leidub siiski nende seas ka mõni, kes iseseisvuse kelkimist kainelt vaatleb, nagu August Alle oma «Eesti päevas»...»

Edasi avaldab Alle «Murrangus» mõned osad oma poeemist «Laul kleidist helesinisest ja roosast seelikust», sealhulgas 1917. aasta Petrogradi suvesündmuse käsitleva ning kodusõja-järgset hangeldavat Tartut kujutava peatüki, koos G. Suitsuga teravaid päevakajasid «Punglast ja Kunglast» ning O. Virgula pseudonüümi all pikema paljastusmaterjali ««Kingitusest Itaalia kuningale», Eduard Virgost ja teistest sohkidest». Viimases toodi avalikkuse ette välisministeeriumi tehingud diplomaatiliste pakki-dega, milledes toimetati välismaale kulda, kalliskive,

* Originaalis: «elusurnu».

kunstiesemeid jm. Kuigi kirjutus oli varustatud konkreetsete dokumentidega, kaebas välisministri abi E. Virgo A. Alle kohtusse.

Tolle «konfidentsiaalse» salakaubaveo kohtulik arutelu, nagu tõendavad vastavad toimikud, venis õige pikale. Kohus keeldus kirjaniku poolt esitatud tunnistajate väljakutsumisest, kuulas mõningaid isikuid menetlusvastaselt üle nende ametikabinettides, ning kuigi salakaubaveo faktid kindlaks tehti, mõisteti Alle 31. märtsil 1923. aastal kaheks kuuks üksikvangistusse türmis või kaheks kuuks ja kahekümneks päevaks lihtvangistusse. Peale selle karistati teda kahe tuhande margase rahatrahviga või seitsmepäevase arestiga. Kuna Alle ei nõustunud ülekohtuse otsusega ja teati, et tal on veel muudki paljastavat faktilist materjali varuks, asusid võimumehed asja summutama ning 14. oktoobril 1924. aastal otsustas Kohtupalat viimaks «asi jäädavalt äralõpetada, kohtukulusi riigi kanda võttes».

See kodanlust ärevile ajanud enudatsioon ilmus «Murrangu» 1921. aasta juuli-augusti kaksiknumbris. Pärast seda jäi ajakiri seisma, kusjuures ta siiski polnud suutnud haarata laiemat lugejaskonda.

Omefigi tuleb 1921. aastat hinnata kui progressiivsete, demokraatlike kirjanike koondumiskatsete aastat. Sama aasta sügisel ühines grupp kirjanikke «Tarapita» rühmituseks ning hakkas pangas tehtud vekslilaenuga välja andma samanimelist ajakirja. «Tarapita» aktiivsemaiks kaastöolisteks olid J. Semper, J. Barbarus, A. Alle, J. Kärner jt., ajakirja toimetas F. Tuglas, selle programmatikkel pärines J. Semperilt.

«Tarapita» ei määritlenud «Murrangu» kombel oma poliitilist programmi sotsialistlikuna ega ideeliselt kommunistlikuna, kuid raev, mille ta kodanluse laiades ringides enda vastu äratas, oli märksa suurem kui «Murrangul». Põhjus seisnes esiteks selles, et «Tarapita» toon, millega ta astus «raba vastu, kuhu oleme määrat kõngema», oli tema eelkäija omast hoopis emotsionaalsemalt ründavam, kui ta puudutas kodanluse kaukamoraali, võimuahnust ja poliitilist lühinägelikkust, kriisi noorsoo kasvatamisel, spordi prevaleerimist vaimukultuuri üle jne. Teiseks: kuna ajakirjal polnud taga kirjastaja rahasid, tuli selle hankimiseks ja väljaande pronageerimiseks korraldada kirjanike esinemisi üle maa. Viimased aga,

tõmmates eriti noorsugu kaasa, tekitasid juba iseendast laiemat vastukaja üldsuses kui «Murrang». Niisugune aktsioon sundis kodanlust «Päevalehest» ja «Vaba Maast» alates kuni «Eesti Spordilehe» ja kirikliku «Elu Vagudeni» hädakella lööma «noorsoo mürgitamisest» ja «kommunismiohust», kusjuures nõuti kirjanike «korralekutsumist» ja nende rakendamist klikiriigi ülistamise teenistusse.

«Tarapita» sündis kahtlemata prantsuse progressiivse «Clarté» rühma tõukel. Viitasime juba eelmises peatükis eesti kirjanike püüdeile 1919. aastal nimetatud rühmaga kontakti luua. «Clarté» ajakirja tähelepanelik jälgimine J. Barbaruse, J. Semperi ja teiste poolt õhutas nüüd kahtlemata samalaadse ajakirja loomist Eestis. N. Andresen tõrjus juba 1940. a. «Loomingu» jaanuarinumbris tagasi väited, nagu olnuks «Tarapita» «Clarté-liikumise otsene peegeldus Eestis», rõhutades, et siin olid vastastikku mõjutamas «niihästi mitmesugused välismaised virgutused kui ka oma maa ühiskondlikust arengust välja kasvanud ideed». Sealjuures tuleb ühtlasi nõustuda M. Laossoni pikema hinnangu selle osaga 1949. a. «Loomingu» augustinumbris, kus väidetakse, et oma kriitikaga kodanluse aadressil, mis ei ulatunud aga kapitalismi kui süsteemi üldise hukkamõistmiseni, «ei suutnud tarapitalased teha mingeid tõhusamaid konstruktiivseid ettepanekuid väärnämete kõrvaldamiseks ja olukorra parandamiseks». Muidugi taotles osa rühma liikmeid ka pääsu ametlikule kroonuleivale.

Seega siis ei kõnele me «Tarapitast» mitte kui järjekindlalt progressiivsest rühmitusest, liiatigi kus see oma ideoloogiliselt koostiselt polnud kuigi homogeenne. Küll aga võime rõhutada, et «Tarapita» sünnil oli üheks esimeseks virgutajaks siiski «Clarté» (mis muide samuti oma parteitust korduvalt deklareeris!). Rühmitus kujunes aga üheks tolle perioodi kultuurifoorumiks, kus grupp kirjanikke asus koondunumalt ja radikaalsemalt kohut mõistma kodanliku riigi väärnämete üle.

Alle, nagu tähendasime, kuulub «Tarapita» aktiivsemate kaastööliste hulka. Ühtlasi võtab ta osa rühmituse avalikest esinemistest üle maa, tõmmates sealjuures nii mitmelgi puhul endale kodanluse viha, mille ilmekamaks avalduseks on «Vaba Maa» Pärnu väljaande reageerimine 30. IX 1921. aastal. Esinedes koos Tuglase, Semperi

ja Barbarusega 28. septembril «Endla» saalis kõnega «Tarapitast», solvab Alle kodanluse tundeid sedavõrd, et eelmainitud ajaleht tembeldab ta meheks, kes olevat «läbi teinud mingisuguse piiritaguste agitaatorite kursuse, sest kust võis ta muidu saada nendele omase osavuse sõimus ja mahategemises».

Kodanliku propaganda vana võte — iga teravamast kriitikat enda suhtes sõimaks nimetada ja sealjuures halvustavalt Nõukogudemaale osutada, viitab juba ise, millist ärevust põhjustas rühmitus kodanluse leeris. Kuna samalaadsed kallaletungid «Tarapitale» ka muudel puhkudel aset leidsid, siis sundis see rühmitust oma esialgsest atakeerivast toonist loobuma, mis tingiski seda, et «Tarapita» ei kujunenud Eesti «Clarté'ks».

Värsside osas piirdub Alle kaastöö «Tarapitale» peamiselt epigrammidega, mis naeravad täie avameelsusega välja valitseva klassi abderiite: küll kolmest parteilisest juhtoinast ja üheksakümne seitsmest lambast koosnevast riigikogu, küll välisministeeriumi ärilisi mahhinatsioone või riigireel vastlasõitu tegevaid marodööre ja kergatsliku buršivaimuga «isamaa tütreid» — korporante-mardisante.

Mitmeti tähelepandav on Alle kirjutus «Iseseisvus ja meie», mis ilmus «Tarapita» teises numbris, kus kirjanik asus järsult eitavale seisukohale kodanliku Eesti kui riigi suhtes. Too «iseseisev kroonuke» oma bürokraatiaga, nagu Alle kinnitab, jätab teda täiesti ükskõikseks. «Sõda Toompääl valitsevalle obskurantismile ja ylbele tõusiklusele!» hüüab kirjanik. «Maha iseseisvus (kui ainult kroonu!» Talle on täiesti selge, et kodanlus oma «isikutaltsutamise abinõudega, alaten politseiga ja lõpeten kruusaaukudega», on loovale inimesele vaenulik. Neid samu seisukohti avaldab Alle ka kunstnike kongressi tööd valgustavas artiklis, mis lõpeb sõnadega: «Eesti kunstnik, i s e aita ennast!»

Kodanluse raevunud leeriga ühinevad «Tarapita» vastases võitluses ka natsionalistlikult häälestatud Gailit ja Visnapuu. Viimane on seda teguviisi hiljem ise õigustada püüdnud oma memuaarides väitega, et mingi «rahvusliku olemuse säilitamise» ja «enesealalhoiu instinkt»(!) olevat sundinud teda koos «lähema mõttekaaslase Gailitiga» ajakirjanduses välja astuma «Tarapita» vastu.

Mainitud väljaastumised ajendavad Allet omakorda rea-

geerima äsjaste «santlaagrite» ja vastsete «isamaalaste» rünnakuile. Kuna Visnapuu oli viidanud piiritagustele, s. o. vene mõjudele tarapitalaste juures, siis avaldab Alle kriitilise groteski «Poeside kuningas», kus naelutab kinni nn. egofuturist Severjanini jt. vene modernistide mõjusid just Visnapuu enda loomingus, samuti viimase lakka-matut platvormidevahetamist, mis on eeskätt tingitud paljast «kõmüst ja poosivõtmisest». Veelgi avalikumalt naerab Alle kaht «opositsionääri» välja «Tarapita» kuendas numbris ilmunud följetoniga «August Gailit enne ja pärast surma». Följetonis jõutakse selgele veendele, et nii Gailit kui ka Visnapuu on endid lõplikult sidunud võimaloleva tõusikkodanlusega.

Kinnitades, et on käes aeg, kus nood «apoliitilised» kirjamehed vahetavad «pajatsi kollase trikoo sinimustvalge vastu», jõuab Alle järelduseni: peatselt «sulavad kokku ühiseks isamaalisest vaimustusest juubeldavaks laulupeoks nii tõusikkodanlus kui kirjanduslik tsirkuserahvas». Tarvitseb põgusaltki meenutada Visnapuu ja Gailiti hilisemat tegevust kodanliku diktatuuri, fašistliku okupatsiooni ja emigratsiooni tingimustes, et veenduda Alle ennustuslike sõnade märkiminekus.

VAENULISE TAEVA ALL

Ühes uuemale poola kirjandusele pühendatud ülevaates 1923. a. «Loomingus» märgib Alle, et sõdade, revolutsiooni ja okupatsiooni pööristes «sai isiku hingeelu, milles ristusid ja kokku põrkasid patriotism ja sotsialism, kõrged inimsuse aated ja madalad omakasumotiivid, seevõrra lõhki käristet ja killustet, tema tähelepanu kiiresti vahelduvatele katastroofilistele sündmustelle laialikist, et puudus sisemine tasakaal ja sageli ka väline võimalus ennast kokku võtta, oma mõttekäiku ühele poolele koondada».

Need väited sobivad suurepäraselt iseloomustama Alle teist värsikogu «C a r m i n a b a r b a t a», mis ilmus 1921. aasta kevadel «Odamehe» kirjastusel.

See luuleraamat on kujukaks peegelduseks kõigile neile vastuoludele, ideede, mõtete ja esteetiliste tõekspidamiste ristlustele, millest kõneleb Alle. Ühelt poolt tähistab see teos silmanähtavat murrangut autori loomingus, tema

pöördumist ühiskondlikult palju aktiivsemale positsioonile. Teisest küljest ei suuda aga poeet ennast siiski vabastada teatud langusluulele omasest subjektivismist, mis tingib «Carmina barbata» ebaühtlase ilme.

Reas luuletustes pühendab Alle siin tähelepanu 1917. a. revolutsioonilise Petrogradi kujutamisele. Tuleb öelda, et ükski teine kodanlikus Eestis tegutsenud poeet pole andnud nii konkreetseid pilte sellest ajajärgust, neist ajaloolistest sündmustest, nagu seda teeb Alle. Ta pildid, tõsi küll, on organiseerimatud, mööduvad taoti me silme eest õige kaleidoskoopiliselt, kuid ometigi avaldub neis tugevalt revolutsioonipäevade paatos ja vana maailma vihkamine. Alle revolutsiooni kujutavad värsid on eredad ja visuaalsed. Me kuuleme neis kuulipildujate «turtsatavat naerulaginat», näeme purjedena paisuvate punalippude all tõttavaid töölisi, kes «lähevad hävitama kodanluse revolutsiooni»; me silme ette kerkib «Padaemanda» dekoratsioon, vahetudes stseenidega rahvast, kes on vallutanud tsaarilossi, selle klaasist galeriid. Ühe jõulisema ja meeldejäävama pildi annab Alle oma luuletuses «Apokalüpsise autod», milles ta kirjeldab 1917. a. juulidemonstratsiooni verist mahasurumist Petrogradis Ajutisele Valitsusele us tavate junkrute ja ohvitseride väesalkade poolt.

Kõrvuti niisuguste revolutsioonipäevi meenutavate luuletustega moodustavad «Carmina barbata» väärtuslikuma osa veel mitmed kodanliku Eesti tegelikkust kriitiliselt hindavad luuletused, milledest me mõnedel («Karistai», «Eesti päev») peatusime juba eelmises peatükis. Siin saavad luuletaja halastamatult hukkamõistvat suhtumist kuulda kõik malgavõitlust pidavad «rahvajuhid», need elussurnud, kes rübelevad üksnes oma isikliku heaolu pärast «riigihuvide hobustel». Kodanliku klikiriigi tuim argipäev sunnib Allet samal ajal tunnetama, kuidas ta «süda roostetab kui vagun / jaaman, kesk elu halli alevit» ning ta kinnitab, et on põletanud «oma lootuste siljad, / lahti kruvinud kõik ootuste roopad».

Uskudes, et ta on «tasunud osa omast võlast» tööinimese ees,

kelle haamrikäsi
tõstnud lipu punase,
puruks lüvven tunase
türanni jalgealust...

mõistab poeet, et kodanlik Eesti pole tema ideaal. «Kõn- nin vaenuliku taeva all», rõhutab Alle sealsamas. See vaenulikkuse tajumine kujunebki «Carmina barbatast» alates põhitooniks kirjaniku loomingus, olgu siis luules või publitsistikas.

Alle teise värsikogu tähelepandavamate lehekülgede hulka kuulub veel tsükkel epigramme, kus peaasjalikult tõgatakse kaaskirjanikke, nende egotsentrilist endakehkimist, estetismi- ja futurismiharrastust, samuti aga kodanlik-natsionalistliku ideoloogia toetuseks ja põhjendamiseks toimuvaid üritusi.

Võib aimata, et tugeva satiirilise alatooniga on ka kahest ekspressionistlikku luulet parodeerivast-imateerivast luuletusest koosnev tsükkel «Haletsege issandat!». Nagu eelpool viitasime, naeris Alle 1920. aastal välja mõnede poetide koketeerimise issandaga ning küllap taotlevad sedasama ka kaks ekspressionistlikest kujundeist ülepaisutatud luuletust. Kuid terves reas «Carmina barbata» lehekülgedel leiduvais luuletustes, millede aineriing on õige kitsalt subjektiivne, ilmneb Allegi juures too intelligendi hingeline lõhestatus, mida tema enda sõnadega iseloomustasime. Sealjuures pole ta värss vaba dekadentliku luule meenutistest. Ehk ka poeet püüab siin põletada «oma südame liigliha / eneseiroonia põrgukiviga» ning ahastab oma ärklis, et «säärast kipsi pole, / mille:se kärisend hinge lahata», jäävad ta sedalaadi värssid oma «kaamete daamide» ja lõbutüdrukutega, laternalgusel vilksatavate inimvarjude, kohvikute, veinilehkade ja öömelanhooliaga üksnes boheemitseva ulaelu ning sellest tingitud pohmeluse väljendusteks.

Arvustajate poolt leidis «Carmina barbata» õige laialdast tähelepanu. Enamik kriitikuid (F. Tuglas, H. Raudsepp, R. Roht, A. Kalamees [=E. Raudsepp] jt.) tunnistavad õige üksmeelselt Alle silmanähtavat arengut, võrreldes esikkoguga. Kinnitatakse, et «Carmina barbata» on «väärtnuslik lisand eesti lüürikale» (A. Kalamees), et autoril on seniste ajalaulikutega võrreldes «omapärane, isikulise värvinguga hääl üldises kooris» (F. Tuglas), ja ta on jõudnud kaugemale «sellest igavesest soneti sukakudumisest, laisast ja animaalsest meeleolust, mis mõne meie lüüriku juures juba tüütuseni läheb» (A. Jürgenstein). Üldsõnaliselt vihjatakse sealjuures ka enamiku reftsensentide poolt Alle kriitikale ajajärgu pahede aad-

ressil, ta rünnakute dünaamikale, ideoloogiale, mis peamiselt piirdub eitamisega, kuid kuskil ei öelda otsesõnaliselt välja, et see, mida luuletaja piitsutab või eitab, on kõigepealt kodanlik riik oma pahede, saagiahnuse ja vaimuvaenulikkusega. Üksnes H. Raudsepp viitab riivamisi, et Alle ajalaulud on «kirjutatud kodanluse õrrituseks». Eelnevale vastupidiselt söandab aga A. Jürgenstein, üks kodanluse juhtivaid ideolooge, väljendada arvamust, et poeedi negatiivne looming «töotab kord ka positiivset».

Vaadeldes Alle teist värsikogu kirjanduse aastatoodangu taustal, tuleb seda hinnata kui üht eredamat ja omailmelisemat teost.

F. Tuglas tähendas ülevaates «Eesti kirjandus 1921. a.», et Eestis pole kunagi trükitud nii palju paberit kui kõnesoleval aastal, ent kõik see on suures osas sisult juhuslik, ideelt ilmetu, vormilt vähenõudlik, väljendab mingit vaimset laokilolu ning «kannab üldiselt väsind epigonismi tunnuseid». Et neid väiteid illustreerida, loetlegem mainimisväärsmaid raamatuid 1921. aasta produktsioonist. Luules võiks märkida kirjastusraskuste tõttu ilmumisega viibinud J. Kärneri «Ajalaule», K. E. Söödi pikka loomingulist vahemaad hõlmavat teatud natsionalistlike kõrvalhelidega «Kodu», H. Visnapuu «Hõbedasi kuljuseid», mille puhul autor ise kinnitas, et see on üksnes «inspireerit kõige kaugemalle minevast muusikalisest ja arhitektoonilisest printsiibist», ning mitmeid kordustrükke, nende hulgas ka A. Alle enda «Üksinduse saartele». Proosa andis M. Metsanurga dramaatilise «Jumalata», O. Lutsu nukratoonilise «Harald tegutseb» ja «Tootsi pulma», A. Tassa fantastikas liikuva novellikogu «Höbelinik», rea kergekaalulisi vestekogusid ja veelgi enam diletantlikke katsetusi. Aastatoodangu kaaluvama teosena tuleb märkida A. H. Tammsaare draamat «Juudit».

Seetõttu võib nõustuda F. Tuglase väitega, et «August Alle «Carmina barbata» pakub õnneliku erandi meie viimase aja ajaluule hulgas» ning meil on põhjust asetada mainitud värsikogu 1921. aasta luulekirjanduse esirinda. Ka oma kunstiliselt tasemelt erines see teos järsult muudest: Alle kujundite keel oli otse tulvav oma teravalt mällu sööbivate piltide, võrdluste, epiteetide ja metafooridega, ta vihane paatos või jõuline sarkasm niisugune, mida eesti luules varem ei tuntud. F. Tuglas kinnitas hil-

jem «Eesti biograafilises leksikonis», et sellisena on «Carmina barbata» tagantjärele «mõju avaldanud ka nooremisse luuletajaisse».

Kuivõrd aga Allel puudusid tihedamad sidemed tööliklassi ja eriti selle eesrindliku väesalga, kommunistliku parteiga, ei omandanud ta teine värsikogu sihiteadlikku võitlevat hoiakut, vaid jäi ikkagi üksikvõitleja spontaansete protestimeeleolude raamatuks. Siin väljendamist leidnud progressiivseid avaldusi tuleb käsitleda kui kaudseid kajastusi neist ideedest, mis kommunistliku partei poolt külvatud seemnetena idanesid rahva seas ning nii või teisiti mõjutasid kirjaniku teadvust. Põhiliselt aga maksaks ühineda J. Kärneri 1922. aastal ilmunud artikli «Eesti uuema liürika arenemisteedelt» sõnadega, kus öeldakse Alle kohta:

«Tema proteste aja jõleduse vastu kannab vihane paatos, loomupärane protestivaim. Need, nii mõistuslikud kui nad ka vahel tunduvad, saavad siiski toitu mitte ajudest, mitte miskisugusest ideoloogilisest allikast, vaid südamest ja hingest. Lauldes verisest julmast ajast laulab Alle õieti oma südame ja hinge kärisend ning killustet kõlast... Ta on vaid üks neist, keda aeg nagu loomi tahra nurka kokku surub ning tapale määrab ja kes säält määratsedes väljapääsu otsivad.»

PÜHA BÜROKRATIUSE VASTU!

1920. aasta lõpul ja 1921. aasta algul töötab Alle «Postimehe» kirjandusosakonna toimetajana, olles lehe juures õige vilkaks «reameheks». Ta annab tolle lühikese perioodi kestel rohkesti artikleid kunstiküsimuste ja näituste kohta, avaldab vesteid ja poleemilisi joonealuseid, ühtekokku 12 kirjutist. Kuid ilmselt ei läbe ta oma rahutu iseloomu juures regulaarselt mingil kindlal ametikohal töötada ning lahkub varsti ajalehe teenistusest.

Tema «Carmina barbata» koos rohkete kriitiliste ja publitsistlike esinemiste, följetonide ja epigrammidega on aga teinud Alle nime avalikkuses laialt tuntuks terava ja rängasõnalise autorina, kes ei pörka tagasi tabavate hoopide andmisest ühte või teise suunda. Seetõttu on talle avatud mitmete väljaannete veerud.

Huvitav on jälgida neil aegadel Alle seisukohti kujutava kunsti hindamisel. Ta suhtub lugupidamisega O. Hoffmanni ja J. Köleri maalidesse, kõneleb austusega K. Mäe, N. Triigi, V. Ormissoni ja A. Vabbe talendist, ehkki viimase «futurismi suhtes on mul oma arvamine», kuna futurism Alle veendumuste järgi ei avarda kunstniku loomingut, vaid «seob teda käsist ja jalust». K. Mäe rikkalikku värvigammat imetledes teeb Alle järelduse, et kahjuks on see aga «ainult dekoratiivne pinnakatmise probleem», ning avaldab soovi «näha veel midagi muud pääle kaunilaigulise pinna». Ka noort E. Viiraltit, kes «joonistab suurepäraselt», tunnistab Alle kui kunstikriitik, heites algajale kunstnikule üksnes ette ta tookordset «tipimise maneeri».

Hoopis kurjema tooniga arvustab Alle, nagu paljud teisedki, klassisõda ülistavate maalide autorina tuntuks saanud A. Vichvelini ja ta kaaslasi, «distsiplineerimata dilettante», kes Kunsti Edendamise Seltsi lipu alla koondunult esinesid iseseisva näitusega.

Kui grupi teisejärguliste pintslimeeste initsiatiivil organiseeriti 1923. a. keskpaiku Eesti Kunstnikkude Liit, mis Alle sõnade järgi sündis «isamaalise tundmuse õhutusel», et klikiriiki «patriootilise kunstiga» teenida, kirjutas ta artiklis «Kalapüüdjad sogases vees», et uue liidu asutamine on «ka üks ajamärkidest, mis näitab, millise rohumaa poole püha Bürokratius meie kultuuripoliitikat karjatab». Alle märgib:

«Kõrget kroonut ja «sfääre» ei rahulda enam meie vanemate ja paremate kunstnikkude, nagu Kr. Raua, Laipmanni, Triigi ja Mäe omapärasus ja rahvuslikkus. Kõrge kroonu soovib nähtavasti midagi muud.»

Arusaadavalt oli see «midagi muud» otseselt klassiriiki ja tema ideoloogiat teeniv kunsti- ja kirjanduslooming.

Teravalt astub kirjanik välja väikekoodanliku maitse vastu kujutatavas kunstis ning põhjab tõusikseltskonna nürimeelseid arusaamasid kunsti mõistmisel, lausudes viimaste puhul:

«Ei ole ju kellegi saladus, et meie haritud seltskonna kunstimaitse, vähesed erandid välja arvat, püsib oleograafiliste Alpi maastikkude ja Böcklini, Stucki, Feuerbachi ning teiste magusromantilise, klassikat imiteerivate piltpostkaartide kunsti tasapinnal.»

See etteheide riivas tantsijatar E. Partsi, kes ajakirjan-

duses Allele vastu vaidles ning Böcklini pseudofantastilise loomingu üles kiitis. Alle reageeris sellele üleoleva vastulausega, märkides, et vaimselt on meil paljugi haritlasi kõigi oma diplomite peale vaatamata põlvepikkusiks jäänud»; kuid mis puutub Böcklinisse, siis teda isiklikult paelus viimase võlts müstika seni, kuni ta veel kandis endas «pessimismi ja nooruse romantika ääretut melanhooliat», praegu aga sööb ta «Svidrigailovi» restoranis Böcklini maali all «ilma mingisuguse traagilise meeoleluta oma sibulaklopsi».

Alle, kuigi ta pole kõigis oma kunstikriteeriumides alati eksimatu, toetab uue otsinguid kujutavas kunstis, kuid mitte sisu arvel. Ta tunneb eeskätt rõõmu sellest, et seniste puhtvärvialaste probleemide lahendamise kõrval on juba «nooremate juures tungi märgata kompositsiooni poole», rõhutab süstemaatilise töö vajadust kunstnike arengu huvides. Nende suhtes aga, kes ei taha uue kunstipölvkonna edenemist märgata, avaldab ta igati oma nõrdimust. Kodanliku koorekihi ignorantsile kõrvalopsu andmiseks sepitseb Alle koos Konrad Mäega omalaadse riuka: 18. juunil 1921. aastal ilmub «Postimehe» kohalike teadete rubriigis sõnum, kus igale «Pallase» kunstinäituse küllastajale lubatakse peale maksta 5 marka. Summa sellisteks «preemiatega» olevat annetanud «kaks tuntud Tartu rahameest», kelledeks aga tegelikult olid K. Mägi ja A. Alle...

Kunstiküsimusi puudutab Alle ka hiljem oma sõnavõtetes ning võtab ühtlasi pärast K. Mäe surma enda peale viimase kohta monograafia kirjutamise, millest aga kahjuks mitmesugustel põhjustel siiski asja ei saa.

Sama perioodi kirjanduselu käsitlevais artiklis astub Alle välja estetismi vastu ja kinnitab, et viimase ning tema «esteetiliste vaadete vahe on sama suur ja ülepeäse-matu kui see, mis lahutab isa Aabrami lillelises süles puhkavat vaest Laatsarust rikka mehe pörgupiinadest»; ta ironiseerib A. Kivika taolisi kirjanduslikke «kurnipoisse», kes oma tühiselt kõmuliste «proklamatsioonidega» püüdis vaimset profiiti lüüa. Alle võtab muuhulgas sõna klikiriigi esialgselt kavatsetud vapi suhtes, mille kujutatav kotkas kangastub talle tsaarikullina, sest pole ju võimatu, et ühel heal päeval «kotka kaelast hakkab kui haljendav õlipuu oks teine pää kasvama...» Ka spekulandist valge «admirali» Pitka fantastilised «mälestused»

kodusõja päevilt saavad Alle paroodias kõvasti pihta, samuti nagu ta kinnitab, et on kõrini tüdinenud «puupääde isamaalisest patriarhaadist».

Mitmeid kirjanduslikke artikleid avaldab ta ka «Päevalehes» ja selle kirjanduslisas, ironiseerib R. Rohu ja Millise Mullika (Milli Mallikas = H. Raudsepp) varasemate tööde üle, mis tema hinnangu põhjal on üksnes «moderniseerit kalendrisaba-lektüür», poogitud «vastse Isamaakalendri sappa». Tollessamas ajalehes leiab avaldamist ka juba varem puudutatud kriitiline grotesk «Poeside kuningas», milles Alle naelutab kinni Visnapuu luule eklektilisust ja vene modernistide matkimist.

Siis aga vihastab Alle end «Päevalehe» isandate peale põhjalikult välja: peost suhu elava kirjaniku saadaolevat honorari kärbitakse ootamatult paari tuhande marga võrra just samal ajal, kui toimub «Päevalehe» osauhisuse 50-miljonilise uue maja ja trükikoja sisseõnnistamine. Tulvil õigustatud viha kirjutab ta 19. XII 1921. a. ühes erakirjas:

«See tõusikute pangameeste bande laiutav vaim, kes «Päevalehe» juures väga tähtsa näoga rahva arvamist kajastab, on mul ammu juba vastikuks läind, ehk ma seda auväärt asutust kyll ainult kirjandusliku kaastööga olen toetanud. Nyüd on lõõg täis! Ma yhe följetoni «Vaban Maan» lahti lasen — säärase, et nad mind kavva veel saavad mäletama...»

Alle viib oma ähvarduse täide. «Vaba Maa» avaldab konkureeriva lehena suure heameelega ta följetoni «Kompromiss», milles autor iseloomustab «Päevalehe» kui «avaliku arvamuse» tõelist, kasusaamise huvidest juhitud olemust, kus lehe aktsionärid — pangahärrad ja kirikuisandad — pöavad «oma suure isamaa-armastuse aktsiate kuponge ja jahvatavad majandusliku tõusu nisupüüli».

Fassaaditsemise vastu on sihitud ka paar aastat hiljem ilmunud ja palju tolmu üles keerutanud följeton «Jaanalinnu sulgedega», milles Alle tigidalt välja astub soomeeesti kirjaniku A. Kalda gastrollide puhul Eestis. Londoni saadiku abikaasana tehti viimasele kui «ministri prouale» laialdast reklaami, fotod temast ja sõnumid ta esinemistest täitsid lakkamatult ajakirjanduse veerge ning sünnis lugupidamine kirjaniku vastu kujunes kodanluse lõimitamiseks nooblis tualetis ja jaanalinnu-

sulgedest lehvikuga suurilma-daami ees, «missugune õhk-kond oli kaugel tõelisest kultuurist».

«Oleks sellel kirjanduslikul paraadiõhtul,» kirjutas Alle, «proua Kallase asemel esinenud näiteks kas või meie suurim luuletajanna Marie Under, kelle toodangu kõrguseni ealgi ei küüni Aino Kallase osavasti nikerdatud käsitöö, vaevalt oleks siis ükski ilma vägi meie ülemist bürokraatiat kirjandusõhtule kokku sõidutanud. Nõnda et Aino Kallase kirjanduslike paraadide ametlik menu tuleb kirjutada mitte meie bürokraatia ja tõusikluse vaimliste huvide, vaid ministriproua jaanalinnusulgede arvele.»

Ning autor, ärritatud tollest tõusikseltskonna ülevaimustusest, salvas mürgiselt, et «Aino Kallas oli geniaalselt osanud tabada õhus liikuvat meeolu ja õigel ajal oma kuninglike jaanalinnusulgedega kõditada meie ametliku bürokraatia ja tõusikliku seltskonna rahvusliku uhkuse rasvakasvanud päkaalust».

Vihaleatud kodanlus pani E. Hubeli (M. Metsanurga) poolt toimetatud ajakirja «Agu» numbri, kus Alle följeton pidi ilmuma, seisma ja see asendati uue materjaliga. Nagu selgub ühest juhuslikust kirjast J. Barbarusele, saadi siiski teatav osa tõmmiseid päästa ja neid levitati käest kätte. Veidi lühendatult ilmus aga sama följeton «Vaba Maas» 13. jaanuaril 1924. a., vallandades uue raevu autori suhtes, mida Kalda poeg koguni sel teel väljendas, et tungis Allele Tartus «Linda» kohvikus käsitsi kallale. Tolle intsidendi puhul kirjutab Alle 23. jaanuaril J. Barbarusele:

«Nagu näha, on ka meil välja kujunemas eesti «jeunesse d'or» kõigi oma pool-huligaansete + pool-«džentelmeni» tunnustega.

Ministrite pojad ja väimehed — kas mitte meie fašistliku kevade esimesed pääsukesed? Juba käsitsi hakatakse kallale kippuma, kuid ma usun, et selle väikese õpetuse järel, mis üks ministripojast kollanokk sai, nendel vast ehk lust kaob edespidi kutsumata rüütli mängida. Kuid kas panite tähele, millise meelehääga parempoolne ajakirjandus sellest kinni haaras, tõsiolusid võltsides, kuidas oleks tahetud näha sind blameerituna?»

Tõsiolude moonutamine ajakirjanduses seisnes aga selles, et «Kaja» ja «Päevaleht» teatasid suure kahjuröömu ja rahuldustundega, nagu oleks toimunud löömingu juu-

res osutunud kannatavaks pooleks Alle. Seetõttu oli viimane sunnitud veelkordselt «Vaba Maas» sõna võtma ja näitama, et võitja pool oli ikkagi tema ning parempoolses ajakirjanduses «isegi ühest väikesest kohvikukaklusest katsutakse väikest profiiti lüüa».

Kõik see loob Alle ümber skandalisti kuulsuse, nii et mitmed kolleegidki talle selja pööravad. Arusaadavalt muututakse ka toimetustes ettevaatlikumaks tema tööde avaldamisega. Nii näiteks teatab ta 6. aprillil 1923. a. J. Vahtrale, et on kirjutanud följetoni teise kodanliku seltskonnadaami Marta Lepp-Kirschbaumi kohta, milles naeruvääristab viimase koketeerimist oma osavõtuga 1905. a. revolutsioonist. Ta olevat pakkunud följetoni «Sädemetele», «kuid toimetaja lükkas tagasi», ning ega seda ilmselt «ka kusagil joone all ilmutada saa».

Alle tunneb end ajuti üksildasena.

«Meie õnnetus, needus aga seisab selles,» kirjutab ta 23. jaan. 1924. a. J. Barbarusele, «et niikuinii väike rühm on killustatud — geograafiliste distantsidega. Üks asub Pärnus*, teine Berliinis**, kolmas Tallinnas, neljas Tartus jne. Ei saa mingisugust aktsiooni ühiselt läbi kaaluda ja teostada.»

Alle viitab siinjuures «Tarapita» rühmituse taaselustamise vajadusele, mille teostumine aga reaktsiooni kasvava pealetungi ja trükivabaduse ahendamisega enam ei saanud kõne alla tulla. Nii vaibub ta teotsemistahe ajapikka miinimumini, maad võtab apaatia ning rusuv üksiiäämisetunne. 1924. aastal avaldatud luuletuses «Puurin» iseloomustab Alle tookordseid meeleolusid kas või järgmine fragment:

Toa neli halli seina —
üks puuriloom.
Raudahi must kui puusärk
ja taeva sinine kolmnurk
kui jumala silm.

Vikatimees, vikatimees,
kas teha sulle
üks väike sürpriis.

Alle kannatab ka maianduslike raskuste all. «Meeleolu on äärmiselt apaatne», kirjutab ta 29. I 1923. a. Barba-

* J. Vares-Barbarus elas tollal Pärnus.

** J. Semper õppis parajasti Berliini ülikoolis.

rusele. «Mineval aastal oli neeruhaigus, tänavu vaevab taskutiisikus.» Rahahädast, kütmata korterist jne. vilksatab ridu ka teistele saadetud kirjadest. Võimurite meelepaha aga oli äratatud ja 1923. a. lükkas valitsus tagasi Kirjanike Liidu taotluse anda Allele ühekordset toetust kolmkümmend tuhat marka. 3. septembrist 1921. a. oli ta immatrikuleerunud Tartu ülikooli õigusteaduskonda, ent ka õpingud ei edenenud kuigi mainimisväärselt.

Oleks muidugi ühekülgne põhjendada kirjaniku loomingu ahtrust ja majanduslikku kitsikust ainuüksi väliste teguritega. Viga peitus siiski ka Alles endas, ta harjumatuses töötada distsiplineeritult, samuti tolles boheemlaslikus elulaadis, mida ta täie hoolimatusega harrastas.

«LILLA ELEVANT» JA «TARZAN»

23. I 1923. a. J. Vahtrale saadetud kirjas teatas Alle:

«Homme õhtul sõidan Tallinna oma «Lilla elevandi» käsikirjaga, mis Krusteni illustreerit. Saab näha, kuidas Lindega hakkama saan. Sygisel lubas kirjastada, kuid mineva kord, paari nädala eest, oli seisukoht kaunis kõikuv. Tema, vaene mees, peab ju igasuguste prouakeste romaanikesi kirjastama, et oma kõikumalöönd seisukorda «kõrgeman seltskonnas» päästa...»

Nagu kirjast järeldeb, liikus Allel seega juba 1922. aasta sügisel peas mõte välja anda oma kriitilised groteskid ja följetonid eriraamatuna. B. Linde, kelle poole ta nüüd valmis käsikirjaga pöördus, oli tollal kirjastuse «Varrak» juhataja ning varem välja andnud ajakirja «Murrang», rohkesti õpikuid, ent samuti ka M. Metsanurga, F. Tuglase, O. Lutsu, J. Barbaruse, J. Semperi, J. Lintropi ja teiste ilukirjanduslikku loomingut. Vihjed Linde kõikumalöönud renomee suhtes osutasid Alle enda kirjutise tõttu «Murrangule» kaela tulnud kohtuprotsessile E. Virgoga, prouakeste romaanide all mõtles ta aga M. Lepp-Kirschbaumi memuaaride teist osa, mis oli just ilmunud «Varraku» väljaandel.

Allel näib olevat oma «Lilla elevandiga» Linde juures rohkesti tegemist, millele viitavad mitmed ta kirjad. Nagu Alle 6. aprillil 1923. a. J. Vahtrale teatab, loodab ta oma raamatu veel kevadel välja saada, kuid asi venib: kord ei

jätku trükikojal tähti (Lindele 6. IV 1923), siis tekib pikem viivitus kaanepaberi hankimisega (Lindele 26. IV ja 5. V 1923), ning nii jõuab teos lugejate kätte alles sama aasta varasügisel, illustreerituna O. Krusteni poolt.

Et autor oli sunnitud raamatusse paigutatavate tööde valikut ahendama, selles ei tarvitse kahelda. Oli ju Alle toodang publitsistika ja följetoni osas olnud aastail 1919—1923 küllaltki mahukas*, kõnesoleva teose lehekülgedel leidis aga kasutamist üksnes kitsas lõik kirjandus- ja kultuurielu küsimusi, kusjuures ühiskondlikke ning poliitilisi olusid piitsutavad tööd peaaegu puudusid.

Kirjastaja B. Linde ise rõhutas küll 1925. a. «Loomingu», et «Alle luuletajana on igatahes vähem tähelepanu vääriv kui Alle kirjandusliku följetonistina», et ta «satii-riline luulelend leiab lennuka väljenduse alles tema proosas, följetonidekogus «Lilla elevant»», mis meie kirjanduse ainulaadse nähtusena olevat Alle loomingu parim osa. Kuid raamatu ilmumisel ei reageeritud sellele peaaegu üldsegi. Kirjanduse aasta-ülevaateis mindi teosest vaikides mööda.

Niisugune vaikimine on muidugi arusaadav, kuna kirjanik laksatas oma pilkega õige paljude kolleegide pihta, puudutas mitmete autorite inimlikke ja kunstilisi õrnumaid kohti. Igasugune vaimne poseerimine, eputamine ja endaülistamine, egoism ja geniaalitsemine, olgu see siis H. Visnapuu kirjanduslike lähtekohtade ja metamorfooside naerukstegemine, viimasele ja A. Gailitile nende tulevase natsionalismi ettekuulutamine, R. Rohu ja H. Raudsepa vagunilektüüri hukkamõistmine, F. Tuglase estetismi allikaile viitamine, A. Kivika talendi väiksuse kinninaelutamine, Pitka suurusehullustuse või Lepp-Kirschbaumi pseudorevolutsioonilisuse parodeerimine — Alle ei säästa kedagi. Kuid paljude põhiliselt õigete hinnangute kõrval jagab Alle oma raamatus taoti ka valitseva kodanliku ideoloogia seisukohti, asub ise estetistlike kontseptsioonide võrgus, on nii mõneski hinnangus meelevaldne.

Eelkõige äratavad Alle följetonid ja kriitilised groteskid tähelepanu oma ülesehituse ja kujunditerikka stiiliga.

* Olgu siinkohal tähendatud, et käesoleva raamatu autori poolt koostatud A. Alle «Valitud tööd» (1954) sisaldasid näiteina ainult murdosa kirjaniku proosast. Alle kriitilisi artikleid, vesteid, publitsistikat jne. on üldse ilmunud perioodikas 120 nimetuse ümber.

Enamik tema proosapalu algab rahulikus vaimus, teinekord meeoleolutseva ekspressiivse loodusepildiga, milles leidlikult parodeeritakse selle või teise käsitletava kirjaniku stiilielemente. Edasi siirdub Alle juba konkreetsemalt puudutatava probleemi või isiku juurde, ta mõte hoogustub, temperament süttib, ning küttes end üha enam ja enam üles, hakkavad ta satiiri servitilöögid lajatama järjest raevukamalt. Stiili ja erinevate kunstiliste võtete osas on Alle arsenal väga rikkalik. Võrdlused, troobid, hüperboolid, perifraasid lausa kuhjuvad ta ridades, nõnda et teinekord järgnev kujund kipub koguni lämmatama eelnenut. Suurepäraselt, nagu juba öeldud, suudab Alle parodeerida ja imiteerida kaaskirjanikke.

Et Alle följetonide iseloomustust veidigi konkretiseerida, vaadeldgem pisut lähemalt kas või tema pala «August Gailit enne ja pärast surma».

See lugu, mille pealkiri on tuletatud Gailiti enda novelist «August Gailiti surm», algab groteskse loodusepildiga:

«Rohu piljardiroheline harjas katab taas külmavõet maakamara. Varasest hommikust hilise ööni siristab isalind sirelioksal oma kaasale kõditavaid munemisviise. Päike tõuseb tantsiden hommikul, jalutab vöilillekollasena kõrgel sinivõlvil ja õhtu tullen lööb hellitet daamina kokku oma atlasspunase päevavarju Emajõe uttu kaduval luhal.»

Ja just neil «kevadise irdumise õil», kinnitab autor, tunneb ta suurt üksindust, talle meenub kunagine kaasboheemlane Gailit, «kellele päike enam ei paista ega lind ei laula». Alle tunnistab, et Gailiti senine epigoonlik, kuid lootusi andev toodang oma kino- ja tsirkuseromantikaga, panoptikumi rõvedusega lõi kunagi teatud e'levust. Kuid siis suri Gailit. Kui ta uuesti ellu ärkas, polnud ta enam endine, sest «August Gailitiga oli issandal üks tark nõu».

Kuna tõusikute kukruvõimu vastu oli tekkinud «Tara-pita» rühmitus ning kodanluse ärevile ajanud, siis pidi vahepeal marodööride seltskonda poetunud Gailit liidus Visnapuuga saama kutsumuse «rahvusliku kultuuri ning püha ligimesearmastuse tundmuse nimel sõna võtta».

Siit algab följetoni tõus.

«Ja siis pidasid eesti kirjanduse dioskuurid kahekesi nõu maha, kuidas oma transiitkaubanduse lossimisel põhja läinud vaimlist kraanat uvvesti päevavalgele kergitada. Nagu ikka leiti ka siin, et ainsaks päästeabinõuks on see

isamaa-armastuse ankruköis, mis juba igivanast ajast igal pool selleks väga tarbekohaselt ära kasutatet.»

Järjest teravamaks muutub toon kahe rünnatu suhtes, kes «isamaa armastuse ja rahvusliku kirjanduse pasunate puhumise, tsirkusevilede ja trummipõrina saatel» olid tulnud kuulutama oma uut evangeeliumi.

«Nii sündis Päevalehe saba all sensatsiooniline number: August Gailiti ja Henrik Visnapuu kirjanduslik isamaaja ligimesearmastuse abielu rängalt isamaalise seitsme-puudalise kärsaga.»

Gailit oli seega vahetanud «tsirkusepajatsi kollase trikoo sinimustvalge vastu, kükitas nüüd oma uutele nootidele seatud leierkastil «Joonas Moori * monokkel tõuballaadi geeniuuse nabaaugus» ning õpetas, et «kui olukord nõvvab, siis süлита kas või joogiveekaevu, ehk säält küll tuleb pärast juvva, sest nõnda on tsirkuserahvas enne meidki edesi saand». Klassivastuolusid lepitava Gailiti litaneia järgi aga polevat «õiglasi ega kõveraid, ei rõhujaid ega rõhutuid, vaid ühed eesti vennad oleme kõik, kes pääsnud Vene kotka tiiva alt Lembitu kilbi varju».

Veel laseb Alle Gailiti suu läbi hukka mõista seda, kes peaks himustama poliitilist võimu või tikkuma üldse ilmatargaks, ning jõuab siis lapidaarse lõpulauseni:

«Nii kõneles August Gailit sinimustvalgen trikoon.»

Ainsana võtab «Lilla elevandi» kohta selle ilmumisel sõna 1923. a. «Loomingu» augustinumbris A. Kalamees (= E. Raudsepp), kes põhiliselt suhtub positiivselt teosesse, ehk küll sedastab, et raamatu sisuline väärtus on kahtlemata suurem selle ilmumisel või veelgi määravam olnud iga üksiku pala esmakordse avaldamise aegu. Ometigi on Alle «kihviline ja teravmeelne mõtleja», kusjuures ta väljendab seda, mis «on tema kindel äratundmine, ja ta ütleb seda otsekoheselt, ausalt nii nagu ta seda tunneb».

1923. aastal peatudes ei saa mööda minna veel ühest kultuuriloolisest riukast, mis on tihedalt seotud August Allega.

2. märtsil teatab ta ühes erakirjas, et loeb «praegu hoollega kõike prahti tõpra-, taime- ja õhuriigi kohta», mis on seotud troopikaga. «Läheb tarvis!» ütleb ta. «Mõtlen sellest raha sisse lüvva. Varsti, loodame nii, saad näha.»

* Üks Gailiti teoste tegelasi.

Kaksteist päeva hiljem selgubki selle salatseva vihje mõte. Nimelt hakkab «Postimehe» joonealuses ilmuma lugu, mis kannab pealkirja «Tarzani metsaminek». «Päevalehes» oli enne seda leidnud avaldamist rida ameerika bulvarikirjaniku E. Burroughsi Tarzani-lugusid, mis väikekodanliku maitsega lugeja poolt ahmates vastu võeti, nii et ettevõtlikud kirjastajad need ühtlasi otsekohe eriraamatuina turule paiskasid. Ka «Postimehe» pärdikulektuur ilmub Burroughsi nime all, kuid selle tegelikuks autoriks osutus — Alle...

«Tarzani metsaminek» oli kirjutatud väliselt kõiki oma tegelikke eelkäijaid jäljendavas maneeris ning lugeja õieti ei taibanudki, et teda ninapidi veeti. Alle teeb usinasti ridu. «Olen praegu oma «Tarzani metsamineku» kallal kibedasti ametin,» kirjutab ta J. Vahtrale 24. märtsil. «Ropp asi on see, et mingisugust järge een ei ole. Iga päev pean oma joonealuse ära andma.»

Ja 6. aprillil saadetud kirjast J. Vahtrale loeme:

«Ise olen praegu kibedasti selle «ahvinaha venitamisega» ametin. Täna oli 15. joonealune...»

Nagu kirjast selgub, on tal lootusi, et pärast lehes ilmumist antakse võib-olla kogu lugu ka eriraamatuna välja. «Ja mis pääasi: selle eest saab raha ja veel päälekauba eesti lugeja üle nalja!» kahjurõõmutseb Alle. Kuid ometi ei jätku tal püsivust algatatud üritust lõpuni viia, mistõttu otste kokkusõlmimine jääb lõpuks P. Vallaku ülesandeks.

Kuigi osutub raskeks kindlaks teha, millised osad sellest «uustarzaniamist» on just Alle kirjutatud, võib üldiselt Burroughsi laadi jäljendavais joonealuseis kohata ehtallelikke stiilivõtteid ja kujundeid, nagu näiteks:

«Jane tundis, et ta hinges jälle pudenesid aastasadade jooksul külge harjunud tsivilisatsiooni soomused.»

Või:

«Inimlik keel oleks selle väljendamiseks olnud kaunis tömp ja paindumatu lihatükk.»

Tihti on situatsioon viidud absurdsuseni, nagu näiteks stseen, milles Tarzan sikutab lõvi sabapidi välja onniksest, kust see tahab parajasti sisse pugeda, ning kuidas siis vägilane käsivarred lõville «esimeste käppade alt kukla taha lüües» sooritab hirmsa topeltnelsoni ja — «raksatades murdus lõvi kaelaluu».

Iseseisvalt võttes pole sellel teosel arusaadavalt mingit

Ed. Viiralt: «Aug. Alle portree». Kivitrükk. 1925.

tõsist väärtust, kuid faktina sobib see siiski ilmekalt illustreerima toda kärsitust ja lakkamatut raevu, mis temas miilas seltskonna ja viimase madala maitse suhtes.

KESTEV VAEN

Järgnevalt algab Allel kaunis pikk vaikimise- ja mõõna-aeg, mille kestel ta loob veel õige juhuslikke ja väheseid uusi töid.

1925. aastal õnnestub Allel «Noor-Eesti» kirjastusel välja anda oma poem «Laul kleidist helesini- sest ja roosast seelikust», mis aga tegelikult kuulub kirjaniku eelnenud loomisjärku. Katkendeid nime- tatud tööst oli ta ilmutanud juba mitu head aastat varem: 1921. a. juunis tõi «Murrang» ära poemi kolm esimest peatükki ning sama aasta 27. oktoobri «Päevaleht» veel- kordselt kolmanda peatüki. Kavatsus teost eriraamatuna avaldada oli kirjanikul ammugi — vähemalt järel- dub see 29. I 1923. a. J. Vahtrale läkitatud kirjast, kus muide on juttu Vahtra illustratsioonidest nimetatud poemile.

Nüüd, 1925. a. detsembris, jõuab «Laul...» eriraama- tuna lugejate kätte, kusjuures teose on illustreerinud A. Vabbe. Kolmele varem tuntud peatükile liitub eriteo- ses veel üks, mis 1924. a. septembris oli ilmunud «Loo- mingus» iseseisva pealkirja all «Laul olevikust» ning väljendab teatavat alistuvust nii isikliku kui ka ühiskond-liku elu suhtes, olles üksnes kohati läbi põimunud põlgu- sest kodanliku isamaa suhtes, kus «õitseb vaba tõusikluse raba».

Alle vastse raamatu intrigeeriv pealkiri vihjas eeskätt sellele, nagu kavatseks autor kõnelda peamiselt oma kiindumusest kahte naisesse. Algul me loeme siin tõe- pooldest üht-teist autori kahe kauge armastatu kohta, kuid mida rohkem edasi, seda enam jäävad nad taganlaa- nile ning lugeja ei saa neist kuigi konkreetset kujutlust. Seega ei vasta poem õieti oma pealkirjale. Raamatu nel- jas peatükis käsitleb autor tegelikult nelja eri järku oma elus ja arenemises, ehk ta küll teeb seda väga katkendli- kult ja seosetult.

Poemis on rohkesti momentfotosid, üksikuid alusta- tud, kuid lõpuni arendamata teemasid, palju hetkelisi mee- leolusid. Siin jutustab kirjanik oma Vilno-päevist, millal ta nooruki kärsitu südamega uitas võõras linnas kui «noor ilmapõlgur, õlul peleriin», elades läbi esimesi armutundeid; edasi ilmub me silme ette õige eredaid pilte 1917. a. suvistest sündmustest Petrogradis, seejärel kodusõjajärgsest Tartust ning sellega seoses siia-sinna puistatud päevakajalisi torkeid kodanliku Eesti paisete pihta. Kõige selle sekka meenutab autor vahetevahel oma vanu kallimaid, kusjuures, nagu märkis J. Kärner 1925. a. kirjanduse ülevaates, ei näita vanale korrale hoope jagav autor, «millises ühenduses on see kord mainitud kleidi ja seelikuga».

Õieti tõusevad tolles fragmentaarses poemis esile ainult kaks eredamalt väljajoonistatud pilti: üks revolutsioonilisest Petrogradist, teine kodusõjajärgsest Tartust. Ja need ongi «Laulu...» väärtuslikumad, kõige tugevamad leheküljed.

Kui «Carmina barbatas» leidis mitmeti deklaratiivset revolutsioonilisust ja nii mõnigi reljeefne pilt ähmastus teinekord kaootilisse ebamäärasusse, siis kõnesoleva poemi teises peatükis on Oktoobrirevolutsiooni-eelne võitlev Petrograd ja selle 1917. a. suvesündmused leidnud autori poolt võrdlemisi konkreetset kujutamist. Alle käsitleb iseloomulikult seda aega, kus koalitsiooniline Ajutine Valitsus jätkas endiselt riigi viimist sõja, laostumise ja nälja teed.

Alle mõistab põhiliselt õigesti käsitletavat etappi töölisklassi võitluses. Ta kõneleb sellest, kuidas töörahvas «nõudis leiba, nõudis rahu», kuid Ajutine Valitsus jäi kurdiks neile nõudmistele. Rahutu käärimine valdab rahvahulki:

Elektrit õhun tunda, korjub kõu:
ei ole vabrik, kasarm enam vagune,
vaid lainetusen kogu seljatagune,
sest rahval kannatused käinud üle jõu.

Luuletaja näitab meile kaht vaenuliselt vastakuti seisvat leeri, kodanlust iseloomustavat Nevski prospekti ja töölisrajooni — Vassiili saart; ta kirjeldab miitingute ägedusi ja seda, kuidas rahvas ei lase end tüssata neist, kes püüavad moonutada «uut usutunnistust, mis valdand massi». Poet mõistab, et kodanlikule revolutsioonile peab paratamatult järgnema tõeline, töölisklassi revolutsioon, sest juba astub Petrogradis «Vabaduse jumalanna kõues / kesk variseva vana murdumist». Alle kinnitab, et ta tahaks koos rahvaga minna tänavale ning tervitab revolutsiooni uut tõusu sõnadega:

Sa ole tervitet, aeg punalippuden,
aeg suurim, enneolematu, julm
kui revolutsiooni püha, pulm!

«Laulu...» teine peatükk kuulub vaieldamatult kodanliku Eesti demokraatliku kirjanduse eredamate lehekülgede hulka ja väljendab Alle pooldavat suhtumist Oktoobrirevolutsiooni, tema südamest kaasaelamist töölisklassi vabadusvõitlusele.

Poeemi kolmandas osas kujutab kirjanik kodusõja-järgset Eestit ühe Tartu lokaali kaudu, millele ta annab sümboolselt nimeks «Surnud rott». Siin «ostavad ja teevad müügilepinguid / kõik marodöörid», määravad kindlaks riide, suhkru, jahu, mädanenud heeringate hinnad, hooplevad oma prassingute ja ulaeluga. Meie eest vilksatavad mööda välisministeeriumi spekulatsioonidega hantitud karusnahkades ja ehetes daamid, karjeristid-korporandid, kes nolpavad oma natsionalismi «kungla-jäätist» ja unistavad tõusta kord samuti nuumatud tõusikuiks.

See roiskuv ja hangeldav maailm, mis Allet ümbritseb, viib ta mõru mõlgutusen:

... Oh oleksid sa parem pritsimees või sõdur
(kui poleks tervis mitte nõnda põdur!),
siis lööksid trummi, peaksid paraadi
nii umbes meie spordimeeste laadi,
kes teibaga teind hüppe geniaalse! ...

Sind peksavad nüüd iseoma vitsad:
kui kirjandusele on huvid, taskud kitsad,
miks oled valind kutsé ebaideaalse!?

Poeemi lõpupeatükis ilmneb autori soov pageda teda ümbritsevast vaenulikust ühiskonnast, selle raske elukoorma alt, mis muudavad kirjaniku elu perspektiivituks, sest teda on «hallid ajad ajand oma kahva» ning — «mööda ränka rada, kivirüha / me komberdame alla orgu». Ent nende loobumusmõtete sekka ei saa autor ka siin jätta poetamata oma põlglikku suhtumist tookordsesse Eestisse, kus pea kohal valvab «Martin Lutheruse jumal / kui kohtupristav ametlik ja vali», maa peal aga võimutseb tõusiklus, kes võtab vaimuinimest üksnes päevavargana ja naljavennana. Sealjuures jõuab poeet ühtlasi arusaamisele, et kogu too Eesti «iseseisvus» on tegelikult sõltuvuses lääne imperialistidest:

Ja rahu maapääl, inglastel häämeel,
et Eesti jookseb, kargab edu teel!

«Laulu...» võib põhiliselt pidada ühiskondlikuks ja satiiriliseks poemiks, ehk küll siia sugeneb aeg-ajalt ka subjektiivseid lüürilisi noote, isiklikke mõtisklusi, meelisklusi, pihtimusi ja endairooniat. Teoses on hästi tunda ajastu taustalist konkreetsetust ning sellest kasvab välja ka aine üldiselt realistlik käsitluslaad.

Kui vaadelda Alle poemi oma ajajärgu tagapõhjal, siis erines see järsult neist kodanluse klassihuvidest, mil- lede kajastamist pärast 1. detsembri relvastatud üles- tõusu mahasurumist hakati kirjanduselt üha tungiva- malt nõudma. Olgu siinjuures meenutatud, et enam kui 300 töölisorganisatsiooni rüüstamisele, massilistele vahis- tamistele, demonstratsioonide keelule ja koosolekute vii- misele politsei kontrolli alla järgnes 1. aprillil 1925. a. siseministri määrus, mis karmilt piiras trükivabadust ning kirjanike sõnajulgust nii mõnetigi peletas. Esile- nihutamist leidsid neis tingimustes Visnapuu värsi- kogu oma «kodumaaluulega», pärastise fašisti Kivika «asunikuromaan» jms. Tausta moodustamiseks aastatop- dangust lisagem siia juurde veel K. E. Söödi luule valik- väljaanne «Aastate kajastus», V. Ridala lugulaul «Too- mas ja Mai», H. Adamsoni värsiraamat «Inimen» ja rea algajate väheütlevad salmitsused. Proosas andsid F. Tug- las oma reinkarnatsiooniga tegeleva iroonilise «Hingede rändamise», R. Roht eluvõõra romaani «Üksindus», P. Vallak «Epp Pillarpardi Punjaba potitehase». Sündmu- seks olid M. Metsanurga «Valge pilve» ilmumine ning tema näidendi «Kindrali poeg» lavaletulek ja kõrvalda- mine repertuaarist kodanlike võimude korraldusel.

Kahe viimatimainitud teose kõrval ei tuhmu ka Alle poemi ilmumise fakt ning sisuline tähendus.

«Laul...» leiab arvustajate poolt enam tähelepanu kui «Lilla elevant», seda nii poolt kui vastu. Esimesena võ- tab poemi puhul seekord sõna Hindrey, kelle artiklit 1925. a. «Loomingu» oktoobrinumbris läbib ülbe, üle- olev toon. Peamise tähelepanu kiiritab ta teoses lahendamata jäänud armastusprobleemile ning hüüab põ- lastades: «*Tant de bruit pour deux omelettes!*»* Ühtlasi avaldab Hindrey pahameelt selle üle, et Alle pole rahul kehtiva korraga ning üldse pühendab tarbetult tähelepanu revolutsioonisünnustele ja piitsutab maro- deerivat kodanlust. Arvustaja arust olevat need seda- laadi küsimused, milliseid «inimsugu mõne aasta järel armastab unustada» ning mis kõlavat üksnes «liiga palju omal ajal ajalehtedes» kohatud fraasidena.

Teisel arvamusel on J. Kärner. Heites küll «Loomin- gus» nr. 1, 1926. a. ilmunud aasta-ülevaates Allele ette

* «Nii palju kära kahe omleti pärast!»

laialivalguvust, stiili ühtsusetust, kohati lonkavat rütmi ning mainides, et «Laul...» jääb pigem «mingiks ääremärkuste, mõttemõlgutuste ja -paradokside raamatuks, mis kirjutatud pakitseva südamega», ei lähe Kärner ometi õlgukehitavalt mööda teose väärtuslikemaist lehekülgedest, eriti neist, kus «prahvatavad esile Alle revolutsioonilised fraasid, mõneski salmis kõneleb tundmus kõvasti kaasa».

Ligilähedalt neidsamu seisukohti jagab ka E. Hubel Eesti Kirjanduse Seltsis peetud ja «Eesti Kirjanduses» nr. 5, 1926 avaldatud kõnes «Eesti kirjandus 1925. aastal», tähendades, et too autobiograafilise koega teos tegeleb küll «helesinise kleidi» ja «roosa seelikuga», kuid sisaldab «selle kõrval ka teravaid, kibedaid ühiskondlikke ja poliitilisi mõttemõlgutusi ja ääremärkusi». Alle tungib «reaktsioonija nähtustele» hoolimatult kallale, kusjuures eriti väärtuslikud on «üksikud värsid ja epigrammilised aja ning olude kajastamised». Hubel väidab:

«Tema elamustele võib kaasa tunda või nende vastu olla, aga leigeks ei jäta nad mitte. Ta suudab kaasa kiskuda ja mõtte või pildi algupärasusega üllatada...»

Hoopis teises toonis läheneb Alle raamatule «Vaba Maa» üks peatoimetajaist, nõukogudevastase propaganda juhtivaid spetse E. Laaman oma lehe veergudel. Juba ta arvustuse pealkiri — «Buridani eesel Tartu kohvikust» — reedab retsensendi meelevaldset suhtumist teosesse ja pahasoovlikkust autori vastu. Kogu joonealust läbib paksult tendentslik revolutsiooni põlastav hoiak ning laimav sallimatus Nõukogude Liidu aadressil. Eriti häirivad kriitikut «lendlehe vägisõnad» ning see, et Alle olevat õppinud Barbaruselt trummilöömist ja poliitilist fraeoloogiat. Soovist teose võimalikku mõju kõigiti kahan-dada väidab Laaman, et revolutsioonisündmuse kujutavad leheküljed poemis olevat paljad «jõudehaigutused läbi kohvikuakna».

Et aga kõnesolev teos kodanlusele kaugeltki mitte nii ohutut «haigutust» ei kujutanud, nagu laskis välja paista Laaman, seda tunnistasid endise haridusministri H. Baueri kallaletung poemile 1926. a. ning pastor L. Raudkepi sõnavõtt 1927. aastal — nüüd juba otse Riigikogu kõnetoolist, kus mõlemad avaldasid oma pahameelt Alle poemi suhtes.

«Laul kleidist helesinisest ja roosast seelikust» omab vaieldamatult kohta nii Alle isiklikus loomingus kui ka kodanluseaegses eesti kirjanduses üldse. Seda just oma revolutsioonile pühendatud parimate lehekülgede ja kodanliku kaasaja suhtes sallimatust väljendavate osadega. Poeem pole vaba puudustest. Selles mitmel eri perioodil kirjutatud ning seetõttu katkendlikus teoses leidub vasturääkivusi, tagasikiskuvaid meeleolusid, boheemitsevat minnalaskmist, esineb halvustavat suhtumist naisesse, ent seal, kus Alle vaateveergu küünivad ühiskondlikud küsimused ning autor püüab neid õigesti mõista ja kujutada, neile hinnangut anda, jõuab ta järel dusteni, milliseid võime kõrgelt hinnata.

BOHEEMI «VIIMNE MOHIKAANLANE»

«Laulu...» tuleb siiski selle ilmumise hetkel pidada läbitud etapiks Alle loomingus. Õieti kujutab see «Carmina barbataga» üheaegsete tõekspidamiste, meeleolude ja elamuste jätku või laiendatud varianti, sest tegelikult on kirjaniku uuslooming 1925. aastaks kahanenud miinimumini. Ta avaldab siin-seal mõne arvustusliku või publitsistliku artikli, üritab Flaubert'i «Salambo» tõlkimist, millest siiski asja ei saa, ning kogu ta olemust näib valdavalt apaatia, mis võõrutab Alle harjumusest teha tõsiselt ja plaanipäraselt tööd.

Kui valdav osa kunagisi kaaskirjanikke oli vahepeal leidnud endile kindlad ametikohad, asunud tõsiselt omandama kõrgemat haridust, soetanud perekonna ning üks või teine muutunud mugavaks väikekodanlaseks, siis müttas ja ulas Alle kui boheemi «viimne mohikaanlane» ikka veel endisel kombel ringi. Tal ei puudu hooti soov tööd teha, millest «juba päris ära võõrdunud», nagu ta 12. VII 1923. a. J. Vahtrale saadetud kirjas pihib. Taoti kinnitab kirjanik, et tahab «end «vormi» viia ja siis saab nahutama hakatud» (Barbarusele 2. VIII 1924), ent kavatsused ei ühti pealehakkamisega.

Arusaadavalt toob laial käel elamine ja samaaegne töötamiselõtvus endaga kaasa Alle majandusliku olukorra halvenemise. Ta rabeleb võlgade ja vekslitega. Tihti puudub Allel korralik kortergi, ta peavari on kehv ja juhus-

lik, kogu maine vara mõõdetav üheainsa keskmise kohvriga. Kord elab ta Jaani tänavas «Pallase» keldris, siis Rüütli tn. 24, Lossi tn. 12 ja 15, möbleeritud tubades Tähe ja Promenaadi tänaval, või «Liivimaa» võõrastemajas... J. Barbaruse ja J. Semperi kirjavahetuses võib noil aegadel sageli kohata murelikke mõlgutusi Alle eluviiside ja halveneva majandusliku olukorra üle. Harvad pole juhused, kus sõbrad teda aineliselt toetavad.

Niisugune olukord toob endaga arusaadavalt kaasa mitte ainult füüsilist, vaid ka moraalset kassiahastust, ellu ja kunsti puutuvais tõekspidamistes lahtiharutamataid umbsõlmi. Vimm iseenda, oma lähema ümbruse, kirjandusliku elu suhtes põimub endastmõistetavalt sallimatusega kogu ühiskonna suhtes. Nii kirjutab ta 6. IX 1923. a. pärinevas erakirjas sama aasta kevadel ilmumä hakanud ja kõiki kirjanikke koondada püüdva «Loomingu» puhul:

«Tunnen, et olen ainult igasugu mullikate kirjandusliku pudrumolli garnituuriks — muud teps ei midagi. Sest see, mille üle mina võiksin kirjutada, oleks liiga valus ja raske keset küla ehitet kiriku jaoks.»

Ka ülikooliõpingud ei kulge Allel kuigi mainimisväärse eduga. Sellekski pole tal ilmselt huvi ega püsivust. Aeg kaob tal käest rübelemistega väga erinevates seltskondades, ilma et ta endalt küsiks, kas need on talle vääri- lised ja vaimselt võrdsed. Oma avameelse ning käreäda ülalpeoga kutsub Alle neis ringides, kus ta liigub, tihti- peale esile ebameeldivaid intsidente ja skandaale, mis ühel juhul, 1926. a. mais, viivad teda koguni kahevõitlu- sele kellegi korporandiga Lemmatsi metsas. Duell lõ- pes küll õnnelikult — mõlemad partnerid tulistasid mööda —, kuid see juhtum suurendab muidugi veel enam Alle «skandalisti»-kuulsust.

Veetes talved enamasti Tartus, kus ta huvitava ja eru- deeritud vestlejana oma vaimset jõudlust pillab kohviku või lokaalide laudkondades, pageb Alle enamasti juba suve hakul pikkadeks kuudeks linnast, veetes aega kuni hilissügiseni kalapüügiga kord Emajõel, kord Kaagjärvel või Pühajärve kandis, siis jälle Pärsti, Öisu või Viljandi järve kaldail, et olla üksi iseendaga ja oma isikliku elu üle järele mõtelda.

Ei saa ütelda, et Alle kaotaks neil aegadel täielikult

huvi poliitiliste küsimuste või avaliku elu sündmuste vastu, ometigi esineb ta vaid harukordadel oma seisukohatädega trükisõnas.

Kui ta 1923. a. oma «Postimehes» avaldatud «Kirjanduslikus jõulujutus» vihjab sellele, et lihtne kodanik ei «näe tähte jõulupuu ladvas, — sest meile viirastub sääl tähe asemel dollar nagu saatuse sõrm», või kui ta 1925. a. «Kratiss» ilmunud vestes «Oleme turaanlased» väidab, et riigis võimutseb «seesmiselt kõva kaitsekord [=kaitseseisukord]» ning «äripäevaelus: riigivargused ja väljarändamise laine, sündimiste kahanemine ning kasvav meelekibedus», siis annab see tunnistust Alle püsivast südamevalust teda ümbritseva elu suhtes. Endiselt seisab ta riis kodanliku võimu kultuuritõmplusega. Nii näiteks astub ta 14. sept. 1926. a. toimuval Kultuurkapitali nõukogu koosolekul, kus tõsteti üles küsimus püstitada Tallinnas nn. «kultuuriloss», teravalt välja valitsuse fassaaditseva taotluse vastu. Alle asub tolle õhulossi suhtes järsult eitavale seisukohale. Ta juhib tähelepanu sellele, et eeskätt oleks hädasti vaja ehitada konservatooriumile oma hoone, kirjanike osas aga parandada kõigepealt räbalaid kirjastusolusid.

Peale kirjanike huvide esindamise Kultuurkapitali nõukogus täidab Alle neil aegadel veel mõningaid teisigi ühiskondlikke kohustusi. Ta kuulub «Loomingu» toimkonda, on Eesti Kirjanike Liidu juhatuse liikmekandidaadiks, teotseb kunstnik K. Mäe mälestamise komitees. Kuid pole märke, mis kõneleksid Alle erilisest aktiivsusest nende ülesannete täitmisel.

Tollest loominguliselt väheviljakast ja pidevusetust perioodist kõneldes tuleks enne mõningail harvadel kirjanduskriitilistel esinemistel peatumist kõnelda Alle pikemast luuletusest «Mind kutsub...», mis ilmus «Postimehes» 15. XI 1925. a. ja leidis avalikkuses mitmeti elavat vastukaja.

«Mind kutsub...» ei pärvi tähelepanu niivõrd kunstilise, kui vahest sisulise külje poolest. Luuletuse kirjutamisele ajendas Allet asjaolu, et 1905. a. Viljandis toimunud veretöö kordasaatja rittmeister Sievers oli ennast kodanlikus Eestis mugavalt sisse seadnud ning istus inglise kapitalistidele kuuluvas A. Le Coq'i õllevabrikus direktoritoolil. Alle annab nimetatud luuletuses rea vapustavaid pilte Sieversi omaaegseist mõrvadest, süüdis-

tab neid, kes lubavad endisel peksumeistril karistamatult õlut pruulida

ja rahulikult kasvatada raha kotti
ning kõhtu ette, lõua alla lotti...

Alle kutsub üles boikoteerima seda õllepruuli, ta tahab, et «ka kõigis paksunahalisis päis» ärkaks rahvuslik uhkustunne ning: «Las ise oma õlut lakub Sieversi komplott!»

Kirjaniku väljaastumine kutsus valitsevais ringides esile suure ärevuse. Kodanlik ajakirjandus ruttas vastu-tulelikult avaldama A. Le Coq'i peadirektori protesti, kus viimane nõrdinult rõhutas, et «Briti kapitali esitajad» pole rahul Alle kallaletungiga, kuna neil «Eesti vabariigi loaga ja kaitse all selles riigis elavate isikute poliitilise mineviku vastu huvi ei ole nüüd ega tulevikus». Alle esinemise tulemusena pani aga elanikkond A. Le Coq'i toodangu ikkagi boikoti alla ning inglased, kartes majanduslikku kahju, olid sunnitud von Sieversi siiski peatselt tagandama direktori kohalt. Kui paljastav avaldus rahva mõrvari soosimise vastu väärib kõnesolev luuletus esiletõstmist tookord vaikiva poeedi loomingus.

Nagu tähendatud, võtab Alle tollal ajuti sõna ka jooksva kirjanduselu ja ilmuvate uudisteoste kohta. Neis esinemistes on nii mõndagi printsipiaalselt õiget, ent teinekord leidub siin ka viltulööke, liialdust, subjektivismi ja sihilikkustki. Kirjanik kõneleb tõtt, kui väidab, et «vaimuelu ja rahvusliku kultuuri aladel vältab kriis juba mitu aastat» ning see «võtab järjest teravamaks kuju» («Postimees» 1923), või kui ta piitsutab kirjanduse õõnsat hurraapatriotismi, «mille maagilise kõla juures juba ärkamisajast pääle meie väikekodanlise publiku süda on ikka silmaveeni hellund» («Looming» 1924). Tuleb nõustuda pihapanemisega ülereklameeritud moeluulele, mille «perversiteet on paberlik, moodne edvistus noorte plikade ees poseerimiseks» («Kratt» 1925), või kui Alle osutub vastuvõtmatuks «mumifitseeritud sõnaline eliid kadunud sümbolismi surnuaialt» («Postimees» 1927).

Juba 1920. a. novembris oli Alle välja naernud ennast-reklaamivaid moderniste, kellede esinemine toimub nagu «hiidlase surm — suure mürina ja kärinaga», kusjuures:

«Moodsat ekspressionismi tehes vaotab sarnane kurni-

poiss pliiatsi suure varbaga vastu jalapäkka ja muudkui kritseldab oma surematuid teoseid.»

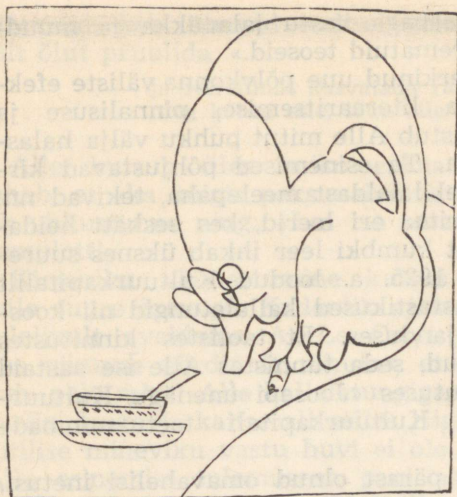
Ka vahepeal esile kerkinud uue põlvkonna väliste efektidega rabada püüdvä literaaritsemise, pinnalisuse ja küündimatuse suhtes astub Alle mitut puhku välja halastamatu kohtumõistjana. Ta esinemised põhjustavad kirjanike noorpõlve keskel laialdast meelepaha, tekivad nn. «noorurite» ja «keskurite» eri leerid, kes eeskätt heidavad teineteisele ette, et kumbki leer ihkab üksnes suuremaid toetussummasid 1925. a. loodud Kultuurkapitalilt ja sellest siis need vastastikused kallaletungid nii koosolekuil kui ka ajakirjanduses. Et taolistes kinnitustes oma tõeiva ei puudunud, seda tunnistas Alle ise aastaid hiljem ühes oma kirjutuses «Joosepi unenägu Kultuurkapitalist», märkides Kultuurkapitali toetussummade kohta:

«Kui palju on selle pärast olnud omavahelisi inetusi, intriige, kannatamapanemisi. Ideeliste otsingute, kokkupõrgete ja võitluse asemel ainult alatine sagimine ja tuuseldamine Kultuurkapitali kesise molli ümber» («Kunst ja Kirjandus» 1933).

Ometigi sisaldavad Alle sõnavõtud noorurite aadressil, nii kibedad kui need tihti ka poleks, nii mõndagi õiget V. Adamsi, E. Hiire, M. Raua varasema loomingu suhtes, kõnelemata, juba J. Perdist jt. vähesuutelistest, kes püüdsid peale pressida «meie ikka enam palagani ilmet omandava kirjandusliku Pantheoni uksele». Et Alle siiski mitte sihilikult pime generatsioonidevahelise võitluse õhutaja pole, seda näitab tema suhtumine kas või J. Oengo värsikogusse «Tahkuna». 1926. a. kirjandustoodangust ülevaadet tehes tunnistas Alle, et Oengo astub lugeja ette «habe täis karget ja soolast merehõngu, lõhnates tõkati ja hülgerasva järele», ning just elutundmise, aga mitte raamatutarkuse tõttu «Tahkuna» «ületab värskusega ja omapärasusega meie senised «noorpoeetide» luuletuskogud, vaatamata selle peale, et ta kõigest üksteistkümmend värssi sisaldab». Sealsamas kõrval leidis aga Alle, et nii mõnegi teise nooruri «leheküljed on enamuses intellektuaalse mäletsemise lestad» («Postimees» 1927).

«Elu ja elamust nõutakse praeguse aja luulelt,» rõhutab Alle sõrendatult samas ülevaateartiklis. Seetõttu on ka mõistetav, miks talle oli «mulluse lüürika tähelepanu-

O. Krusten: «A. Alle».
Sõbralik sarž. 1927.

väärivam saavutus» J. Semperi arengus murrangut etendanud luuletuskogu «Viis meelt», sest: «Selle raamatu kaunid leheküljed, viimistletud Semperile omase artistlikkusega, kannavad ühtlasi enese vahel autori uue luuleilma suhtumise värskemaid tuuli.»

On väga arusaadav ja Alle-pärane, kui ta tollessamas ülevaates pastor Raudkepi värsiraamatu puhul nihvab:

«Pastori kandle põhilauad on küll painutatud palavaks köetud isamaa-armastuse vommilael, kuid helid tulevad krääksudes nagu puutelgedega vankrist.»

Nagu juba eespool märkisime, esines aga Alle poolt üksikutele kirjandusteostele antud hinnanguis ka möödalaskmisi. Üks suuremaid neist oli A. H. Tammsaare «Tõe ja õiguse» esimese köite mittemõistev, äärmiselt subjektiivne kritiseerimine. «Postimehes» 12. II 1927. a. ilmunud proosaülevaates teatab Alle, et ta ei kuulu «Tõe ja õiguse» «palmiokstega vastuvõtjate kilda, ehk küll Öru Pearu sõnadega heameelega tunnistan, et see romaan on üks «veart raamat»». Tunnustades riivamisi «selle teose tüsedaid voorusi», asub Alle oma mõõdupuuga markama romaani, — ja mida edasi, seda meelevaldsemad on tema järeldused. Ta teeb etteheiteid, et teoses ei kajastu ärkamisaegse talurahvaliikumise meeolud, et peale Pearu ja Andrese vaheliste kakluste «puuduvad täiesti

kõik teised ühiskondliku elu kupitsad»; edasi järgneb juba kinnitus, et romaanil «puudub ideeline alus» ning üksnes Pearu ja Andrese «igavene jonn ja kohtuskäimise kirg on see telg, mille ümber kogu suure romaani mehhanism liigub».

Alle arvustuses ei tundu otsest sihilikkust või paha-tahtlikkust, mis tema juures teinekord kas või noorkirjanike hindamisel ilmnes. See oli kitsalt subjektiivne maitse ja mittemõistmine, mis takistas tal ülevaatava pilguga nägemast «Tõe ja õiguse» tõelist suurust ja murrangulist tähendust eesti kirjanduses. Sääraseid juhtumeid on kirjandusajaloos varemgi esinenud ja nende olemasolu tuleb konstateerida üksnes kui kurba fakti.

Teatavasti avaldas Tammsaare A. Hanseni nime all «Vaba Maas» tuntud «Avaliku kirja kirjanik A. H. Tammsaarele» ning esitas selles omad vastuväited kriitikuile. (Alle polnud muide ainus negatiivse arvustuse autor.) Tammsaare kinnitus, et «istutakse vaia otsas, vahitakse ringi ja küsitakse sügavmõtteliselt: kus on vai?» kehtib küll eeskätt just Alle suhtes, ehkki Tammsaare siin kedagi nimeliselt ei maini. Tammsaare järgi ta teose «kandev idee on Vargamäe ise, tema elanike seisukohalt aga — võitlus Vargamäega», samuti «võitlus loodusega, mis ei piirdugi inimesega, vaid millest võtab osa kogu elav organism», sõnades «tõde ja õigus» arvab ta peituvat üldinimlikumatki tähendust, mida «mõni heatahtlik arvustaja ja lugeja» võiks teosest leida. Peab ainult kahetsema, et Allele just kõik see silmapaari vahele jäi.

Ja on huvitav, et samal ajal tervitas Alle suure heameelega teist peatselt ilmunud murrangulist teost eesti kirjanduses — A. Jakobsoni «Vaeste-patuste alevit», mille premeerimise puhul romaanivõistlusel* ta rõõmutuses, nagu Semper oma kirjas Barbarusele 3. X 1927 edasi annab Alle sõnu, et — «selle ilmumine on ikkagi sündmus ja võib-olla skandaal, sest kui nähakse, et l. auhind on antud romaanile proletariaadist ja päälegi üsna tugeva tendentsiga, siis vahest puhkeb mõnelgi pool meelepaha».

Sellest Alle seisukohast me loeme välja, et ta on endiselt pahuksis valitseva ladvikuga, nähes tugeva tendentsiga töölisromaanis järjekordset vastupanu-avaldust kodanlusele. Ta tunneb rõõmu igast otsesest või kaudselt väljaastumisest sellises suunas.

* A. Alle kuulus muide selle võistluse žüriisse.

UMMIKVETEL

Kodanlik Eesti elas üle lühikese stabiliseerumisjärgu. Ent kui kapitalistliku süsteemi majanduslikud alused hakkasid üha tugevamalt kõikuma ülemaailmses ulatuses, siis andis puhkev majanduskriis end otsekohe tunda ka Eestis. Näiline õitseng tõi endaga kaasa materiaalse viletsuse, töötaoleku ning rohkeid mõranemisi inimhingedes.

Allet, kes juba varem nii isiklikus elus kui ka kirjanduslikus tegevuses oli jõudnud märgatava ummikuni, tabab kriisiaeg valusalt. Tema niigi halb materiaalne seisund muutub veelgi kriitilisemaks, vekslivõlad kasvavad, raha pole kuskilt võtta. Kuid ilmselt just selle tõttu on ta sunnitud sulge haarama, et vähemalt ajalehe-joonealustega endale minimaalset sissetulekut hankida. Ajavahemikul 1929—1933 ilmub temalt mitmel pool perioodikas 33 kirjutust, mis käsitlevad väga erinevaid küsimusi, eeskätt aga ühiskondliku elu päevaprobleeme.

Need kirjutused jäävad sageli kirjandusliku üldsuse silmapaari vahele ning kuna ta värsiriigist on tagasi tõmbunud, siis kestab ajakirjanduses tema kujutamise laiskleva, tegevusetu kirjamehena. Selleainelisi materjale ilmub küll vestete, küll karikatuuride näol. Nii kinnitab näiteks Gori (kunstnik-karikaturist Georg Tõnisson), et Allele võiks kirjandusliku tegevusetuse eest anda Nobeli rahuauhinna, ajaleht «Kirjanduslik Orbiit» teatab aga kui Alle pärast pikemat vaikimist «Loomingus» mõned luuletused avaldab, sellest sündmusest «turuteadete» rubriiki paigutatud sõnumis pealkirja all «Teistkordne debüteerimine» jne. Seetõttu võib aru saada ka «Tallinna Posti» vestemehe arutlusest: «Üldse on mõistatus, kuidas ja millega August Alle oma maisi muresid rahuldab.»

Kriisiaastail kirjutatud rohkeile joonealustele eelnevad 1927. aastal kaks Alle följetoni «Loomingus», kus ta paljastab lääne imperialismi ning kodanliku maailma kultuurilist marasmi. Need on «Madam Euroopa» ja «Valgus läänest». Esimeses vestes loob autor üldistava pildi Maailmasõja tagajärjel Ameerika Ühendriikide võlglasteks saanud Euroopast, kes oma vananevas närbumises andub «rahakotiga ülbelt uhkustavale tõusikule petrooleumi- ja

autokuningale», «oma ahviprotsesside ja lintšikohtuga» suurustavale monopolistlikule kapitalismile. Siin ja eriti följetonis «Valgus läänest» astub kirjanik välja ookeanitaguse ebakultuuri orjameelsete kummardajate vastu. Ta väidab, et sellal, kus kirjanikud ja vaimne intelligents on üha enam pettunud «platoonilises afektis madam Euroopa vastu», avaldub kiindumus viimasesse seda lopsakamalt «ajakirjanduses ja avalikku arvamust fabritseerivas tõusikseltskonnas», rääkimata poliitilisest elust, kus «madam Euroopa ebajumaldamise endasugestioon veel suurem». Maalides pildi Shylocki ookeanitagusest kodumaast, kus onu Sam «istub ja sarjab oma pikkade sõrmede vahelt dollareid ja pressib ilma armuta viimse pennini välja, mis keegi talle võlgneb», avab autor nn. «uue maailma» kultuuribarbaarsuse lugeja ees ning lausub sapiselt, et — «paljastagem oma pääd ja kummardagem vaimus tema kultuuri saavutuste kahekordse nulli ees».

Publitsistina eriti viljakaks muutub aga Alle, nagu juba öeldud, kolmekümnendate aastate saabudes, millal ta peamiselt nädalalehes «Nool», kuid ka muudes väljaannetes avaldab rohkesti teravaid sõnavõtte ja vesteid päevateemadel. Alle vaatepiiri ulatuvad kodanliku Eesti majanduslikud vintsklemised («47% ehk Peet Kärviste majapidamine», «Majandusministri lihavõttejänes...», «Lugu Suurest Tammest ja väikesist sultaneist» jt.), ta arutleb kaasaja elu-olu, moraali ja eetika üle («Tempo ja masin», «Veel üks tööpäev»), piitsutab kodanluse lõmitamist välismaa ees, selle ponnistatud «hõimuliikumise» püüdeid («Liberum veto», «Üks ilusti lauldud «Issameie»», «Liftivarbade vahele kaotatud pääke» jt.). Endiselt õiendab ta valitseva ladviku ja kirjanikkonna vahelisi arveid, seda eriti 1930. aastal korraldatud kirjandusnädala puhul.

Mainitud nädalal, mis toimus E. Vilde aupatronaazi all, püüdis kirjanikkond kõigi vahenditega populariseerida algupärase raamatu levitamist ning seega veidigi kohendada oma räbalat majanduslikku olukorda. Ent kodanlik ajakirjandus, korraldades sel puhul «lugejate» — arstide, advokaatide, karskus- ja seltskonnategelaste hulgas ankeete, esitas samal ajal kirjanikele rahva nimel hästi kõrgelennulisi, oma klassi huvidest lähtuvaid pretensioone. Alle võtab «Päevalehes» avaldatud kirjutises

«Enesepeksu-nädal» sõna nende kodanluse tellimuste puhul, kus nõuti, et kirjandus peab olema «ikka positiivne, südantülendav ja meeltemuhendav» ning rõhutab, et kirjandusküsimustes võib iga ignorant oma pretensioone esitada. Ta kirjutab:

«Kõik on targad, kõik on kompetendid saksast sandini, karjapoisist tõusikliku ministrini. Võhikuid teps ei olegi! Ja mida kitsam ning piiratum arusaamine mainitud asjust, seda tähtsam nägu ja laiem suuvärk.»

Alle on nõrдинud, et iga tõusik, kes peale oma leeri-tunnistuse pole elus midagi lugenud, uhab sind üle «lööklause-tega armsa maarahva ärkamisajast», kusjuures kirjanik ise on väeti «kui väike koolijüts kirjandusriigi Mussolini ees».

Neis sõnades avaldub üsna selgelt kirjaniku protest kodanluse taotluste vastu, milledega püüti kirjandust üha sihiteadlikumalt oma klikiriigi ja selle ideoloogia huvides rakendada.

Umbes samasuguseid seisukohti avaldas Alle ka «Postimehes» ilmunud kirjutises «Saladuslik TK ja metsharilaste ankeet». Selles langetab ta halva kuulsusega bulvariväljaande «Rahvalehe» harimatute kirjandusevaagijate kohta oma järsu otsuse, leides, et: «Ei ole veel enne olnud ega vist keegi mitte ka näinud säärast vaimlist pükste mahaajamist kirjanduse lauda taga.»

Alle ja tõusikluse suhteid neist aegadest iseloomustab tabavalt ka veste «Sõber Tohmani karjäär», mille kokkuvõtteks on maoka tegelinski nõuanne autorile: «Kuu!e, Kusti, mis sa tühja jändad oma luuletuste ja kirjandusega! Mõtle Juhan Liivi peale ja astu erakonda!» Kodanlane seab seega kirjaniku valiku ette: kas lähed hulluks või löö kampa saamameestega...

Värsside kirjutamine näib Allel vahepeal üldse unuvat. 1926. aastal avaldab ta veel sarja kirjandusellu puutuvaid epigramme ja aasta hiljem õige juhuslikuna tunduva luuletuse «Nägemus».

Möödub ligemale kolm aastat, enne kui Allelt ilmub 1930. a. «Loomingu» avanumbris tsükkel luuletusi, mis koos teiste samal aastal järgnevate ja varasemate värssidega muutuvad aasta lõpupoole iseiseisva raamatu käsi-kirjaks. Õigupoolest on ta küll juba 1927. aastal plaanitsenud luuletuskogu «Ummikveed» loomist, nagu ühest E. Hubeli seletuskirjast Kirjanduse Sihtkapitalile ilm-

neb, kuid alles kolm aastat hiljem saab see kavatsus teoks.

Uuel värsikogul on esialgselt mõeldust veidi erinev pealkiri «Ummiklained». See kannab küll ilmumisaastana arvu 1930, kuid tegelikult jõudis raamat lugeja kätte alles järgmise aasta jaanuaris. Teose andis välja Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastus 425 eksemplaris A. Triik-Põllusaare kujunduses ning luuletaja sai selle eest honorari 150 krooni.

Alle uut värsikogu võib iseloomustada üheainsa lausega: see on sügava pessimismi raamat.

Milles aga arvamused võivad lahku minna, on selle pessimismi põhjuste otsimine. Enamik kriitikuid osutas raamatu ilmumisel peamiselt autori isikliku elu kriisile, väites, et teos tähistab poeedi enda «eluummingut, masendust, piiratust, ahastust ning kinnijooksmist»; või et värsikogus ei pühendata tähelepanu «mitte üldelule, vaid ainult enda isiklikele elamusile»; või Allele «kui panetunud romantikule on maailm võõras»; ning et ««Ummiklained» — see on masendav dokument ühe mõteteviisi ja elutunde pankrotist».

Kuigi üks või teine retsensent riivamisi viitab sellele, et luuletaja kinnijooksmine karile on mõneti ka ühiskondlik, jõuab vist kaasaegseist arvustajaist enam tööle lähedale R. Roht, kes 18. I 1931 kirjutab «Kaja» veergudel: Alle pole asjata kaua vaikinud, sest ümbritsev elu võib temas esile kutsuda ainult «eitamist, põlgust, tülgastust ja jälkust». Roht lausub kirjaniku kohta lihtsalt ja veenvalt:

«Ta [Alle] meeleheit on arusaadav neile, kes ei lepi sellega, mis meie ümber sünnib. See on tänapäevase ideetu ja näruse maailma hukkamõistmine, taganemine iseendasse...»

Arvustaja soovitus lugejale kõlab:

«Alle «Ummiklained» on väärt, et neid loeks igaüks, kes luulest ei otsi ainult ilutsemist, vaid näeb selleski elu enese palet, mille jooned on praegu kohutavalt traagilised.»

Nagu tähendatud, ei jõudnud «Ummiklainete» mõistmisel sellise konkreetisuseni enamik arvustajaid. Koguni vastupidi: seoses Alle teosega püstitab truualamlik Visnapuu peatselt käibelemineva «positivismi»-nõude — «leida uus elu credo saabuvas argipäevases ülesehitami-

ses», kuna Urgart arvab, et «kui Alle pea kohal ongi taevas madal ja hall, siis pole selles kindlasti mitte süüdi ei ükski «suur härra» peale luuletaja enda»...

Ilmne on see, et nagu «Üksinduse saartele» ei väljendanud omal ajal sõja- ja revolutsioonipäevade inimteadvusele murrangulise tähendusega välis- ja sisemõjusid, nii oli ka «Ummiklained» enam elustpagemise ja isikliku kibestumise raamatuks kui ajastu tõepärase üldpildi andjaks.

Aasta üldtoodangus ei kujune «Ummiklained» mingiks eriliseks tähiseks. Enam eeldusi on selleks pigem J. Kärreri romaanil «Naine vaesest maailmast» või A. Jakobsoni «Kolme Vaeva Teel», kuna luules väärivad üheksa värsikogu hulgast eeskätt tähelepanu J. Sütiste «Pein-sist mereni», J. Barbaruse «Maailm on lahti», J. Semperi «Päike rentslis», milledele vähemate kunstiliste voorus-tega varustatud, ent ühiskondlikult aktiivse teosena võiks tingimisi lisada A. Antsoni «Epigrammid II».

«Ummiklained» on eelkõige väga ebaühtlane ja n.ö. teljetu värsikogu. Võib arvata, et selle koostamisel oli aluseks lihtsalt senine olemasolev toodang. Vähemalt raamatusse paigutatud epigrammid, milledest mõned pärinevad 20-ndate aastate algupoolelt, samuti kohatise paroodilise alltekstiga «Arhailine poeem», mille esimene osa ilmus koguni 1919. aastal, tunnistavad materjali nap-pust ning üksnes autori tahet võrdlemisi kiirelt hajutada mulje endast kui vaikivast poeedist. Uudisloomingu moodustavad siin üksnes 16 luuletust, mis pärinevad 1930. aastast.

Seda kõige viimaseaegsemat loomingu esindavad kõnesolevas kogus kaks tsüklit: «Surnud veed» ja «Tuulte teedel», kusjuures neist olulisemalt resoneerib ühiskondlikku elu esimene.

Kaotanud aastatega needki vähesed sidemed, mis tal olid varasemal perioodil teadliku töörahvaga, tajub poet «Surnud vetes» pigem tunnete kui mõistuse varal valitseva ajajärgu umbsust ja kodanliku ühiskonna roiskumist. Alle väitis ise oma 50. sünnipäeva puhul «Kommunistile» antud intervjuus:

«Igal ausameelsel vaimuinimesel oli hingemattev lämbumistunne selles kodanliku ühiskonna soostumise- ja laostumiseprotsessis, mida olen kujutanud «Ummiklaine» esimeses tsüklis «Surnud veed.»»

Viimati mainitud osa luuletuskogust näitab tõepoolest teatud allegooriaga seda soostumis- ja laostumisprotsessi, mis kodanlikus Eestis aastatega üha süvenes. Antud võrdpildi all kodanlikku riigilaevukest mõeldes alustab poeet oma tsükli sõnadega:

Need on tummad ummiklained,
ummiklained, surnud veed,
kuhu ilid kandnud laeva
alla vaenulise taeva,
kuhu tuul ei leia teed.

Alle kinnitab, et «läbi limuliste müüri / laeva ükski vool ei kanna», et lotendav puri, «rõske, raske nagu tina», on «selle laeva surilina». Sügava sapiga ütleb luuletaja, et vaikivas mudaummikus on edu veel ainult kahekeelsetel «elutarkadel» — «kubiseb neist kogu mülgas!».

Nagu oma eelmistes kogudes (millede siiras ühiskondlik protest oli aga hoopis valjem ja otsesõnalisem), nii ei mõista üksiseisev poeet ka «Ummiklainetes» leida väljapääsu ängistavalt ülekohtusest maailmast ega märka mingit selgeilmelisemat tulevikuperspektiivi. Sügava pessimismiga ohkab ta: «siia kängud, siia sured!».

Küllap sobivad Allegi loomingu teatavat väljavaatatetud osa iseloomustama Lenini sõnad, et pessimismi, mittevastupanemist, apelleerimist üksnes «vaimu» poole põhjustavad vana korra tingimustes kujunenud harjumused, traditsioonid jne., kuna kirjanik «ei näe ega suuda näha, *missugune* on «kujunev» uus kord, *missugused* ühiskondlikud jõud ja kuidas nimelt teda «kujundavad», *missugused* ühiskondlikud jõud *suudavad* tuua väljapääsu» (Lenin, Teosed, 17. kd., lk. 31).

Seetõttu on õige naiivne Alle pöördumine võimukandjate poole, kellel «näod tähtsalt tülpind», et viimastele teatada:

Suured härrad,
kas te ei näe,
et tuimuse seen
kasvab Emajõe veele?

Kuivõrd passiivne või umbmäärane ka poleks luuletaja protest kriisiaja ängistava ühiskondliku elu vastu, olematuks seda igatahes ei saa tunnistada. Kuid ilmne on ka, et «Ummiklainetes» võitleb luuletaja siiski eeskätt mitmesuguste pahede, nõrkuste ja kalduvuste vastu, mis

pesitsevad temas endas. Ehkki neid on võimalik seostada ka hukkamõistuga vaenulike harjumuste vastu kogu ühiskonnas, pole Alle kui poeeti üldistav jõud just nime-
tamisväärselt tugev, rääkimata võimest osutada välja-
pääsuvõimalustele.

Isiklikele pihtimustele ja iseendale etteheidete tege-
misele on «Ummiklainetes» pühendatud tsüklid «Tuulte
teedel» ja «Sügisvarjude vahel», kus poet tunnistab, et
on seni elust läbi kõndinud:

Kaabu kuklan, hõlmad lahti,
põletaden elutahti,
suisa uitnud tuulte teedel
päevast päeva,
aastast aasta
läbi lillede ja saasta.

Ent nüüd on mööda rabasood sumpamisest kasvanud
keezele sapitõru, südamest saanud vürtspood. Aeg on tul-
nud iseendaga arveid klaarida, kuid poet ei vaja seal-
juures teiste kaastunnet, mis on «vooruste puid / jumala
jäätiseanumast», sest ta põlgab seltskondlikku keele-
peksu, mille «pääletükkiva vooruse vastu» võib südame
ümber kasvada üksnes karm kivikoorik. Tarvis on ise
endaga toime tulla. Seepärast käratab Alle:

Jätke rahule mu hing,
ärge sügäge mu südame paiseid
oma inimliku halemeelsuse
kaheharulise keelega!

Luuletaja enda viljatute sisevaatluste fikseerimine, ta
arveteõindamine seniste ideeliste ja kunstiliste tõeks-
pidamistega jõuab «Ummiklainetes» viimse piirini. See
värsikogu, olles ühest küljest kriisiaastate häguseks
vastuhelgiks, peegeldab eeskätt siiski ühiskonnas üksi
jäänud intelligendi vastakaid tundeid, ta tagajärjetut
püüdu välja rabelda seniste tõekspidamiste ja ellusuh-
tumise järjest raskemaks muutuva koorma alt. Sellisena
võttes on Alle järjekordne luuleraamat inimlikuks dokü-
mendiks, millest kajab vastu ausa südametunnistuse
valuline hääl.

Mis puutub «Ummiklainete» kunstilisse külge, siis
ei osuta Alle seegi kord erilist tähelepanu korra-
pärasele, lihvitud vormile. Nii nagu on hajukil ja
momendimeeleoludest esile viskuv ta värsside sisu, nii-

sama rahutult ja distsiplineerimatult suhtub poeet ka meetrumisse; ta kujundid, tihtigi värsked ja leidlikud, paiskuvad värssidesse impulsside tõukel, ilma et me sealjuures tunneksime autori sihipärast endakontrolli. See tõttu võib sümboolse pildistiku kohati vägagi terav joonestik hajuda kaootiliseks ja ebamääraseks. Ühe nähtusena, mis ka varem, ent harvemini esines, tuleb «Ummiklainetest» alates märkida Alle juures hilisemale Suitsule omast liialdamist inversiooniga. Ajuti muudab see värssi tarbetult keerukaks, nõudes lugejalt teinekord kauast mõttepingutust, et sõnade õigesse järjekorda seadmiseks a jõuda öeldu sisuni.

1930. aastal ilmub veel Alle tõlkes Eesti Kirjanduse Seltsi poolt väljaantavas maailmakirjanduse sarjas poola romantiku Zygmunt Krasinski tragöödia «Irydion». Kinnihaaramine sellest ajaloolis-sümboolsest teosest, millest luuletaja avaldas katkendeid juba 1919. a., võis enam kui kümme aastat hiljem olla küll Allele ühest küljest mingiks vaimseks maapaoks, abinõuks ennast välja lülitada kaasaja karmist tegelikkusest, kuid ilmselt sundis teda nimetatud tragöödia tõlkimist lõpule viima pigem materiaalne, kui ideeline huvi.

MUSTKOLLANE PIMEDIK

Näib, et kolmekümnendate aastate sees, elanud «Ummiklainetega» üle ühe sügavama vaimse kriisi järgu oma elus, hakkab Alles toimuma pööre subjektiivsest maailmast ja boheemitsevast eluviisist reaalse tegelikkuse poole, mida kinnitavad juba eelpool viidatud publitsistlikud sõnavõttud kolmekümnendate aastate piiril. Olid ju «Ummiklained» õieti hilinenud kokkuvõtteks kirjaniku varasemaist meeolelustest.

Ümberhindamiste ja isiklikus elus toimuvate muudatuste eest võlgneb kirjanik palju Nadja Peedi Hoffmannile, kellesse ta tõsiselt kiindub kolmekümnendate aastate algul. Tolle aastailt tunduvalt noorema naise mõju toob kaasa silmapaistvad korrektiivid Alle elus, muudab ta senist suhtumist töösse ja oma ümbrusse, mis ei jää märkamatuks ka kaaslastele. Nii kirjutab J. Semper 27. XII 1934. a. Tartust J. Barbarusele rõõmutundega:

«Siin aga on uudiseks Alle ümbersünd — ei võta til-

kagi suvest saadik, teeb tööd, on jälle üliõpilane. Ühe iluduskuninganna kliima mõju. Kui see tervenemine jätkub, olen väga rõõmus.»

Tõenäoliselt ei takista mitte niivõrd aastatevahe kui ebakindel majanduslik olukord Allet abiellumast ja õnelikku perekonnaelu rajamast. Küllap just seetõttu võtab ta tõsiselt käsile õpingud ülikoolis, et omandada eeskätt kindel elukutse. Igatahes on Alle juba 1934. a. septembris saatnud Tartu ülikooli rektorile järgmise avalduse:

«Olen Tartu Ülikoolis kuulanud õigusteadust aastail 1922—1928. Siis tuli mul olude sunnil õppetegevus katkestada, mille nüüd olen kindlasti otsustanud lõpule viia. Sellepärast palun mind Tartu Ülikooli üliõpilaste hulka uuesti vastu võtta.»

Alle immatrikuleeritakse uuesti sama aasta 3. oktoobril ning ta asub hoolikalt õppetööle, sooritades juba järjekorras kevadel rea eksameid.

Ka poeedina muutub Alle järgneval perioodil märksa viljakamaks; samuti tegeleb ta publitsistikaga ning võtab aktiivsemalt osa ühiskondlikust tegevusest, kuuludes mitmel puhul E. Kirjanikkude Liidu juhatusse, Liidu kirjastuse ja «Loomingu» toimkondadesse.

Juba 1932. aasta märtsis teatab «Kunst ja Kirjandus», et kirjanik loodab avaldada järjekordse värsiraamatu «Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastusel, mis on jäänud Eestis ainukeseks kirjastusettevõtteks, kes veel väliä annab luuletuskogusid». Samast allikast järeldub, et Allet on kavas ka uue följetonide-kogu avaldamine järgmisel aastal. Tõenäoliselt kujunesid aga kirjastamise tingimused niivõrd ebasoodsaiks, et kummastki raamatust esiootsa asja ei saanud. Terve hulk luuletusi jääb seega ainult «Loomingu» lehekülgedele, visted ja publitsistika aga ajalehtede veergudele.

1932. aasta suve veedab Alle Viljandimaal, püüdes hilissügiseni kalu Sinijärvel ja Pärstis. Sellega on seletatav ka tema juhuslik kaastöö kohalikule ajalehele «Sakala», kus kaht pühapäevanumbrit läbib ta terav joonealune «Ajakohatuid mõtteid». See hindab õige teravas toonis valitsevat vaimset ja majanduslikku kriisi kodanlikus Eestis, kus «riigitüdimus koputab värava taga» ning valitseb «ebaproduktiivne kapitalimahutus ühel vaesel maal». Alle astub selle vastu, et ummikust väljapääsemi-

seks tahetakse panna «kärpimiskäärid väikese 7—8 tuhandelise kuupalgaga ametniku kehva teenistuse külge», kuid samal ajal «riiklikkude laenude varal tegutsevate suurettevõtete direktorite hiigelpalkade kärpimisest ei kõssa aga keegi». Edasi kirjutab ta:

«Kuid raskem eelmisest on aina süvenev ja maadvõttev vaimline kriis. Romaane trükitakse vaid 5—6 sajas eksemplaris, luuletuskogud on kirjandusbörsil kaotanud igasuguse maksvuse. Teatrimajad haigutavad etendusõhtuil pooltühjalt, kunstinäitusi külastab ainult äärmiselt piiratud asjaomaste ja -huviliste ringkond.»

Ent samal ajal, nagu väidab kirjanik, jätkub «iseseisvuse aastate lastetoas» mõne «kõrge kraega ekstsellentsi», päevapiltniku või pudukaupmehe hurraatav mäng tinasoldatitega aleviparaadidel ja «tehakse igasugu lastetopa propagandat», olgu siis gaasikaitse-demonstratsioonide, lennuspordi või «homöopaatilise hõimuliikumise surroogaadiga». Alle lõpetab väitega, et «võimuloleva ringkonna» moodsalt tsiviliseeritud mentaliteet kannatab vaimsuse ja ideede puuduse all.

1933. aasta mais tuleb kirjanik uuesti tagasi samade probleemide juurde kirjutuses «Kilde ahvipeeeglist», mis ilmus «Päevalehes». Jälle kõneleb ta neist «ekstsellentsidest ja ministritest», kes elavad kombelõdvalt, fassaaditsevalt ja operetlikult. Eriti naerab autor välja tõusikseltskonda, keda selle edevuses «vaata nagu provintsi-prantslasi», ja kes «paraadide suhtes ei anna kriipsuväärtki enam berlinlastele järele», sest «meie kodused ekstsellentsid ja kindralid säravad kui plekksepa vaateaknad». Alle ironiseerib:

«Elame ju vabal demokraatlikul ajastul, kus kõik üldse ja läbisegi lubatud on, kui ainult rahakott välja kannab.»

Võim ja selle lähikond ei lase niisuguseid sõnu kõrvust mööda. Ja kui toimub Kultuurkapitali järjekordne veeringutejaotamine, määratakse Allele üksnes 100-kroonine toetusraha. Niisugusest suhtumisest nõrduinud, läkitab kirjanik selle summa almuseandjaile tagasi, öeldes Heini (T. Braksi) sõnu vestest «Taskukino» kasutades: «Kui te rohkem ei anna, siis pistke ka see sandisummake kus kurat».

Erilist tähelepanu väärivad tollest ajast August Alle retsensioonid, kus ta positiivselt hindab kahte demokraatlikku kaaspoeeti — J. Barbarust ja J. Sütistet.

Nimelt avaldab ta 1932. a. «Loomingu» viimases numbris arvustuse J. Barbaruse «E. V.-r'i» kohta, mõistes, et selles ei põletata «sinimustavalgevöödiliste või taas jälle roosade küünaldega isamaalist jõulupuud», vaid on «hallide päevade öhe trotslikult kõrgele tõstet punaselt leegitsev tõrvik ja ikka vasemale, vasemale kannab luuletajat mehiste sammude raske rütm». Sealjuures kõrvutab Alle Barbaruse raamatut «suure vene luuletaja Majakovski ja poola poeedi Slonimski» toodanguga.

Alle arvustuse puhul märkis Barbarus kirjas Semperile 26. XII 1932, et see teda rõõmustab, kuna — «olen suutnud äratada talveunest selle karupoja, kelle teravaid hambaid tunnevad kõik».

Nagu Alle juba Barbaruse puhul mainib, on tal «tung tüsedama ja värskema sisu, energilisema ja vahelduvama rütmi järele». Neistsamust lähtekohtadest hindab ta ka «Loomingu» 1933. a. jaanuarinumbris J. Sütiste värsikogu «Maha rahu!», kuna seda «võitlushimulist, trotsimeelset värsipõimikut kannab päämiselt sotsiaalne ideestik, mis arutihti haarab sügavalt elu varjupoolseid külgi ja meelesöövivas värsis pildistab meie praeguse ühiskondliku korra ülekohut».

Niisugused ainult ühtepidi mõistetavad hinnangud kõnelevad Alle ideelisest selgumisest ja näitavad, kuidas ta üha enam hakkas mõistma kirjanduse ühiskondlikku funktsiooni.

Samal ajal olid Eestis üldise poliitilise, majandusliku ja vaimse kriisi õhkkonnas pinnale ujunud fašistlikud elemendid, kes nn. «vabadussõjalaste» (vapside) nime all hakkasid laialt organiseeritud demagoogia varal ette valmistama võimuhaaramist senise kildkonna käest, et kupeldada meie maad ja rahvast Hitleri küünte vahele.

Nende poliitiliste avantüristide ajaleht «Võitlus» ei jätnud puudutamata ka progressiivset intelligentsi, kellele tungiti toorelt kallale, kuna see tundis tarvet «kaasa rääkida ühiskondlikes küsimusis». Vapsid püstitasid oma lehes haritlaskonna suhtes «tasalülitamise» loosungi, et mitte lubada «haritlaskonda äraproletariseerida ega hajutada «maailmavalu» viirelemisse». Muidugi käisid ka Alle kohta «Võitluse» taolised ähvardused:

«Oleks tõesti viimane aeg puhastada need Augiase talid sellest Narva taha piiluvast kohvikukõntsast, mis

mürgitab tükitöölise järjekindlusega meie rahva hinge ja elutunnet.»

Igale ausale haritlasele oli selge, et võimuletrügivailt fašistidelt pole midagi head loota. Seda tunnet süvendasid veelgi enam halvaendelised, õudusttekitavad teated, mis tulid Saksamaalt, kus hitlerlased õiendasid julmalt arveid demokraatlike jõududega, põletasid tuleriitadel suurte kirjanike teoseid, rüüstasid pildigaleriisid ja sulgesid vanglamüüride vahele kõige silmapaistvamaid inimesi. On arusaadav, et võimulolev ladvik, muretsedes üksnes omaenda heaolu pärast, võttis tarvitusele kõik abinõud oma vapslike konkurentide kõrvaldamiseks. Ent kui Päts sulges fašistlikud organisatsioonid, aga hakkas ise samal ajal võtma kurssi autoritaarse riigikorra loomise suunas, selgus õige pea, et tegemist on üksnes vana viina uude astjasse kallamisega. Kuivõrd ruttu Alle seda mõistis, on raske öelda. Vapsismi ja hitlerismi suhtes nagu meenutavad kaasaegsed, oli ta küll häälestatud kirgliku vaenulikkusega.

Koos muude värssidega avaldab Alle 1934. aasta «Loomingu» mainumbris kaks luuletust ühise pealkirja all «Tänapäeva värss»*, kus kinnitab, et nüüd — «raudnaelu on vaja, / et taguda rahvale aaju, / mis soostub», sest

... ürg-Hitler liigutab koopan,
ihub naabri kaelale kirvest.
Kelle jõud, selle väli ja kari,
pärib naabri naise ja kuvve.
Maailma vajutab
mustkollane pimedik.

Astudes välja nii kodu- kui ka välismaise fašismi ning ähvardava uue sõja ohu vastu, omandab Alle värss jõuliselt ründava ja valjult hoiatava tooni.

Juba 1932. aastal oli Eestimaa Kommunistlik Partei välja andnud avaliku kirja, milles öeldi: «Kapitalistlik stabilisatsioon on lõppenud. Kapitalistlik maailm läheb vastu uuele sõdade ja revolutsioonide ajajärgule.» Põrandaalune «Kommunist» ja partei arvukad lendlehed hoiatasid pidevalt selle eest, et «kapitalistlikus kriisis visklev kodanlus otsib väljapääsu fašistlikus määratsemises ja sõja-

* Hiljem eriraamatus ilmumisel ümber nimetatud «Karmid rütmid» I ja II.

käigu organiseerimises Nõukogude Liidu vastu» («Kommunist» nr. 1, 1934), ning kutsusid üles looma laialdast ühisrinnet võitluseks fašismi vastu (vt. «Klassivõitlus» nr. 1 ja nr. 7-8, 1935). Fašismivastase ühisrinde üheks kirjanduslikuks avalduseks oli 1933. a. septembris J. Barbaruse algatusel ilmunud brošüür «Vastutusrikkal ajal», milles oma eitavat seisukohta fašismi suhtes väljendasid E. Vilde, J. Barbarus, J. Semper, N. Andresen jt.

Ettepaneku esineda nimetatud väljaande veergudel tegi J. Semper ka Allele, kes kõhkluseta nõustus. Et me aga tema nime siiski kõnesoleva brošüüri autorite hulgast ei leia, selles oli süüdi Alle hästi tuntud hoovõtmine, mis alati vältas liialt kaua. Kuna ürituse algatajail polnud mahti viivitada brošüüri operatiivse väljaandmisega, ilmus see Alle kaastöötajana. Ent kaaskirjanike seltskonnas ja mujalgi deklareeris ta kõhklematult oma anti-fašistlikku meelsust ning armastas kõnelustes luua süngeid pilte sellest, mis toimuks siis, kui vapsidel peaks õnnestuma võim haarata.

Nende kujutluste dokumentaalseks avalduseks oli Alle järjekordne luuletuskogu «Karmid rütmid», mis ilmus Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastusel ja J. Vahtra väliskujunduses. Tolleks ajaks täiesti ahenenud kirjastusolude tõttu oli raamatu tiraažiks üksnes 25 eksemplari ning autorihonorariks 25 (!) krooni.

Kui kirjanduse aastatoodangut vaadelda, siis on see 1934. aastal väga rikkalik, ent valdavas osas ühiskondlikult mitte eriti aktiivne ega kaasaegne. Arvukast proosatoodangust olid esileküündivamad M. Metsanurga «Ümera jõel», A. H. Tammsaare «Elu ja armastus», A. Jakobsoni «Vallutajad» jt. Luuleraamatuid oli silmapaisetev J. Barbaruse revolutsiooniliselt meelestatud «Tulipunkt», kuna J. Sütiste «Südasuvi» piirdus peamiselt kodu- ja välismaiste loodusepiltidega, H. Adamsoni depressiivne «Kolletuspäev» tähistas elust irdumist; allpool kunstilist taset seisis rida asjaarmastajalikke luuleraamatuid.

J. Barbaruse «Tulipunkti» kõrval tuleb A. Alle «Karme rütme» lugeda aastatoodangu tugevamaks värsikoguks. Oma konkreetuses ja tagasihoidmatus otsesõnalisuses on see kartmatuks väljakutseks fašismile.

Kui jätta kõrvale tolle 80-leheküljelise raamatu neljast tsüklist mõned «Ummiklainete» meeleoludega kattu-

N. Hoffmann ja A. Alle Pühajärvel 1934. a.

vad luuletused ning paar rahvuslikku piiratust väljendavat värssi, võime «Karme rütme» pidada küpseks teoseks, kus seni kestnud võitlus sümbolistliku luule retsiidiivide ja tüseda realismi vahel lõpeb silmanähtavalt viimase kasuks.

Värsikoguu avatsükkel «Pühajärvele» annab rea eredaid, otse maalija paletiga loodud loodusepilte paigast, mis oli luuletajale seal veedetud pikkade aegade tõttu

väga südameligidaseks kasvanud. Eriti teravat silma omab poeet sealjuures sügise, selle värvikuse ja karguse edasiandmisel. Kui vaadelda Alle varasemat loomingut, siis selleski torkab silma sügispiltide rohkus. Ühes «Huvitava Žurnaali» ringküsitusluses 1934. a. sügisel ei märgita mitte asjatult:

«August Alle on sügiseinimene. Sügis, sügise loodus on viljastanud tema loomingut kõige enam. Võivat kuldkollastel sügispäevadel töötada kõige parema hoo ja innuga.»

Mitmed «Karmide rütmide» loodusepildid evivad ühtlasi teatavat ühiskondlikku allteksti, neis esineb ilmne allegooria.

Eraldi tähelepanu väärib luuletuskogu kolmandast tsüklist pikem kaheosaline olustikupilt «Aguliste». Üha enam oli avalikkuses hakatud rõhutama, et kirjanikud peavad omaks võtma nn. «eluläheduse» printsiibi, ning ka Alle suunas seetõttu oma pilgu äärelinna ja sealse kehvrähva poole, kuid mitte selleks, et sealt kodanluse meelega ainet ammutada optimistlikeks «töörõomu lauludeks», vaid eesmärgiga näidata:

Vaesus — see on suurim pahe,
kõneldagu sest mis tahes!
Alatoitus vahib näost
lastel, kes siin teevad tiiru,
silme ümber sinkjad viirud.
Nagu põldnik hallist täost
ei saa agul sellest lahti.

Autori kinnitust mööda on «agul nagu seen, mis / linna kännu ümber kasvab». Nukrad ja masendavad saavad argielupildid, mis autor ridastikku lükib. Kuid kogu oma südamega seisab kirjanik lihtsate inimeste poolel, kirjutab neist, eriti äärelinna väetitest lastest suure soojusega. Kontrastiks troostituile stseenidele kõrvutab luuletaja agulirähva keskel sagivaid Peipsi järve «sõjalaevastiku» mundriuhkeid «mere-ratsaväelasi» ning tõgab haljamale oksale jõudnud käsitöölisi. Ning kui ta «kolme kutsikaga vimpli» kõrvale laotab lihtsate lodjameeste «karjuv-kirju vene pesu», siis kindla satiirilise eesmärgiga — teha kodanliku Eesti kogu olemus naeruväärselt tühiseks.

Samasugust põlastust kodanliku riigi suhtes, kus võr-

reldes tsaarirežiimiga «kõik on veelgi väiklasem ja hall», väljendab ka luuletus «Grotesk»:

Marsib vahva don Paraadio,
puhub pasunat ja trummi taob,
aina optimismi juurde laob.

Nõnda ironiseerib Alle «lipukõnede ja pärgadega» pidusööminguid pidavate kodanlaste ning nende optimismitutiga pakutava propaganda üle.

Luuletuskogu viimane tsükkel, mis on andnud pealkirja kogu raamatule, sisaldab selliseid fašismi olemust kogu ta jõhkrukes, inim- ja humanismivaenulikkuses paljastavaid luuletusi, nagu «Karmid rütmid» I ja II, «Haakristi komeet», «Ärasalgamise päeval», «Massimõrvade laupäeval» jt. Tõsi, Alle küll süüdistab ja hoiatab, kuid ei kutsu neis värssides otseselt üles võitlusele fašismi kasvava ohu vastu. Aga juba üksnes sellistena on neil luuletustel suur mobiliseeriv väärtus.

Need värssid jõudsid õnneks lugejani momendil, kus Pätsu klikk veel avalikult oma fašismimeelsust ei sõandanud ilmutada, ning seetõttu kõlab Alle värss täiel häälel sellest, kuidas «must lohe haudub verist katku»; ta paljastab armutult taolisi «lõustu idiootlikult jääke», nagu Hitler, Göring, Röhm ja teised haakristlased, kelle ideaaliks on:

Heil! Päkad kõrgemale!
Palgasõduri ürgkired valla!
Läbi vere punase mere,
gaasimaskin üle kolbapontoonide
saksa kand kõik maha talla:
häda nõrgemale!

Luuletaja pilk on ettenägelikult selge kõige selle suhtes, mida tähendab fašismi võimuletulek kogu maailmale. Sealjuures mõistab ta ühtlasi, kelle huvides on valla päästa uus hukatuslik sõda — nendeks on «relvatööstur Vickers, Creusot või Krupp», kuna:

Kuivand kokku kullaojad,
rahavürstil tulu napjaks:
emad, andkem oma pojad,
miljon surnut,
teine santi,
ohvriks relvavabrikandi!

Nõnda kaua, kuni kestab relvastumise võidujooks ja leidub maailmas arutuid sõjaõhutajaid, ei kaota Alle

hoiatavad stroofid oma ühiskondlikku tähendust ning võitlevad kaasa üldises rahuvõitluses, et maksvusele pääseks normaalne ja kaine inimõistus. Kuni kapitalistliku maailma võimurid ainult ilukõneliselt deklameerivad rahu säilitamise vajadust ega näita üles reaalseid tegusid, jäävad akuutseiks poeedi sõnad Lääne diplomaatide kohta:

Igal varuks on mitu maski,
ent pikad ja hallid kõrvad
on peidetud ideaalide tasku.
Las liiderdab rahuingel
käsigranaadiga vööl —
astuge aga, härrased, juurde!
Mõistke hukka kõik sõjamõrvad
kaunikeelsete nootidega!

Kuivõrd eesti intelligentsi «tasalülitamine» polnud veel tegelikkuseks muutunud ja vähemalt kodanliku demokraatia piirides oli arvustajail võimalik oma seisukohti fašismi suhtes avaldada, siis tegid seda enamuse «Karmide rütmide» hindajaid — ka need, kes hiljem nii- või teistsugustel põhjustel sattusid ise hitlerismi teenistusse või selle mõjusfääri. Kui «Vaba Maa» veergudel avaldatud arvustuses pühendatakse olulisemat tähelepanu luuletuskogu esimeses pooles avaldatud loodusepiltidele, «Kunstis ja Kirjanduses» jagatakse teosele tunnustust enam üldsõnaliselt, siis «Postimehe» veergudel kinnitatakse, et siin seisab kesksel kohal «poliitiline luule — värsivõitlus Hitleri, hitlerismi ja peamiselt kodumaiste demokraatia-vaenlaste vastu».

Otsesest Alle fašismivastase hoiaku rõhutamisest libisevad mööda D. Palgi («Eesti Kirjandus») ja ka J. Sütiste («Arenõ»), kuid milles kõik arvustajad jõuavad peaaegu ühisele seisukohale, on väide, et Alle uues luuletuskogus pääseb tugevalt maksvusele realism, et see teos kajastab olulises osas ja akuutselt kaasaega. J. Sütiste rõhutab, et «Siuru-põlve luuletajaist on Alle juba varakult erinenud oma realiteeditundega, mis väljapääsu otsis sarkasmis ja ironias» ning ka «Karmides rütmides» jääb loodusest kõnelev avatsükkel «ainult ekspositsiooniks kaasaja tungidest sõnastatud värsikogu kolmele neljandikule». Ja Sütiste lisab:

«Mõeldes sotsiaalselt, on tal [Alle] alati julgust väljendada oma tõekspidamisi avameelselt. Lähiselu sünd-

mused, nürimeelsed ühiskondlikud spekulatsioonid, väline valesära ja relvatäristamine — nendele on suunatud Alle tüse ironia «Karmides rütmides». Ta demokraatsel luuletajatundmusel on alati tagavaraks lajatavaid kujundusvõtteid ja mõttesähvatusi nähete pihta, mis ei mahu autori veendumustesse.»

Ka «Karmides rütmides» ei järgi Alle traditsioonilise luule eeskujusid: ta vahelduva rütmiga värss väldib korrapärasest meetrumit, hülgab taoti riimid ja muutub lühirealiseks vabavärsiks, kus eredalt mällusööbivad metafoorid ja võrdlused annavad piltide varal edasi luuletaja mõttesähvatusi. Sealjuures ta troobid — fašismist kõneldes tihtipeale jämedad ja jõhkrad — on orgaaniliselt välja kasvanud käsitledavast aineist, köites oma kirglikkuse ja sugereeriva paatosega.

Ent nagu eelmises kogus, nii häirib ka siin taoti tarbetult keerukas lausestus, mis kahandab teinekord poeedi jõulise mõtte mõjulepääsu.

DEMOKRAATIA LOOGAPUU PAINUTAMINE

Pärast võimu jäägitult enda kätte haaramist asus Päts demokraatia viimsete riismete likvideerimisele. 1935. a. märtsis keelati kõik poliitilised parteid, tsensuur muutus üha karmimaks, politseiline järelevalve koosolekute ja trükisõna üle lämmatas igasuguse vaba mõtte avalduse.

Hakkas kehtima nn. tasalülitatud «vaikiv olek».

Diktatuurivõimu esimesi karme samme sai kohe tunda ka Alle. Demokraatlike literaatide poolt seati nimelt äsja loodud riiklike kirjanduspreemiate kandidaadina üles ka Alle oma «Karmide rütmidega». Viimasele määratigi vastava komisjoni poolt üks preemiaist, ent kui auhinnatute nimestik esitati kinnitamiseks Pätsule, tõmbas see Alle teose maha. Sellest kuulda saanud, oli kirjanik arusaadavalt nõrдинud ning oma spontaansuse juures kuulutas avalikult «Vanemuise» restoranis:

«Päts varastas mu taskust 750 krooni!»

Muidugi leidis kõrvu, mis ei jätnud seda fraasi enda teada. Alle sõnad pandi kirja ja saadeti poliitilise politsei poolt edasi siseministeeriumi. Kirjanikku ootas väljavaade minna vähemalt kolmeks kuuks kroonuleivale. Sõprade soovitusel võttis ta siiski viimasel minutil

ette «Kanossa teekonna», nagu Alle seda käiku ise hiljem irooniliselt nimetas, ning asi summutati siseministeeriumi seinte vahel.

Niisugune intsident ei saanud jätta mõju avaldamata kirjaniku edasisele tegevusele ja käitumisele. Loomulikult muutub ta ettevaatlikumaks. Kuid ainult ajutiselt ja näiliselt. Avaldanud 1935. aasta kevadel «Loomingus» kaks südamlikult sooja värsipilti väikestest lastest («Väike Jürike» ja «Primula veris»), väidab Alle seal samas avaldatud luuletuses «Pole miski!», et kuigi «elu ninna keerab rõnga», tuleb olla tuleviku suhtes optimist. Aga mis puutub üha enam õhutatavasse natsionalismipropagandasse, siis avaldub Alle suhtumine viimasesse enam kui selgelt 1935. a. «Loomingus» nr. 4, kus ta võtab kriitikatule alla kodanliku seltskonnategelase ning asjaarmastaja luuletaja F. Karlsoni värsikogu «Rännakuil». Peene irooniaga naerab Alle välja tolle vapsliku värsisepa, kes «kõrgelt Pegasuse sadulast korduvalt kanneldab, et ilus oled isamaa!», ehkki samal ajal hädaabitöölised näevad ebainimlikku vaeva «ühe viletsa krooni eest, sest kodus ootavad õhtul leivapala mitu näljast, külmast ja alatoitlusest ohatanud lapsesuid».

Kirjanduse ülesandeks, nagu Alle kinnitab P. Viidingu «Traataeda» arvustades, on tungida «maise maailma avarusse, nelja reipa tuule hõlma, elektri kunstliku mattpõie alt välja jumala päikese kätte». Ta ei lepi elu varjutava raamaturiivi lähedusega ega «jaapanlikult lakit» kaselehtedega, vaid nõuab luulelt «klorofüllil, elavat leherohelist».

Omamoodi «arveteõiendamiseks» Pätsuga kujunes Allel 1935. a. veebruaris Tallinnas toimunud seltskondlik kohus, kus võeti avalikule arutlusele nn. «tühjade hällide» probleem. Nimelt oli Päts oma uusaasta-kõnes tapelnud lasteta perekondadega ning rõhutanud, et tuleb hakata kõigi vahenditega tõstma rahvaarvu, viidates sealjuures eeskujuna Mussolini vastavaile sammudele Itaalias.

Alle, kes eelpool mainitud «kohtus» esines advokaadina, kasutas avalikku tribüüni selleks, et riigivanema üleskutset naeruvääristada ning riivamisi vihjata kodanluse fašistlikule kursile. Ta sõnas muuhulgas:

«Iseloomustav on kogu probleemi esilekerkimine. See tuli meile Itaaliast, nagu rida teisigi moevoolusid, moepsühhoose. Itaalias püüab Mussolini oma rahva arvu igal

viisil tõsta selleks, et saada sõdureid endise Rooma hiigelriigi jaluleseadmiseks tema täies vägevuses» («Tallinna Post», 8. II 1935).

Ja nagu «Rahva Sõna» päev hiljem täiendavalt Alle sõnavõttu refereerib: «*Il duce* sõjakas moehaigus ei sobivat meile. Meie pidavat lööma mitte sõduritäägi, vaid vaimumõõgaga.»

Too juba varasemast perioodist tuntud apelleerimine vaimu poole on tollal Allele veel mitmeti iseloomulik. Nagu väga suur osa haritlasi Euroopas, kaasa arvatud ka kodanlikus Eestis, uskus Allegi, et üha enam laiuvad fašismi- ja sellega kaasuvat sõjaohu saavad eeskätt vältida vaimuinimesed. Ent mida enam aeg liigub, seda selgemalt hakkab kirjanik mõistma aktiivse võitluse tarvidust musta reaktsiooni vastu.

Hispaania kodusõja päevil, kus kaks maailma võitlesid elu ja surma peale, kirjutab ta oma tuntud luuletuse «Vale tõuseb, tõde vajub» ja see ilmub 1937. a. «Loomingu» aprillinumbris. Siin astub poeet avalikult välja fašistlike jõudude vastu, kes püüavad kägistada vabariiklikku Hispaaniat:

Hispaanias kasvab sõjaohvrite riit:
seina äärde, kes nõuab maalappi! ...
Sääl juhtide, suurniku, kindrali, papi
püha määratseb karistussalkade liit.
Vale tõuseb, tõde vajub.
Homo sapiens'i taju hajub.

Märkides, et «kurb-kuulus Rahvasteliit» on ammu juba määrinud ennast «Abessiinia tapatalgute verega», avab Alle lugejaile fašismi röövellikud eesmärgid ning selle demagoogia:

Mida pikemad mastid vinnataks' püsti,
seda mustemat valet ja mürki süstib
diktaatori tahe rahva hinge.

Valdavama osa Alle tolle perioodi loomingust moodustavad poliitilised luuletused ja epigrammid, mis, nii palju kui need läbi tsensuurifiltri pääsevad, on sihitud hitlerismi või kodumaise reaktsiooni pealetungi vastu.

Nii õnnestub tal 1937. aastal avaldada sari epigramme Pätsu diktatuuri sõiduvette triivivate kirjanike vastu, kes ülistasid eksploateerimist ja täitsid kodanluse tellimust nn. «positivismi» loomisel. Kujukaks näiteks neist

värssidest võiks olla «õuekirjanik» A. Mälgu pihta sihitud epigramm «Quo vadis?»:

«Kirjamees, kirjamees, kuhu vinnad oma pauna?»
— «Tindiga lähen, tindiga lähen kroonu sauna:
leil seal võtab kõik vanad vaevad ja valud,
saabuvad preemiad, soojad kohad ja talud.»

Alle ei usu enam paljalt vaimu jõusse kodanlikus ühiskonnas, vaid väidab:

Võimu ees on vaim nii väike:
käsib juht — teeb vähikäike.

(«Võim ja vaim», 1938.)

Poet mõistab üha selgemini, kuidas demokraatiat «painutakse nagu loogapuud, / pinnitakse nagu tõrkjat tünnivitsa», et üksnes «sõnakõlksude hõbepärgi» laotakse «kuldse mõtte hauale» ning tegelikult:

Ümberringi umbsed sõõrid,
matab kinni hingelõõrid.
Nagu rebastele rauad,
sõna, mõtte vennashauad.

(«Umbsed sõõrid».)

Neidsamu mõtteid sõandab Alle väljendada ka oma kirjas 11. I 1937. a. Adsonile, tollal juba Pätsu diktatuuri propagandatalituse inspektoriks tõusnud müüdavale sulerüütlike. Alle väidab, et ta on «Visna [= Visnapuu] õnetu kirjandusliku tasalülitamispoliitika ohver».

Mitmed muudatused toimuvad 30-ndate aastate teisel poolel Alle isiklikus elus. 1936. a. sügisel sureb kirjaniku ema, keda ta sügavas leinas meenutab luuletusega «Ema käed». 1936. a. jõuluks, nagu Alle 11. I 1937. a. kirjas M. Underile tunnistab, on tal kavatsus olnud ülikool lõpetada, kuid elades paar viimast kuud «erakordse depressiooni meeleolus», pole sest asja saanud ning alles 1937. a. mais lõpetab Alle Tartu ülikooli õigusteaduskonna diplomitööga «Kehtiv riigiteenistusõigus» ning saab vandeadvokaadi abiks Tallinnas. 1938. aasta kevadel lahkub aga elavate kirjast tuberkuloosi ja sellele lisandunud sisehaiguse tagajärjel Nadja Peedi Hoffmann ...

Vandeadvokaadi abina Tallinnas praktiseerib Alle võrdlemisi juhuslikult ja lühikest aega ning siirdub peatselt tagasi Tartusse. Küll aga jätkab ta pärast ülikooli

lõpetamist pidevalt epigrammide ja ka värsside avaldamist. Need ilmuvad peamiselt «Loomingus» ja tookord suhteliselt demokraatlikumas kuukirjas «Tänapäev», mille kaastöölise hulka kuulusid mitmed progressiivsed kirjanikud, nagu A. H. Tammsaare, J. Barbarus, J. Kärner, J. Vahtra jt.

1937. aastal vilksatab ajakirjanduses teade Alle kohta, et jõuludeks «ilmub tema sulest kogu uusi luuletusi», aasta hiljem teatatakse jällegi, et on «lugemislauale pääsu ootamas A. Alle uus luuletuskogu, alles ristimata küll». Seni ilmunud kümnekonnast luuletusest ja õige arvukaist epigrammidest võinuks kindlasti koostada eri raamatu, kuid arvatavasti ei pidanud autor seda veel piisavaks ning uue värsikogu avaldamine lükkus edasi kui kavatsus*.

Kolmekümnendate aastate keskpaiku huvitub Alle sagedamini nõukogude kirjandusest, tal on kokkupuuteid tookordse Nõukogude Liidu saatkonna sekretäri ja VOKS-i voliniku J. Kljaviniga ning kirjanik külastab mõned korrad ka ise saatkonda. 1937. a. veebruaris, kui Tartus tähistati Puškini 100. surma-aastapäeva vastava näitusega «Pallases» ja aktusega ülikooli aulas, võttis Alle neist VOKS-i kaasabil teostunud üritustest osa koos enami intelligentsiga.

Kodanluse võimu lõpu-aastail nähti Allet õige tihti A. Jakobsoni, J. Sütiste ja O. Urgarti seltskonnas, kellede kaudu ta puutus ühtlasi kokku 1938. a. amnestiaga vanglast vabanenud revolutsionääri ning proletaarse kirjaniku P. Keerdoga.

Kõiki eespool loendatud fakte me võime arvestada kui soodsaid mõjusid Alle vaadete edasisel selgumisel. Opositsioonivaim Pätsu diktatuuri vastu kasvas, sümpaatia töörahva ja Nõukogude Liidu suhtes süvenes. Siit tuleb otsida ka põhjust, miks talle avalikes kohtades «kõrvaldauda harilikult sigivad kahtlased tüübid», nagu ta kirjas 4. VIII 1938 Barbarusele teatab, sest — «keegi kuskil peab olema sinu väljendustest väga huvitatud, kuna nad teavad, et kadunud isalt olen pärand valju hääle ja et ka kätt suu ette ei pane».

* Alle enda poolt pärast sõda koostatud käsikirjas «Valik luuletusi» leidub ms. tsükkel, mis kannab pealkirja «Käsikirjalisest kogust «Südasügis» (1935—1938)».

Nõukogude Liidu ja kodanliku Eesti vahel sõlmitud vastastikuse abistamise paktis 1939. aasta sügisel nägi Alle kindlat julgeoleku tagatist hitlerliku Saksamaa agressiooniohu vastu. Nagu meenutab J. Semper, kuulutas Alle Punaarmee väeosade saabumise puhul avalikult:

«Mina olen enamlastega.»

Ta luges tollal kohvikus demonstratiivselt nõukogude ajalehti, huvitus üldse aktiivselt poliitikast ning armastas viimase üle sõprade ringis pikki arutlusi pidada. Et Alle sealjuures poliitilistes küsimustes õigesti orienteerus, seda tunnistasid tema arvukad värsid, mis sündisid 1939. aastal ja veidi enne juunipööret.

Alle mõistab õigesti lääneriikide reeturlikku kokkulepet Hitleriga Münchenis, mille tulemusena Tšehhoslovakkia kaotas iseseisvuse («Inglise keel», «Kapral, lord ja abjakas»), veelkordselt kõneleb ta Hispaaniast, millele fašistide poolt «silmus tõmmati ümber kurgu» ning sellest, kuidas Euroopast on tehtud urgas, kus fašistlikke «vargapoisse, pederaste istub, räuskab igas nurgas».

Nagu sünge, hoiatav eelaimus peatselt puhkeva maailmasõja koledustest lebab Alle sõjavastastel, fašismi süüdistavail luuletustel «Supra flumina Babylonum», «Must lennuk» ja «Julmad tähised». Otseseks vastukaa- luks neile süngetele värssidele on samal ajal luuletus «Geeniuse varjule», mis väljendab poeedi kestva kiindumust ühte oma noorusaastate lemmikautorisse — Puškinisse, kelles Alle näeb humanismi ja vabadusideaalide kehastust. Samal ajal kõlab luuletusest vastu trots autoritaarse režiimi ja selle «õuelaulikute» suhtes.

1940. aasta aprillis kuulub A. Alle koos A. Johani, A. Bachi, K. Liimandi, M. Jürna ja A. Rängeliga sellesse initsiatiivgruppi, kes astub samme Eesti ja NSV Liidu Ühingu Tartu osakonna asutamiseks, pöördudes vastava avaldusega ühingu juhatuse poole Tallinnas (ORRKA, f. 1116, nim. 1, s.-ü. 3. leht). See samm tõendab kõige paremini, milliste veeneteni kirjanik on jõudnud mõni kuu enne murrangulisi sündmusi rahva elus.

Sama aasta juunis, lühikest aega enne ajaloolist pööret, konfiskeeritakse ja hävitatakse sisekaitseülema otsusega ajakirja «Tänapäev» kaksiknumbri 5/6 tiraaž, kuna see võivat «rikkuda riigi välispoliitilisi suhteid ja tekitada lahkkelisid ning vaenu üksikute rahvakihtide ja ühiskondlikkude rühmade vahel». Nagu säilinud polit-

seilisest toimikust selgub (ORRKA, f. 852, nim. 1, arh. 2598), on võimukandjaile kõrvuti mõnede artiklitega olnud pinnuks silmas ka Alle fašismivastased epigrammid kõnesolevas «Tänapäeva» numbris («Igatsus», «Sõjamasinad», «Rahvustervik univormi!», «Kahesugune moraal» ning «Tuhm ja juhm»). Nii need kui ka terve rida toimetuse enda poolt tagasi lükatud epigramme, millede teravik oli suunatud Hitleri ja ta röövplaanide paljastamisele, näitavad meile, et Alle kui veendunud, kirgliku antifašisti edasine arengutee viis teda täie seaduspärasusega lõplikult ja lahutamatult töörahva poolele.

MAAKERA NEELAB TÕUSIKLUSE SAASTA

Valitseva kodanliku kliki kukutamist töölisklassi poolt tervitas Alle siira poolehoiuga. Kui uue fašismivastase rahvarinde-valitsuse haridusminister J. Semper teeb talle ettepaneku asuda ministeeriumi teaduse- ja kultuuriosakonna nõunikuks, nõustub Alle otsekohe, kirjutades oma vastuses 10. VII 1940. a., et «praegusel ajal kogu radikaalne intelligents peab end tööle rakendama ja jõudumööda kaasa tõmbama».

Allest saab tema uuel tööpostil võitleja, kes kõigi vahenditega asub lammutama vana reaktsioonilise ideoloogia mõjusid, et ehitada üles tõeliselt demokraatlikku ja rahvalikku sotsialistliku ühiskonna kultuuri. Revolusioon, nagu meenutab J. Semper, tõi Alle ellu suure pöörde, tõstis tema vastutus- ja väärikusetunnet.

Alle siirdub Tallinna ja asub siin elama Narva maanteele nr. 86 krt. 9.

Ministeeriumi ja hiljem hariduse rahvakomissariaadi juhtiva ametnikuna pühendab Alle palju jõudu organisatoorsele tööle. Ta esineb korduvalt loova intelligentsi ees kõnedega, et selgitada viimasele ta ülesandeid uues ühiskonnas. Nii rõhutab Alle 25. augustil Kunstihoones toimunud kunstnike kongressil, et «tulevikus ei jääda enam sellele alusele, nagu see oli kurikuulsa Konstantin I valitsuse ajal», sest kunsti «ei tule enam hindama tõusiklik hangeldaja ega teised võhikud» («Rahvaleht», 26. VII 1940). «Meile kõigile oli 20 aasta kestes pähe tõmmatud kott. Me ei tea, mis on sündinud ja teostatud Nõukogude Liidus» («Päevaleht», 26. VII 1940).

Alle kuulub neil kultuurielu ümberkorraldamise päevadel arvukaisse komisjonidesse. Nii juhib ta komisjoni tööd, kelle ülesandeks oli nn. sopakirjanduse läbivaatamine, et see jäädavalt kõrvaldada avalikult lugemislaualt. Teatavasti astuti juba kodanlikul ajal korduvalt välja kollase kirjanduse kahjuliku mõju tõkestamiseks. 1925. a. augustis võtsid sellekohase resolutsiooni vastu Eesti Õpetajate Liidu algatusel toimunud II kasvatuslikul nädalal viibijad. Kaks aastat hiljem kõneldi küll riigikogus sopakirjanduse vastu võitlemise eelnõust, kuid tulemusteta. Ja veel 1940. a. aprillis esitas Eesti Kirjanike Liit haridusministrile märgukirja sedalaadi kirjanduse tõkestamiseks. Alles 1940. aasta augustis, nõukogude korra ajal, kõrvaldati seni kirjandusturgu ummistanud kollase kirjanduse tooted, nagu «Fantoomi pruut», «Saladuslik Jack», «Pariisi timuka saladused» ja kümned teised nendetaolised.

Samuti kuulub Alle augustis 1940 A. Hindi toimetamisel ilmuma hakanud uue kirjanduse- ja kunstiajakirja «Viisnurk» toimkonda, võtab osa «Internatsionaali» tõlke teksti redigeeriva komisjoni, mitmesuguste žüriide tööst. Ta on 1940. a. oktoobris moodustatud Eesti Nõukogude Kirjanike Liidu Organiseeriva Toimkonna liige, Autorikaitse Ühingu sekretär jne.

1940. a. augustis võetakse A. Alle vastu ÜK(b)P liikmekandidaadiks.

Kui kirjanik tähistab 31. augustil 1940 oma 50. sünnipäeva, leiab see laialdast märkimist ajakirjanduses ja raadios, kusjuures rõhutatakse eriti Alle mehhist osa kirjanduses vihase võitlejana kodanliku riigi ja selle tõusikseltskonna vastu. Seda juubelit tähistab samuti «Literaturnaja gazeta» Moskvast Lidia Toome kirjutisega. Läti nõukogude ajakirjandusest pühendavad oma veerud A. Allele «Brivais zemniake» ja «Briva Daugava», esimeses neist ilmub pikem artikkel Elina Zalite sulest.

Tehes juubeli puhul tagasivaate oma senisele teele ja meenutades aega, mis oli «selline, et rõhus loomingutahte maha», kuna kodanlik režim «seisis kogu aeg kuklas, aina vaiki — ja suru hambad kokku», tunnistab Alle teda intervjuueerinud «Rahva Hääle» esindajale, et tunneb suurt rõõmu kultuurielu ümberkorraldamise üle. Mis kirjandusse puutub, siis kinnitab Alle:

«Sotsialistliku maailmavaate järgi pole raamat enam luksusartikkel, vaid esmajärguline tarbeaine.»

Kirjanik puutub kokku mitmete Tallinnat külastavate Nõukogude Liidu silmapaistvate kultuuritegelaste sealhulgas A. Novikov-Priboiga, kelledega toimuvad isiklikud vestlused teda juba konkreetsemalt tutvustavad sotsialistliku realismi põhialustega. Alle tunneb rõõmu selle üle, et igasuguste «ismide» ja katsetuste asemele peab nüüd astuma kunstipärane realism ning «nii kirjanduses kui ka kunstide vallas tuleb rõhku panna ja soodustada oma rahvusliku eripalge ja omapära väljarendamisele» (ühes erakirjas 11. VIII 1940).

Veelgi vahetumasse kontakti nõukogude kirjanike ning sotsialistliku kultuuri saavutustega astub Alle 1940. aasta detsembris, kui ta võtab osa valgevene poedi Janka Kupala 35-aastase kirjandusliku tegevuse tähistamise pidustustest Minskis. Tundes eriti juubilari enda, aga samuti kirjanike M. Lõnkovi ja P. Brovka südamlilikult siirast külalislahkust, tutvudes Minski ajalooliste ja arhitektuuriliste vaatamisväärsuste, kunsti- ja kultuuri-asutustega, kogeb Alle, kuidas Valgevenes on nõukogude korra tingimustes «tõstetud ausse varem põlatud keel, viidud arengu teele rahvuslik kultuur», nagu ta jutustab ajakirjanduses («Sirp ja Vasar», 21. XII 1940). Sealjuures tunnistab kirjanik:

«Ning kui rong kandis mind eemale nendest uhketest hoonekolossidest, noortepaleedest, kunstitemplitest ja rohketest headest inimestest, tundsin, et lühikesed külaskäigupäevad on toonud juurde nii mulle isiklikult kui ka kogu eesti töötavale rahvale palju uusi suurepäraseid sõpru.»

Amétialaste ja ühiskondlike kohustuste rohkus ei võimalda Allel kuigi nimetamisväärselt pühenduda loomingu- lisele tööle. Augustis ilmub temalt «Viisnurga» esik- numbris kolm epigrammi, mis alles paar kuud tagasi, kodanluse võimutsemise päevil, olid «Noor-Eesti» kirjas- tuse keskkütteahjus politsei poolt «Tänapäeva» nr. 5/6 kaante vahel ära põletatud. Kirjaniku paberite hulgas leidub veel vahetult pärast pööripäeva kirjutatud ja ilm- selt lõpetamata jäänud värsikatke «Vaata seda venni- kest!», kus autor on kavatsenud luua portree kodanlikust natsionalistist, kes leinab taga vana võimu ning loodab oma käsikustutajaga «kustutada ülestõusu vulkaani».

31. detsembri «Rahva Hääle» numbris ilmub Allelt publitsistlik luuletus «Nõukogude Eesti, tervita uut aastat!». See ei paista silma niivõrd oma kunstilise, kuivõrd selge ideelise taotluse poolest. Poeet vaatab siin tagasi möödunud aasta ajaloolistele sündmustele ning heidab lootusrikka pilgu tulevikku, mis ootab rahvast «rõõmsa ülesheitava tööga»:

Nõukogude Eesti, tervita uut aastat!
Töövõitlusega jõudkem esirinna tippu!
Maakera neelab tõusikluse saasta.
Pikk Herman, kannu uhkelt punalippu!

Kuigi kirjanikul oli kavas veel 1940. aasta jooksul välja anda oma epigrammidevalimik ja samuti luuletuskogu, lükkuvad need kavatsused ilmselt muu töö rohkuse tõttu kuust kuusse edasi.

Aktiivne ametikohuste ja ühiskondlike ülesannete täitmine jätkub ka uuel, 1941. aastal. Veebruari alguses asub Alle ENSV Kunstidevalitsuse kujutava kunsti ja ilukirjanduse osakonna juhataja, 24. mail Kunstidevalitsuse juhataja asetäitja kohale. Ta kuulub jälle mitmesuguste kultuuri-alaste komisjonide ja žüriide koosseisu, uurib põhjalikult «Estonia» ja «Endla» teatrite olukorda, on Lermontovi 100. surma-aastapäeva tähistamiseks moodustatud komitee esimeheks jne.

21. veebruaril EK(b)P Keskkomitee ja EN Kirjanike Liidu Organiseeriva Toimkonna poolt kokku kutsutud nõupidamisel esineb Alle ettekandega sellest, kuidas loovaid kirjanikke edukamalt tööle rakendada. Ta tutvustab partei seisukohti, kes «on asunud siin targale ja kaugelenägevale seisukohale, nimelt et me ei tohi talitada ebaotstarbekohaselt, pillavalt» loovate jõududega, vaid neid tuleb igati suunata oma otsese töö juurde. Ta kutsub kirjanikke üles looma kvaliteetseid teoseid, olgu mis tahes küsimusteringist, peasi, et need «poleks vasturääkivuses sotsialistliku korraga».

Maikuu toimival heliloojate nõupidamisel astub Alle oma sõnavõtus välja kodanliku aja mandumismeeleoludest kantud muusika vastu ja kutsub üles looma teoseid uue ühiskonna vaimus. Ka võtab ta aktiivselt osa ettevalmistustest, mis toimuvad seoses kavatsetava eesti kunstidekaadiga Moskvast.

Kogu selle mitmekesise, aktiivse töö katkestab ootamatult sõda. Uue, nõukogude kultuuri aktiivse ülesehitava

jana ja põlise fašismivastase sõdurina pühendab Alle neil kodumaale raskeil päevil kogu oma jõu selleks, et mobiliseerida rahvast veelgi tihedamalt liituma Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse ümber, et anda vihatud hitlerlikele agressoritele hävitav hoop.

24. juunil kirjutab ta oma võitlusele õhutava sõnavõtu «Purustame orjaperemeheliku ja saagiahne vaenlase», mis kaks päeva hiljem ilmub «Rahva Hääles». Siin kutsub kirjanik rahvast üles toetama kõigi vahenditega Punaarmee väeosi, kellele on «usaldatud auväärne ja kangelaslik ülesanne: maha raiuda roimarliku fašismi lendmao verised käpad ja tuldpurskav pea».

Koos mitmete kaaskirjanike, nagu A. Hindi, R. Sirge ja teistega esineb A. Alle töötajate ees kõnedega fašismi olemuse üle. Need kõned toimuvad otse käitistes, asutustes, aga ka kinodes enne seansside algust. Nii esineb Alle 25. juunil kinos «Bi-Ba-Bo», kus ta räägib sellest, kuidas fašistide poolt vallapäästetud sõda on hävitanud Euroopas inimpõlvede kestel loodud kultuuriväärtused, et hitlerlased on surunud rahvad oma orjusse ja tahavad sedasama teha nüüd ka nõukogude rahvaga.

«Eesti töötav rahvas teab,» kõneleb Alle, «et kunagiste ordurüütlite mantlid on tõmmatud momendil natside selga. Kuid selle ülbe kavatsusega on Hitler raskelt eksinud.» Kirjanik rõhutab, et nüüd «kuulub eesti rahvas Nõukogude Liidu rahvaste sõbralikku perre» ning: «Meie poolt on õigus ja jõudude ülekaal! Meie revolutsiooniline armee võidab! See on kogu maailma töötava ja kurnatava rahva lootus!» («Rahva Hääle», 26. VI 1941.)

Alle aitab kaasa kultuurielu ümberkorraldamisele vastavalt sõjaolukorrale. Tööd on niivõrd palju, et enamasti pole mahti kojugi minna — koos J. Semperiga ööbivad nad tihti oma töökohas Kunstidevalitsuses.

Kui vaenlane läheneb Tallinnale ja elanikkond asub vabariigi pealinna kaitsmisele, võtavad toimuvaist kindlustustöödest osa ka kirjanikud. Alle töötab J. Sütiste, näitleja F. Moori, teatrikriitik A. Sikemäe ja paljude teiste loovate inimestega ühes grupis kaitsekraavide kaevamisel Tallinna lähistel.

Kui 26. augustil saabub korraldus evakueerimiseks, siirdub Alle koos J. Semperi ja P. Rummoga «Suur Tõllu» pardale, ühinedes seal teiste kirjanikega. Kaks päeva hiljem jättis laev selja taha koduranniku ning alustas oht-

likku teekonda Leningradi. Rünnatud fašistlikest lennukeist, ohustatud miinidest ja laeva suunas väljalastud torpeedodest, jõutakse 29. augusti õhtul siiski õnnelikult Leningradi, kus leitakse peavari «Astoria» hotellis.

AEG ASTUB RAUDSE TALLAGA

Leningradi jääb Alle ligemale kolmeks kuuks: ühendused on ründava vaenlase poolt läbi lõigatud, korduvaile katseile vaatamata pole võimalik välja pääseda linnast, mille fašistlikud väed olid sulgenud oma piiramisrõngasse. Alle elab «Astorias» ühes toas J. Kärneriga. Koos 80—90 evakueerituga, kellede hulgas on ka rida kirjanikke, õnnestub tal viimaks 9. novembril pääseda jäälohkujal üle Laadoga. Kuid vintsutused jätkuvad ka järve idakaldal. Evakueeritud, jagunenud vähemaisse rühmadesse, liiguvad edasi juba eraldi. Lahus teistest kirjanikest jõuab Alle grupi Riigipanga töötajatega novembri lõpul või detsembri algul mitmesaja-kilomeetrise ringiga teisel pool Tihvinit välja raudteeni ja pääseb rongile.

Pärast pikka sõitu saabus Alle viimaks 23. detsembril Tšeljabinskisse, kuhu oli koondunud selleks ajaks juba päris suur eestlaste koloonia. «Kuidas elu sealviibimise alguses kujunes — oleks tüütu kõnelda.» kirjutab ta ise hiljem, 28. IV 1943. a., ühes aruandes EN Kirjanike Liidu Orgtoimkonnale. «Olin haiglane ja füüsiliselt omadega kaunis läbi.» Sedasama väidab ka A. Jakobson Tšeljabinskist 31. I 1942. a. N. Karotammele saadetud kirjas: «A. Allesse on pikk ja raske reis mõjunud samuti väga ruineerivalt, — põeb praegu neeruhaigust ja põiepõletikku ning on suutnud seni hakkama saada ainult kahe epigrammiga.»

Millised on need esimesed tagalas kirjutatud epigrammid, seda ei saa täpselt kindlaks teha, kuid trükis ilmumise järgi otsustades näib, et üks neist on ilmselt «Hjalmar Mäe», mis avaldatakse juba 1942. a. «Rahva Hääles» nr. 2, teine tõenäoliselt «Blondmetsluse kadu» («Puna-väelane», 22. III 1942).

Kirjaniku korteringimused, samuti toitlus on algselt võrdlemisi halvad, paranevad aga märgatavalt aprilli algul. Tšeljabinsk jääb Alle elupaigaks enam kui aastaks.

Aprilli lõpupäevil siirdub Alle ühte eesti diviisi, et seal koguda ja kirja panna Nõukogude Eesti kaitselahinguist osavõtjate mälestusi. Selle tööga olid juba veebruaris algust teinud H. Kruus, A. Jakobson ja M. Jürna, nüüd ühineb nendega ka A. Alle. Hiljem viibib Alle samal eesmärgil veel teises diviisis. Usutlusmaterjalide puhtalt ümberkirjutamise lõpetab ta septembris.

Sõjaväeosades viibimine, kokkupuuted võitlejatega, esinemine viimaste ees õhutavad kirjanikku uute mobiliseerivate värsside kirjutamisele. Seejärel sünnibki 26. mail 1942. a. Alle luuletus «Okupeeritud Eesti», mis neli päeva hiljem ilmub esmakordselt «Punaväelases» ning maalib süngeid pilte anastatud sünnimaast, kutsudes sellega lahinguiks valmistuvaid sõjamehi üles teostama teisele poole rindejoont jäänud emade ja laste hingest miilavat lootust — vabastada nad orjusest. Võib oletada, et rahvusväeosades on algust tehtud ka luuletusega «Pidage vastu, vennad!». Vähemalt ühel kirjanikust säilinud paberil me leiame mainitud luuletust meenutava fragmendi:

Kuulata, Eesti, kuulata!

Kuulata, Eesti,

Uurali harjadel (mühavat) tuisku ja tuuli,

Hitleri jaoks siin valame surmakuuli.

Oktoobri algul sõidab Alle Moskvasse, esineb seal mõned korrad eestikeelseis raadiosaateis ja võtab osa 1. novembril toimunud eesti nõukogude kirjanike fašismivastastest miitingust, kus loeb ette oma eespool viidatud luuletuse «Pidage vastu, vennad!», mis oli vahetuks pöördumiseks fašistliku okupatsiooni ikkes vaevleva eesti rahva poole:

Pidage vastu, vennad, pidage vastu!

Kuulata, Eesti, kuulata!

Aeg rindel raudse tallaga astub!

Aeg on kõhklusid südamest tuulata:

kätte jõudmas on saatuslik tund —

kas olla või mitte olla!

Pöördunud tagasi Tšeljabinskisse, jätkab Alle jõudmööda luuletamist. Elades Krupskaja tänavas nr. 15 kolmekesi ühes toas, pole tingimused loominguks tööks kuigi soodsad. Ometigi kirjutab ta ka neis oludes rea epigramme.

1942. a. detsembris võtab ÜK(b)P Tšeljabinski linna Kirovi rajoonikomitee A. Alle vastu partei liikmeks.

Aastavahetusel sõidab ta ühte sõjaväehaiglasse, kus viibis ravil rohkesti eesti sõjamehi, ja esineb seal kahe pikema loenguga olukorrast rindel ning neist ressurrssidest, mis tagavad Nõukogude Liidule ja liitlastele vääramatut võidu fašistlike teljeriikide bloki üle.

1943. aastal tähistati Nõukogude tagalasse evakueerunud eestlaste hulgas, samuti rahvusväeosades laialdaselt Jüriöö ülestõusu 600. aastapäeva. Ka Alle kavatses sel puhul pöörduda ajaloolise aine juurde. Ta kirjutab 12. I 1943. a. Tšeljabinskist O. Urgartile Moskvasse:

«Praegu tegelen Jüriöö poemiga. Kardan väga, et võin küpsetada mõne pseudoklassikalise piruka, sest andmeid nii ajaloo kui ka ainelise kultuuri alalt sellest ajajärgust on praegu käepärast vaid näputäis.»

Poem jääbki kirjutamata, seda ilmselt Alle poolt mainitud põhjustel. 1943. a. aprillis sõidab ta Moskvasse, viibib seal mõnda aega ja tutvub muide ka eesti kunstnike näitusega, mis oli pühendatud Jüriöö ülestõusu aastapäevale. 30. aprilli hilisõhtul jõuab Alle Moskvast Jaroslavl ja jääb siia peatuma enam kui pooleks aastaks. Ta elab algul hotell «Bristolis», hiljem võõraste-majas nr. 1.

«Jaroslavl meeldib mulle päris kenasti,» kirjutab ta 7. V 1943. a. O. Urgartile. «On puiesteid, Volga, puhtust ja kaunis vaikne. Meenutab mõndapidi meie vana Tartut.»

Alle jätkab siin epigrammide kirjutamist, teeb tõlketöid Jaroslavlis asuvaile Eesti Riiklikele Kunstiansamblikele. Suvel viibib kirjanik mõnda aega Tutajevo lähedal sõjaväe puhkekodus, esinedes muide ka võitlejate ees. 1943. a. hilissügisel siirdub ta Jegorjevskisse, kuhu oli koondunud mitmeid teisigi kirjanikke.

1943. aastal on Alle suhteliselt üsna viljakas: ta loob ligemale paarkümmend uut epigrammi, mis leiavad avaldamist eeskätt «Rahva Hääles» ja «Sõjasarves» ning levivad raadio kaudu või lendlehtede näol ka okupeeritud Nõukogude Eestis.

Alle epigrammimürsud tabavad Hitlerit, Mussolinit, Goebbelsit, Rosenbergi ja nii Eesti kui ka muude maade kohapealseid fašistide käsilasi, oma rahva reetureid; epigrammimester paljastab hitlerlike timukasulaste vägivalda Poolas, naerab välja «Suur-Soome» agressiivset kurjakihu, kinnitab veendunult, et orjastatud Prantsus-

maa tõuseb kunagi «nagu Jeanne d'Arc», et käimasoleva hiiglavõitluse tulemusena:

Välja murrame pruuni ämbliku
mürgised kihvad,
laiaks tallame tema limased
süljenäärmed!

Punalipu tõmbame kõrgele
võidupeo masti!
Fašistliku rämpsu pühime
ajaloo prügikasti!

(«Surm pruunile ämblikule».)

Alle kirjanduslikus loomingus oli Suur Isamaasõda murrangulise tähendusega. Kui poeet veel 1940. a. algul avaldatud epigrammitsüklis «Uue sõja moraal» tunnistab, et ta ei taipa, ei tea, mis saab maailmast, siis Isamaasõja päevil seisab ta kommunistliku parteilisusega relvastatud teadliku võitlejana tuleliinil ning mõistab selge veendumusega, millist maailma-ajaloolist tähtsust omab Stalingradi hiiglavõitlus:

See on lõpu algus, suurusemaania,
ulu, hambaid kirista, Hitleri Germaania,
kui võidetu jõuetus vihas.

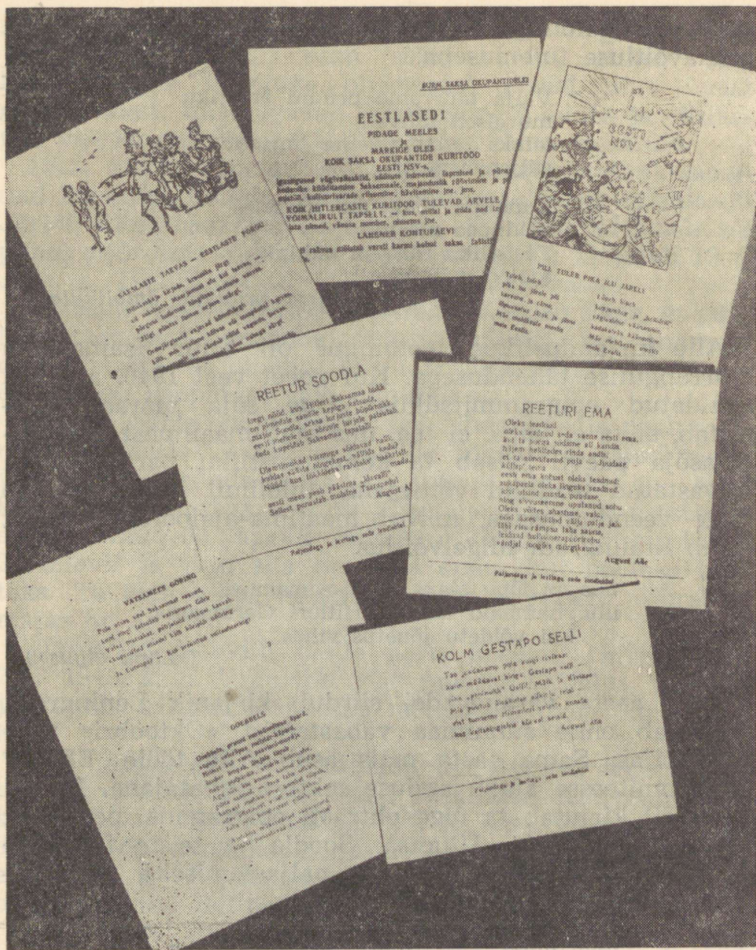
(«Lõpu algus».)

1944. aasta varakevadel siirdub kirjanik Leningradi, kus elab enne sünnimaa vabastamist «Oktoobri» võõrastemajas. Sama aasta mais asub Alle tööle EK(b)P Keskkomiteesse ajakirjanduse sektori juhatajana. Ka tol perioodil kirjutab ta õige ohtrasti epigramme, peamiselt Mäe reeturitekliki, Uluotsa, Soodla ja teiste fašistlike hüpiknukkude kuritegelikkuse paljastamiseks. Nii lausub poeet major Soodla puhul:

Isegi nüüd, kus Hitleri Saksamaa hukk
on pimedale sandile kepiga katsuda,
major Soodla, saksa lurjuste hüpiknukk,
eesti mehele kui sõnnile turjale patsutab,
teda kupeldab Saksamaa tapatalli.

(«Reetur Soodla».)

Alle kutsub fašistide poolt pettuse või väevõimuga Punaarmee vastu võitlema kihutatud mehi relva pöörama Mäe ja Uluotsa suunas, et vältida mõttetut aadri-laskmist. Rahvalaululises vormis kirjutatud luuletuses «Niki-näki näsarale» hüüab ta:

Suure Isamaasõja ajal okupeeritud Eestis levitatud lendlehti A. Alle epigrammide ja luuletustega.

Meesi, mõõda malakaga,
 lahma lausa lagipähe
 sinu hinge püüdijale
 kõvera, kavala kõnega!
 Ei saa sinusta orjapoissi,
 vendade vere valajat,
 Eestile hauakaevajat,
 erdale ahelatagujat!

Leningradis kirjutatud Alle luuletused ilmuvad «Rahva Hääles», «Talurahvalehes» ja «Tasujas», neid paljundatakse lendlehtedena orjastatud sünnimaa jaoks ja esitatakse eestikeelseis raadiosaateis. Viimastele loob kirjanik ühtlasi terve rea päevakajalisi sõnavõtte, peamiselt «Lan-dessender Revali» fašistliku demagoogia paljastamiseks. Kahjuks pole aga seni õnnestunud ta proosapalu leida.

1944. aastal ilmub A. Allelt ühtlasi eribrošüürina valimik «E p i g r a m m e» J. Jenseni karikatuuridega, mida jällegi eeskätt levitatakse lendlehtede näol okupeeritud Nõukogude Eestis.

Alle sõjaaegne looming pole küll eriti ulatuslik, kuid sellel on oma kindel koht eesti nõukogude kirjanduse arengus. Tema epigrammid, luuletused ja päevakajalised proosapalad on osaks sellest ideoloogilise rinde võitlusest, mis sulas tugevalt ühte kogu nõukogude rahva võitlusega fašismi vastu, olgu siis otsesel lahingutandril või tagala tööpostidel. Alle raksav, ideeliselt sirgjooneline epigramm omandab sõjapäevil ka sõnastuslikult suurema lihtsuse, rahvapärasuse, ehk küll veel taoti kipub siin häirima tarbetult keerukas lausekonstruktsioon, inversion.

1944. aasta kevadel kirjutab Alle, võttes koos teiste poetidega osa Nõukogude Eesti hümnide loomise võistlusest, oma luuletuse «Sünnimaale». Hümnide nõuetele vastavaks osutus teatavasti J. Semperi tekst, kuid ka enamik teiste autorite töid andsid häid tulemusi patriootilise poeesia alal, olles otsekui sissejuhatuseks lähedal seisvale rahuaja loomingule. Nagu kaaspoetide nii ka Alle luuletusest kajab vastu vankumatu usk nõukogude võimu kindlusse ja jõusse:

Maa kallid, vabaduse üllas maa,
sest võrsume kui tammed juurtega!
Maa väike, õigusvõrdne suurtega,
sa põline, jääd Liidus püsima!
Nõukogulikku Eestit väärata ei saa!

Oma 54. sünnipäeval, s. o. 31. augustil astub Alle jälle Nõukogude Eesti pinnale, mida Punaarmee on puhastamas fašistlikest anastajaist. Saabunud Leningradist üle Pihkva Võrru, aitab ta siin ja teistes Lõuna-Eesti osades organiseerida nõukogude trükisõna väljaandmist. Pärast meie vabariigi pealinna vabastamist okupantidest siirdub

ta Tallinna, kus jätkab sama tööd. Alle elab algul õe juures Nafta tänavas nr. 14, krt. 3, hiljem oma sõjajael- ses korteris Narva maanteel.

VIIMASED ELUAASTAD

Ühes pärast Lõuna-Eesti vabastamist koostatud ringkirjas «Ajakirjanduse ülesandeist» rõhutab Alle:

«Nagu meid õpetavad fašistlike bandiitide vägivalda käest vabastatud maa-alade kogemused, ei ole fašistlikud metslased mitte ainult mineerinud hooneid, teeradasid ja põllupeenraid — vaid ka inimhingi oma musta propaganda mürgiga pika okupatsioonaja vältel.»

Kirjaniku kogu edaspidine ühiskondlik tegevus on väsimatult pühendatud sellele, et hajutada seda mürki inimeste teadvusest. Pöördunud tagasi Tallinna, esineb kirjanik sagedaste sõnavõttudega töötajate ees, peab loenguid Partei Haridusmajas, olles veendunud:

«Elava sõna vaheda relvaga tuleb lahata Saksa fašistliku okupatsiooni katkupaiseid ja läbi raiuda meie väikekodanluse umbsõlme jooksnud lapsik ideoloogia.» («Sirp ja Vasar», 30. XII 1944.)

Töötanud 1945.—1946. aastal vabariigi kohtuministri asetäitjana, nimetatakse Alle 16. oktoobril 1946. a. ajakirja «Looming» toimetajaks. Sama aasta novembri lõpul toimunud eesti nõukogude kirjanike kongressil valitakse ta ühtlasi EN Kirjanike Liidu juhatusse ja seejärel viimase presiidiumi liikmeks.

Alle sõjajärgne tegevus loovkirjanikuna pole eriti ulatuslik: neli luuletust, viis epigrammi ja paar artiklit moodustavad tema trükitud tööde loetelu. Seda hinnatavam on tema tegevus toimetajana, kirjandusliku elu ühe juhtijana ning eriti noorte autorite isaliku kasvatajana. Põgusa vaatlemise korral võib tekkida mulje, nagu poleks see märkamatu ja jälgijätmatu töö eriti nimetamisväärne olnud. Ent kui me meenutame, et Alle toimetusel ilmus «Loomingu» numbreid enam kui 550 trükipoognat, milledes leiduva materjali ta alati ise käsikirjas läbi luges, kõnelemata ajakirja veergudele mitte jõudnud töödest; kui me siia lisame ligemale paarkümmend Alle poolt toimetatud raamatut, nende hulgas sellised vastutusrikkad väljaanded nagu Puškin'i poemid

J. Semper, turkmeeni kirjanik K. Seitlijev ja A. Alle eesti nõukogude kirjanike II kongressil Tallinnas 1946. a.

ja luulevalimik, V. Belinski «Valitud artiklid» kolmes köites, N. Dobroljubovi «Valitud filosoofilised teosed», M. Gorki «Kirjandusest», «Kalevipoja» venekeelne tõlge, E. Särgava, A. Jakobsoni, A. Hindi jt. teoseid, — siis moodustab see kokku aukartust äratava tööhulga.

Aktiivselt võtab Alle osa kirjanike organisatsiooni tööst, esinedes sõnavõttudega nii arutluskoosolekuil, loominguulistel konverentsidel kui ka kirjandussõprade ees. Neis esinemistes astub kirjanik järjekindlalt välja nõukogude kirjanduse parteilisuse, ideelise puhtuse ja kõrge kunstimeisterlikkuse nimel. Nii ütleb ta 1947. a. jaanuaris toimunud noorte autorite ja kirjandushuviliste kokkutulekul peetud pikemas kõnes:

«Meie kirjanduses on ruumi üksnes elavaile, täisverelistele inimestele, kelle töösangarlust ainult ei konstateerita, vaid ka tegelikult näidatakse kogu töötava rahva moraalse, vaimse ja füüsilise jõupingutuse taustal.» («Noorte Hääl», 9. I 1947.)

Kõrgelt hindab Alle A. Jakobsoni võitlevaid näidendeid, avaldades viimaste kohta «Rahva Hääl» 10. VI 1947 kirjutise «Väljapaistev nõukogude kirjanik». Kõneldes selles nii «Elust tsitadellis» kui ka Jakobsoni uuest draamast «Võitlus rindejooneta», rõhutab Alle, et mainitud «näidendite kõrge ideelisus, kujude elulähedus ja tüünilisus on teinud need teosed Nõukogude Eesti kultuurielu

A. Jakobson, A. Alle ja O. Urgart eesti nõukogude kirjanike II kongressil Tallinnas 1946. a.

suursündmusteks, tähtsaks etapiks meie rahva nõukoguliku kirjanduse arenemisel». Järgmise aasta oktoobris Kirjanike Liidus toimunud A. Jakobsoni «Kahe leeri» arutelul esineb Alle sissejuhatava kõnega, andes «draamale täie tunnustuse, tõstes seda esile kui kirglikku, suure jõu ja bolševistliku printsiipaalsusega kirjutatud lavateost» («Looming» nr. 11, 1948).

1948. a. märtsis aset leidnud noorte autorite järjekordsel kokkutulekul juhatab Alle tööd luulesektioonis, kohutub mõni aeg hiljem «Loomingu» lugejatega Tallinna

R. Sagrits: «A. Alle». Pastell. 1950.

Keskraamatukogus, siis Tartus, Viljandis jm. Alle annab sel puhul ülevaate ajakirja toimetuse senisest tööst, tulevikuvavadest, teeb enesekriitikat, kõneleb nõukogude kirjanduse suurtest eesmärkidest.

«Meie Nõukogude maal pole kirjanik aristokraaditsev armuleivasööja,» kõneleb Alle, «vaid aus, tubli töötaja töörahva hulgas.» («Sakala», 10. VI 1948.)

Ükski kirjandus pole tendentsitu, rõhutab esineja sealjuures:

«Alates assüüria kivitahvleist ja lõpetades kodanlik-kapitalistliku kirjandusega näeme, et siin ilmneb puhtakujuline tendents — hirmuvalitsejate jumaldamine ja rahvakurnajate ülistamine.»

Kui 1949. a. mais toimub nõupidamine, mis pühendati võitlusele formalismi ja kosmopolitismi vastu kirjanduskriitikas ja kirjandusteaduses, nõuab Alle oma sõnavõtu suuremat hoolitsust kirjandusteadlaste ja -kriitikute kasvatamisel («Rahva Hää!», 8. V 1949). Järgmise aasta jaanuaris peetud EN Kirjanike Liidu konverentsil peatub Alle pikemalt kunstimeisterlikkuse probleemil kui väga olulisel küsimusel, kuid millele «ei osutata vajalist tähelepanu, eriti noorte autorite poolt» («Sirp ja Vasar», 21. I 1950). Sedasama rõhutab ta ka oma esinemises 1950. a. oktoobris aset leidnud noorte literaatide vabariiklikul konverentsil.

Sõjajärgsel perioodil sooritab kirjanik ühtlasi mitu reisi vennasvabariikidesse. 1945. a. novembris viibib ta Nõukogude Eesti töötajate delegatsiooni koosseisus Kaasahi NSV 25. aastapäeva pidustustel, 1949. a. veebruaris Petroskois «Kalevala» ilmumise 100. aastapäeva tähistamisel ning 1950. a. mais-juunis Eesti NSV kirjanduse dekaadil Moskvast.

Nagu tähendatud, pole Alle sõjajärgne looming kuigi ulatuslik. Teatav pidurdav mõju, mida avaldas kultuurielule isikukultus, eriti nn. «konfliktituse teooria», ei soodustanud kahtlemata ka Alle kui satiiriku ja omapärgelise ande avaldumist. Ta kirjutab oma sõbra ja võitluskaaslase J. Barbaruse surma puhul luuletuse «Johannes Barbaruse mälestuseks», avaldab mõned imperialistlikke relvatäristajaid paljastavad värssid ja epigrammid, kus naelutab kinni Trumani, McArthuri, Churchilli ja teiste sõjaõhutamise inimvaenulikke plaane, ning Nõukogude Eesti 10. aastapäevaks luuletuse «Tervitus». Neis värssides on aga mitmeti tunda üldsõnalisust ning ainult üksikuis detailides me kohtame varasemat eredapildilist ja individuaalset poeeti. Muidugi oli vähese loomingulise viljakuse põhjuseks ka Alle suur koormus toimetuse- ja organisatsioonilises töös. Seetõttu viibib kirjaniku valitud luuletuste ilmumine, mille käsikiri oli juba ammu koos. Suhtudes enesekriitiliselt oma minevikupärandisse ja soovides juurde kirjutada uusi värse ehk nagu Alle ise kinnitas — «paelu veel pastlale punuks hea jupi», jäi tema «Valik luuletusi» käsikirjas lebama, ilmudes alles 1954. aastal täiendatult ja proosatööde juurdelisamisega enam kui 350-leheküljelise köitena pealkirja all «Valitud tööd».

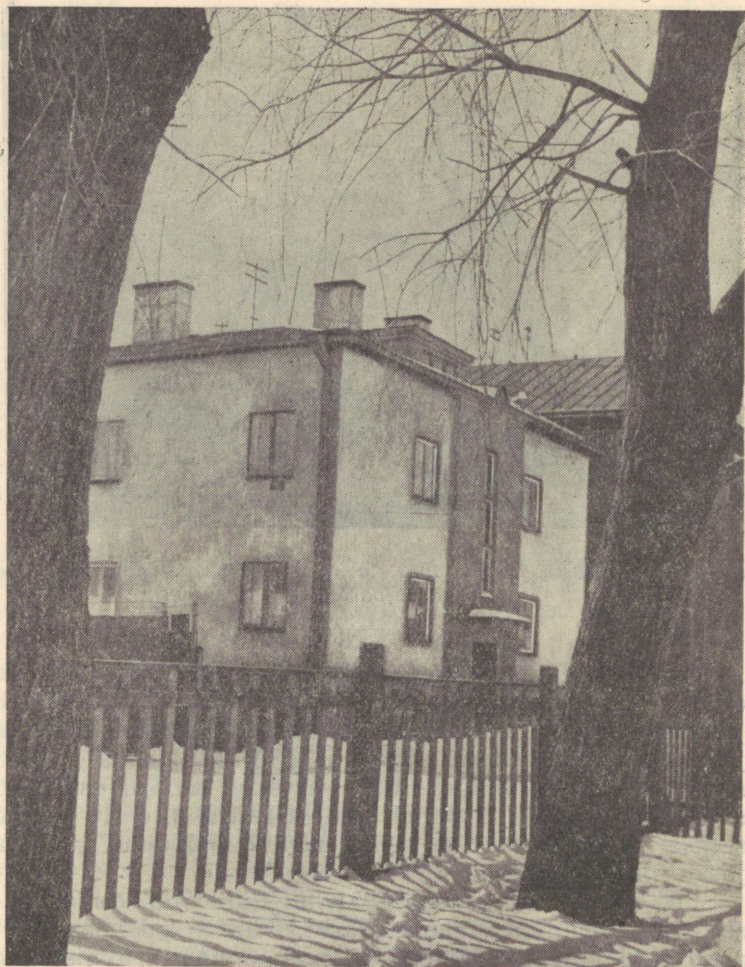
A. Alle 29. (30.?) juunil 1952. a. Norra allikate juures Paide rajoonis.

1950. aasta augustikuu viimasel päeval tähistab Alle oma 60. sünnipäeva. Avalikkuses möödub see võrdlemisi tagasihoidlikult, kuid seda arvukamalt koguneb sõpru ja kolleege kirjanikku tervitama Rutjale, kus ta veedab sellal oma suvepuhkust. Maha arvatud mõned esimesed sõjajärgsed aastad, kujuneb kaunis Rutja Alle elu lõpuni selleks paigaks, kuhu ta suviti siirdub puhkama ja Selja jõest forelle püüdma.

Siin, Rutjal, tabab teda 1951. a. juuli lõpul esmakordselt raskékujuline südameinfarkt. Pärast pikemat ravi asub Alle jällegi oma tööpostile «Loomingu» toimetuses, seda täie koormusega, kuulamata sõprade manitsusi säästa ennast ülemääraste pingutustest.

8. juuli ööl 1952. aastal tabas kirjanikku ta õe korteris uus südameatakk. Võideldes piinarikaste valudega, sulges August Alle sama päeva hommikul kell $1\frac{1}{2}$ 9 jäädavalt oma silmad.

Väärivate austusavalduste ja suure rahvahulga osavõtul saadeti kirjaniku põrm 10. juulil Kunstihoonest viimsele puhkepaigale Metsakalmistu mändide alla.

Maja Tallinnas Nafta tn. 14, kus A. Alle suri.

«Ta suri töömehe surma, kes töötas sulge käest pane-
mata kuni lõpuni,» lausus O. Urgart matusekõnes.
«Ta oli bolševik, kes piiritult ustavana parteile võitles
kuni viimse hingetõmbeni.

Kõigi oma parimate teestega, kõigi oma parimate ema-

dustega võitlejana, toimetajana, õpetajana ja kasvatajana jääb ta meile alatiseks unustamatuks eeskujuks.»

Nõukogude võim hindas Alle kui kirjaniku ja kultuurielu ühe organisaatori teeneid ta elupäevil ordeniga «Austuse märk» ning medaliga «Vapra töö eest Suures Isamaasõjas». Posthuumselt nimetati Tallinna Linna TSN Täitevkomitee otsusega 25. septembrist 1959. a. senine Voolu tänav, mis piirtab kirjaniku viimset elukohta, ümber A. Alle tänavaks.

Alle looming pole päris võõras ka mitmetele teistele rahvastele. Tema luuletusi on avaldatud läti, leedu, saksa, soome, bulgaaria ja esperanto keeles. Vene keelde tõlgitud Alle luuletused antakse käesoleval aastal välja eriraamatuna.

*

August Alle elu- ja kirjanikutee oli vastuoluline ning keerukas. Neid vastuolusid ei kutsunud mitte alati esile maailmavaatelised küsimused, vaid tihtipeale ka isiklikust eluviisist tingitud kriisid, mõtete ummikussejooks ja subjektiivset laadi põhjused. Kuid emotsionaalse õiglusetunde ja ausa südametunnistuse tõttu ilmnes tema juures lakkamatu püüd välja rabelda kodanliku ühiskonna eluharjumustest, tahe võitlusse astuda nende harjumuste ja tavade vastu. Seepärast me leiame tema loomingus kõrvuti ühiskondliku elu piitsutamise ja rohkeid enesekriitilisi värsse, kus ta «eneseiroonia põrgukiviga» põletab oma «südame liigliha». Alle käekäigu jälgimine näitab meile ilmekalt vana korra intelligendi rasket teed elutõe otsimisel, mis täie seaduspärasusega viis lõpuks välja nõukogude võimu juurde ja liitumisele eesrindliku töölisklassiga.

Ühegi vana korra intelligendi kaasatulek uue, võimu saavutanud ühiskondliku jõuga ei toimu iseenesest, mehaaniliselt. Selleks peavad ilmnema eeldused juba vana korra rüpes. Alle minevikupärandi ja ta elukäigu jälgimine veenab meid selles, et tema rahu, otsiv iseloom, ta loomingulised heitlused, isiklikud kogemused ja juurdlused kodanliku võimu suhtes osutusid visaks teerajamiseks ainuõige tõe, ainuõige, sotsialistliku maailmavaate suunas.

A. Alle teased.

Sääraste teoste hulka, mis Alle ta vastuolulises ja keerukas loomingu protsessis viisid lõpuks täielikult töölisklassi poolele, tuleb arvata tema värsid, mis armastusega jutustavad lihtsast tööinimesest, samuti luuletused, epigrammid ja följetonid, kus avaldub kirjaniku vihane protestivaim valitseva tõusikkodanluse, selle saagiahnuse ja kultuurivaenulikkuse vastu. Erilist kohta omavad August Alle poolt kirjutatud arvukad tööd, mis kategooriliselt eitavad ja halastamatult paljastavad fašismi.

Selle kõrval tuleb rõhutada Alle võitlust endaga sümbolistliku ja realistliku loomingu meetodi vahel, mis lõppes viimase võiduga. Realism ja sellega seostuv elu tõepärase kujutamise tarve aitas kirjanikul sügavamalt tunda ühiskondliku elu nähtustesse ning mõjus omakorda kaasa Alle kujunemisele.

Kõigi nende vooruste tõttu hindab nõukogude lugeja kõrgelt August Allet kui põhiolemuselt eesrindlikku kirjanikku, kelle loomingu lisele pärandile kuulub õigustatud austus meie kommunismile sammuvast ühiskonnas, mille ülesehitamisele kirjanik jäagitud pühendas oma elu viimased kaksteist aastat.

AUTORILT

Käesolev raamat on õieti kontsentraat autori poolt kavandatud ulatuslikumast tööst, mis annaks juba igati põhjalikuma, üksikasjaliselt allikaviidetega varustatud ülevaate August Alle elust ja loomingust. Kuivõrd sari «Eesti kirjamehi» eeldab aga enam populaarset käsitlust ning teose maht on piiratud, siis loobus autor ühiskondlikku ja kirjanduselu iseloomustava laiema fooni maalistamisest, samuti täpsemaist allikaviidetest.

Lisaks juba esimeses peatükis joonealuse märkusena vihjatud arhiividele on autor läbi töötanud A. Allesse puutuvad materjalid tsaari-, kodanliku- ja nõukogudeaegses eesti perioodikas ning tutvunud kirjanduslooliste teostega, mis nii või teisiti valgustavad käsitletavaid ajajärke. Reservatsioonidega on silmas peetud ka mõningate pagulasliteraatide üldiselt vähepakkuvaid, ultratagurliku suunilusega memuaare.

Südamlikult meenutab autor kirjaniku nüüd juba mulda varisenud õde Marta Braffi, kes aitas eriti A. Alle lapsepõlvega seotud fakte jäädvustada.

Suurt abi osutasid autorile A. Alle eluloo täpsustamisel oma isiklike mälestuste jutustamisega N. Andresen, J. Kljavin, H. Kruus, P. Kuusberg, P. Rummo, R. Sagrits, J. Semper, R. Tiitus, F. Tuglas ning mõnede allikmaterjalide kättejuhatamisega H. Kään, M. Lepik, H. Peep jt., kelledele siinkohal olgu öeldud siiraim tänu.

SISUKORD

[Sissejuhatus]	5
Lapse- ja noorukipõlv	7
Noorus võõrsil ja luuletajatee algus	12
Boheemi mesinädalaist klassisõjani	21
Kolmekümnenda lävele jõudes	25
Rahaahnete karistaja	30
Vaenulise taeva all	36
Püha Bürokratiuse vastu!	40
«Lilla elevant» ja Tarzan	46
Kestev vaen	51
Boheemi «viimne mohikaanlane»	57
Ummikvetel	64
Mustkollane pimedik	71
Demokraatia loogapuu painutamine	81
Maakera neelab tõusikluse saasta	87
Aeg astub raudse tallaga	92
Viimased eluaastad	98
Autorilt	108

Parve Ralf Ludvigovich

АУГУСТ АЛЛЕ

Краткая монография

На эстонском языке

Оформление Э. Коллома и Р. Пангсеппа

Эстонское Государственное Издательство

Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja T. Huik

Kunstiline toimetaja R. Pangsepp

Tehniline toimetaja K. Einberg

Korrektorid M. Amon ja S. Aron

Ladumisele antud 30. V 1960. Trükkimisele antud 23. VIII 1960. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 7.0. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 5.74. Arvutuspoognaid 5.84. Trükiarv 4000. MB-06049. Tellimise nr. 2053. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk tn. 40/42.

Hind rbl. 3.40 (34 kop.)

Sarjaga «Eesti kirjamehi» alustas Eesti Riiklik Kirjastus meie kirjanike lühimonograafiate väljaandmist, mis pakuvad ülevaadet nende elust ja loomingust ning ühiskondlikust tegevusest.

Lühimonograafiatest on seni ilmunud:

- K. Laigna — *Juhan Kunder*.
1959. 117 lk. Hind rbl. 3.—
H. Peep — *Johannes Vares-Barbarus*. 1959. 97 lk.
Hind rbl. 2.55

Ilmuvad 1960:

- V. Alttoa — *A. Kitzberg*.
B. Sööt — *L. Koidula*.
R. Alekõrs — *J. Tamm*.

1961:

- E. Nirk — *E. Bornhöhe*.
A. Vinkel — *Juhan Liiv*.
F. Kauba — *O. Luts*.
O. Kruus — *J. Mändmets*.
H. Siimisker — *A. Hansen-Tammsaare*.
L. Rimmelgas — *F. Tuglas*.

Rbl. 3.40
1961. a. — 34 kop.

A-22476